

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ВІСНИК

**НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ХПІ»**

Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства

№ 69(1042) 2013

Збірник наукових праць

Видання засноване у 1961 р.

Харків
НТУ «ХПІ», 2013

Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Збірник наукових праць. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Х. : НТУ «ХПІ». – 2013. – № 69(1042). – 181 с.

Державне видання

Свідоцтво Держкомітету з інформаційної політики України

КВ № 5256 від 2 липня 2001 року

Збірник виходить українською та російською мовами.

Координаційна рада:

Л. Л. Товажнянський, д-р техн. наук, проф. (**голова**);

К. О. Горбунов, канд. техн. наук, доц. (**секретар**);

А. П. Марченко, д-р техн. наук, проф.;

Є. І. Сокол, д-р техн. наук, чл.-кор. НАН України;

Є. Є. Александров, д-р техн. наук, проф.; А. В. Бойко, д-р техн. наук, проф.;

Ф. Ф. Гладкий, д-р техн. наук, проф.; М. Д. Годлевський, д-р техн. наук, проф.;

А. І. Грабченко, д-р техн. наук, проф.; В. Г. Данько, д-р техн. наук, проф.;

В. Д. Дмитрисенко, д-р техн. наук, проф.; І. Ф. Домнін, д-р техн. наук, проф.;

В. В. Єпіфанов, канд. техн. наук, проф.; Ю. І. Зайцев, канд. техн. наук, проф.;

П. О. Качанов, д-р техн. наук, проф.; В. Б. Клепіков, д-р техн. наук, проф.;

С. І. Кондрашов, д-р техн. наук, проф.; В. М. Кошельник, д-р техн. наук, проф.;

В. І. Кравченко, д-р техн. наук, проф.; Г. В. Лісачук, д-р техн. наук, проф.;

О. К. Морачковський, д-р техн. наук, проф.; В. І. Ніколаєнко, канд. іст. наук, проф.; П.

Г. Перерва, д-р екон. наук, проф.; В. А. Пуляєв, д-р техн. наук, проф.;

М. І. Рищенко, д-р техн. наук, проф.; В. Б. Самородов, д-р техн. наук, проф.;

Г. М. Сучков, д-р техн. наук, проф.; Ю. В. Тимофієв, д-р техн. наук, проф.;

М. А. Ткачук, д-р техн. наук, проф.

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор: А. В. Кіпенський, д-р техн. наук, проф.

Заст. відповідального редактора: Л. В. Перевалова, канд. філос. наук, проф.

Відповідальний секретар: Н. В. Фрадкіна, канд. філос. наук, доц.

Члени редколегії:

А. А. Бадан, канд. філол. наук, проф.; О. Н. Бардін, канд. філос. наук, доц.;

М. Д. Годлевський, д-р техн. наук, проф.; О. Р. Дашковська, д-р юр. наук, доц.;

О. П. Дзьобань, д-р філос. наук, проф.; В. В. Дубічинський, д-р філол. наук, проф.;

В. Я. Заруба, д-р економ. наук, проф.; В. Б. Клепіков, д-р техн. наук, проф.;

В. А. Міщенко, д-р економ. наук, проф.; О. Ю. Панфілов, д-р філос. наук, доц.;

П. Г. Перерва, д-р економ. наук, проф.; О. О. Петутіна, канд. філос. наук, доц.;

О. М. Поступний, канд. філос. наук, проф.; В. А. Соколенко, канд. економ. наук, проф.;

В. М. Тимофеев, д-р економ. наук, проф.; М. П. Требін, д-р філос. наук, проф.;

Н. В. Шаронова, д-р техн. наук, проф.; В. І. Штанько, д-р філос. наук, проф.

Сбірник наукових праць «Вісник» НТУ «ХПІ» серія «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства» включено до довідника періодичних видань бази даних Ulrich's Periodicals Directory (New Jersey, USA).

Рекомендовано до друку Вченою радою НТУ «ХПІ».

Протокол № 6 від 5 липня 2013 р.

© Національний технічний університет «ХПІ», 2013

ПЕРЕДМОВА

Уважаемые читатели!

Спешим сообщить Вам, что в апреле 2013 г. все серии сборника научных трудов «Вестник» НТУ «ХПИ», включая серию «Актуальные проблемы развития украинского общества», включены в справочник периодических изданий базы данных Ulrich's Periodicals Directory (см. стр. 4).

База данных (БД) Ulrich's Periodicals Directory американского издательства Bowker, является самой крупной БД, описывающей мировой поток периодических (серийных) изданий по всем тематическим направлениям жизнедеятельности. БД содержит описания почти 300 тысяч изданий, из которых более 200 тысяч – издания, выходящие в настоящее время. База Активно используется научными учреждениями для проведения научно-исследовательских работ по анализу мирового потока серийных изданий, в справочно-информационной работе и при комплектовании входного потока периодических и продолжающихся изданий.

В нынешнем сборнике опубликованы статьи преподавателей высших учебных заведений и студентов разных специальностей, которые объединены общей идеей определения проблем развития украинского общества и поиска путей их оптимального решения. Наибольшее число публикаций посвящено экономическим аспектам развития предприятий. Здесь рассматриваются механизмы мотивации персонала и регулирования его заработной платы, оценивается конкурентоспособность предприятий и их антикризисная деятельность, анализируется эффективность взаимодействия органов власти и представителей малого бизнеса. Кроме того, в сборнике рассматриваются некоторые аспекты урегулирования отношений в правовом поле, вопросы повышения эффективности педагогических технологий, лексикографические аспекты прикладной лингвистики.

Ответственный редактор
А. Кипенский

Enter a Title, ISSN, or search term to find journals or other periodicals:

2227-6890

[► Advanced Search](#)[Search Results](#)**Natsional'nyi Tekhnichnyi Universytet "Kharkivs'kyi Politekhichnyi Instytut". Visnyk. Aktual'ni Problemy Rozvytku Ukrains'koho Suspil'stva**[Title Details](#)**Related Titles****► Alternative Media Edition**
(1)**Lists**[Marked Titles](#) (0)**Search History**

2079-0074 - (1)
2079-4525 - (1)
2079-0740 - (0)
2078-774X - (1)
2079-0791 - (1)
2079-0023 - (1)
2079-0767 - (1)
2078-9998 - (1)
2079-0775 - (1)
2079-0813 - (1)
2227-6890 - (1)
2078-774X - (0)
2079-004X - (1)
2078-6840 - (1)

[Save to List](#) [Email](#) [Download](#) [Print](#) [Corrections](#) [Expand All](#) [Collapse All](#)**▼ Basic Description**

Title	Natsional'nyi Tekhnichnyi Universytet "Kharkivs'kyi Politekhichnyi Instytut". Visnyk. Aktual'ni Problemy Rozvytku Ukrains'koho Suspil'stva
ISSN	2227-6890
Publisher	Natsional'nyi Tekhnichnyi Universytet "Kharkivs'kyi Politekhichnyi Instytut"
Country	Ukraine
Status	Active
Start Year	2010
Frequency	Annual
Language of Text	Text in: Ukrainian, Russian
Refereed	Yes
Serial Type	Journal
Content Type	Academic / Scholarly
Format	Print
Website	http://library.kpi.kharkov.ua/vestnik.html
Email	ip_dekanat@ukr.ne

▼ Subject Classifications

Subject	SOCIOLOGY
Dewey #	301

▼ Additional Title Details

Parallel Language Title	Natsional'nyi Tekhnicheskii Universitet "Khar'kovskii Politekhicheskii Institut". Vestnik. Aktual'nye Problemy Razvitiya Ukrain'skogo Obshchestva
Key Features	Refereed / Peer-reviewed Website URL
Editors	A V Kipens'kyi (Editor-In-Chief)

▼ Publisher & Ordering Details**Commercial Publisher**

Natsional'nyi Tekhnichnyi Universytet "Kharkivs'kyi Politekhichnyi Instytut"
Address: vul Frunze 21, Kharkiv, 310002 Ukraine
Phone: 380-572-7076212
Fax: 380-572-7076601
Website: <http://www.kpi.kharkov.ua>
Email: kbv@kpi.kharkov.ua

Corporate Author

Natsional'nyi Tekhnichnyi Universytet "Kharkivs'kyi Politekhichnyi Instytut"
Address: vul Frunze 21, Kharkiv, 310002 Ukraine
Phone: 380-572-7076212
Fax: 380-572-7076601
Website: <http://www.kpi.kharkov.ua>
Email: kbv@kpi.kharkov.ua

[Save to List](#) [Email](#) [Download](#) [Print](#) [Corrections](#) [Expand All](#) [Collapse All](#)

ЛІТОПИС: ДАТИ, ПОДІЇ, ОСОБИСТОСТІ

ФИЛОСОФИЯ И РЕЛИГИЯ В ПОИСКАХ ДУХОВНЫХ ПРИОРИТЕТОВ СОВРЕМЕННОГО МИРА

20-21 ноября на кафедре философии Харьковского национального университета строительства и архитектуры проходил городской межвузовский научно-практический семинар «Философия и религия в поисках духовных приоритетов современного мира». Этот семинар был посвящен Всемирному дню философии и 1025-летию Крещения Руси. В организации семинара кроме механико-технологического факультета (декан Журавлев Ю.В.) Харьковского национального университета строительства и архитектуры, участвовали факультет интегральной подготовки (декан Кипенский А.В.) Национального технического университета «Харьковский политехнический институт», Харьковская духовная семинария (проректор Стец Н.Н.) и Харьковский научно-исследовательский институт казачества (директор Дубровский М.Л.).

Со вступительным словом к участникам семинара обратилась заведующая кафедрой философии ХНУСА профессор Проценко Ольга Петровна. Она пожелала всем присутствующим плодотворной работы и в честь 1025-летия Крещения Руси в качестве подарка вручила архимандриту Владимиру книгу «Кам'яні хрести в Україні».

Работа семинара проходила по двум направлениям. В рамках первого направления «Философия в современном мире» рассматривалась проблема «чему учить?». Решению этой проблемы был посвящен доклад профессора кафедры философии НТУ «ХПИ» О.А. Дольской «Философия как познание и образ жизни», подготовленный по материалам XXIII Всемирного философского конгресса, который в августе 2013 года проходил в Афинах. В своем докладе Ольга Алексеевна охарактеризовала современное видение философской проблематики исходя из содержания докладов, сделанных крупнейшими современными учеными мира, контактов и личных встреч на священной для любого мыслящего человека земле, давшей миру основоположников философского знания. С предложениями по оптимизации методики и содержательной стороны изучения философских дисциплин на

Докладчики и участники семинара
«Философия и религия
в поисках духовных приоритетов современного мира»

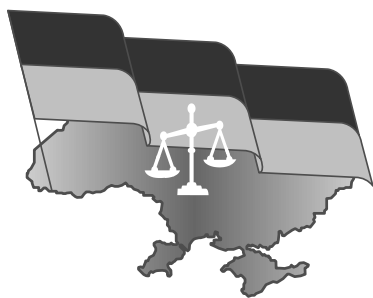
семинаре от НТУ «ХПИ» выступили профессор А.В. Голозубов, доцент Н.В. Вандышева-Ребро, старший преподаватель В.И. Мищенко.

Не менее важной проблеме «как учить?», как создать тот высокий уровень духовности, который позволит выйти на новый уровень обучения, было отведено второе направление в работе семинара: «Философия и религия: пути истины и веры». Участники семинара с интересом выслушали доклады архимандрита Владимира «Православное воспитание в формировании личности», заведующего кафедрой философии Харьковского национального автомобильно-дорожного университета профессора А.К. Чаплыгина «Возможен ли сегодня эффективный диалог между религией и философией, наукой и религией?».

Знать свои истоки, традиции, исторически присущую украинскому народу православную веру, значит быть способным воспринимать то духовное наследие, которое заложено отечественными философами-мыслителями. В своем докладе «Казачество на защите православной веры» декан факультета интегральной подготовки НТУ «ХПИ» профессор А.В. Кипенский на конкретных примерах показал как казаки – простые украинские люди с высоким уровнем гражданственности и патриотизма, защищали и продолжают защищать в наши дни православную веру и церковь.

В конце семинара авторам лучших работ были вручены грамоты Харьковского национального университета строительства и архитектуры, Национального технического университета «Харьковский политехнический институт» и Общественной организации «Слобожанское казачье войско». Среди сотрудников НТУ «ХПИ» грамотами были отмечены заведующая кафедрой права профессор Л.В. Перевалова, заведующий кафедрой философии доцент А.Н. Бардин, заведующая кафедрой этики, эстетики и истории культуры доцент Е.А. Петутина и профессор кафедры философии О.А. Дольская.

В. Мищенко

ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

УДК 340.15(477):324

М.Ш. КИЯН, канд. юр. наук, доц., НУ «ЮАУ ім. Я.Мудрого»,
Харків;

М.Г. ОКЛАДНА, канд. істор. наук, доц., НУ «ЮАУ ім. Я.Мудрого»,
Харків

ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У статті розглядаються процеси становлення та розвитку виборчих технологій в українських землях на різних історичних етапах їх існування. Історико-правове дослідження цих технологій має і науковий і практичний інтерес. Особливий акцент робиться на використанні історичного досвіду виборчих традицій українського суспільства для подальшого їх застосування при формуванні органів влади, ефективного впливу на електорат як основної умови успішного проведення виборчих кампаній та побудови громадянського суспільства України. Бібліогр.: 11 назв.

Ключові слова: виборчі технології, електорат, громадянське суспільство, вибори, виборча система, Рада, віче, магдебурзьке право, магістрати.

Вступ. Актуальність питань становлення громадянського суспільства в Україні на сьогодні привертає до себе увагу багатьох вчених, юристів, політиків та залишається досить актуальним. Громадянське суспільство прийнято відзначати як демократичну форму самоорганізації суспільства, яка незалежна від держави і знаходиться поза ринковими відносинами. Більшість дослідників вважає, що складовими громадянського суспільства є: родина, різні системи освіти, церква, наукові, професійні та інші організації, асоціації, за допомогою яких забезпечуються інтереси та потреби різних соціальних груп та окремих індивідів [1].

Українське суспільство має свої традиції і історичний досвід, вивчення яких необхідно для кращого розуміння сутності і особливостей самореалізації громадян та їхніх асоціацій. Як політичний режим демократія визначає формування органів влади за допомогою виборів. Вибори за суттю є механізмом контролю й участі громадян в управлінні державою.

© М.Ш. Киян, М.Г. Окладна, 2013

Метою даної статті є аналіз історичного досвіду становлення виборчих технологій в українських землях при формуванні владних структур та визначення перспектив утвердження українського громадянського суспільства.

Основні результати дослідження. Виборчі традиції українського суспільства відомі ще з часів Середньовіччя. Громадянське самоврядування в українських землях існувало вже з періоду Київської Русі, в його основу було покладено виробничу та територіальну ознаки: громади, що формувалися на виробничій або територіальній основі (громади купців, ремісників, міська, регіональна громади). Громадянське самоврядування розвивалось на засадах звичаєвого права, а його елементи знайшли свій прояв у вічах. Вирішальна роль у вічах належала міській феодальній верхівці – боярам і «старцам градским». Виконавчим органом віче була Рада. Віче збиралося перед початком воєнних походів, під час облоги міста, на знак протесту проти політики князя. Специфічну роль виборчої комісії віча виконували князівські писарі, які фіксували схвалені рішення. В повсякденному житті Рада репрезентувала віче і фактично виконувала його функції. Правила в Раді міська знать [2, с. 103]. Чіткий розподіл повноважень між віче та обраними їм органами і посадовими особами майже був відсутній. Таким чином функції суб'єкта міського самоврядування в українських землях періоду Середньовіччя (IX-XIII століття) виконувала Рада – міська громада. До кінця XII ст. в Київській Русі було сформовано основи виборчих технологій стосовно організації обрання представників і загальних форм їх діяльності.

У XIV столітті українські землі переходять під владу Литви та Польщі, тому значний вплив на подальший розвиток виборчих технологій відіграє магдебурзьке право. Українські міста, що користувались магдебурзьким правом, виводились з під юрисдикції місцевої адміністрації – королівських та великокнязівських державців, феодалів, воєвод, намісників; в них скасовувалась дія звичаєвих норм руського, литовського та польського права; обирались магістрати – власні адміністративні та судові органи міського самоврядування. Магістрати склалися із двох колегій – міської ради та лави. Щорічно до складу міської ради мали обиратися радці, як правило, багаті міщани [3]. Рада забезпечувала порядок у місті, його оборону, вирішувала усі питання господарського життя міста: розподіляла податки між міщанами, наглядала за їх вчасним збором; організовувала роботу солодовень, броварень та інших промислів, що належали раді. На жаль, в багатьох українських містах не дотримувалися одного з головних принципів магдебурзького права – річного терміну перебування у складі Ради. Зафіксовано перебування у складі Ради одних і тих же осіб на протязі 10 років. Таки порушення правових норм призводили до зловживання владою, визивали обурення з боку міщан, й іноді призводили до бунтів. Щоб заспокоїти «поспольство» в таких випадках в окремих українських містах утворювались спеціальні контрольні установи, що отримали право розгля-

ду міських спорів. Наприклад, у Львові була утворена установа – «комісія 40 мужів», до складу якої увійшли 40 членів: 20 від купецтва і 20 чоловіків від ремісників [4, с.144].

З виникненням у XVI столітті Запорізької Січі демократичні виборні традиції знайшли свій подальший розвиток. Вищі посадові особи та усі гілки влади Запорізької Січі починають обиратися. Козаки обирали вільними голосами кошового отамана; кожний курінь (складова частина Запорізької Січі) обирав «курінного отамана» [5, с. 247]. Вищою владою Запорізької Січі вважалась загальна або військова рада. Рада збиралась систематично у цілком визначені конкретні строки: щороку 1 січня і 1 жовтня. Рада обирала терміном на один рік виконавчу владу – військову старшину: кошового отамана, суддю, писаря, курінного отамана [6]. Загальні ради проходити досить шалено, найчастіше перемагала та сторона, яка голосніше кричала. Той, кого обирали, за звичаєм мав двічі відмовитися від пропозиції та погодитися лише втретє, при цьому лаючись і погрожуючи всім [7, с. 103]. Традиції самоврядування, що склалися на Січі можна вважати зародками майбутньої української державної організації. Ця своєрідна система органів військово-адміністративної влади української державної організації виконувала одночасно і функції внутрішньої і зовнішньої політики, властиві державній владі [8, с. 14].

За часів існування Української козацької держави Гетьманщини (XVII-XVIII ст.) громадське самоврядування набуло своєрідних форм, що обумовлювалось її полково-сотенним устроєм. На місцях правили полкові та сотенні уряди. У містах – виборні міські старшини, у великих привілейованих містах – магістрати, у дрібних привілейованих містах – отамани з виборними від міського населення. Всі козацькі посади, козацькі і прості урядники, полковники обиралися вільним волевиявленням і голосуванням. Вибори цих посадових осіб оголошувались і здійснювались за згодою гетьмана, після обрання затверджувались гетьманською владою.

Після переходу основної частини українських земель під протекторат Московської держави, гетьман – голова держави – обирався українцями, й, після виборів, присягав цареві на вірність, заключав з його урядом формальний договір. Крім гетьмана вільним волевиявленням і голосуванням обиралися всі посадовці Гетьманщини. Після виборів вони затверджувались гетьманом.

Виборчі традиції Слобожанщині виявилися в тому, що в виборах полкового уряду приймало участь не все козацьке товариство, строки обрання встановлювались не на визначений час, а довіку, посада полковника успадковувалась. У XVIII столітті в українських містах почався процес поступової ліквідації громадського самоврядування та уніфікації форм місцевого самоврядування за російським зразком. З 1722 року в Україні поширилась так звана комендантська система, що встановлювала адміністративний контроль російських комендантів, призначуваних владою, за діяль-

ністю органів місцевого самоврядування. З 1785 р. в українських землях запроваджено нові станові органи міського самоврядування – загальні міські думи. Загальні міські думи обирали із свого складу шестигласну міську думу (виконавчий орган). До складу шестигласній міській думи входили представники всіх шести розрядів міського населення. Міська дума повинна була піклуватися про міські доходи, розвиток торгівлі, стежила за міським господарством, за порядком у місті, вирішувала суперечки міщан по «ремеслам та гільдіям». Державна влада в містах належала поліцейським та адміністративним органам [9, с. 128].

З XIX століття виборчі технології в українських землях підпорядковувались російським. Державна служба в Російській імперії поділялася на два види: призначувану і виборну. Виборна служба становила важливе місце в українських губерніях. Майже третю частину державних службовців складали виборні, причому у повітовій адміністрації переважали виборні чиновники, а в губернській – призначувані владою [10]. Дворянські губернські збори обирали кандидатів на наступні державні посади: голів палат цивільного і кримінального суду, засідателів цих палат, совісного суддю, повітових суддів та засідателів повітових і совісних суддів, земських справників і засідателів земських судів (власне 94 особи зі штату місцевих чиновників) [11]. За допомогою виборної служби верховна влада затверджувала своє верховенство, проникала в усі шари суспільства та зміцнювала державну владу, а також, що дуже важливо – мала недорогий місцевий апарат.

До середини XIX століття (за часів правління Миколи I) чисельність виборних посад зростає. Термін посідання судових виборних посад збільшився з трьох до шести років. Громадська суспільність обирала кандидатів на судові посади; почесних попечителів гімназій; обов'язкових членів продовольчих комісій. Процедура дворянських виборів відбувалась в урочистій обстановці та була строго регламентована. Голосували за кандидатів кульками. Кандидати, які отримали максимальну кількість голосів, залежно від посади схвалювалися або губернатором, або міністром, а то й самим імператором. Такий порядок виборів, на жаль, не гарантував у майбутньому рівної співпраці повітового предводителя дворянства та губернатора, особливо в тих випадках, коли губернатори намагалися підпорядкувати собі обраних предводителів дворянства. Дуже часто верховна влада брала сторону повітового предводителя дворянства, домагаючись таким чином нейтралізувати свавілля губернаторського або генерал-губернаторського управління та схилити дворянство до розуміння необхідності служби по виборам. Верховна влада прирівнювала виборні дворянські посади з державними, залучувала повітових предводителів дворянства до діяльності у найрізноманітніших загально адміністративних установах, таких як, наприклад: рекрутське присутствіє, продовольчі комісії, комісії по розподілу земських повинностей та інші. Таким чином верховна

влада використовувала виборні дворянські органи для удосконалення місцевого управління.

Буржуазні реформи 60-70-х років XIX ст. відродили виборчі традиції українського суспільства. Проведення земської та міської реформ явило собою позитивний досвід узгодження позицій вже політично неоднорідного суспільства. Була розроблена гнучка і ефективна виборча система, яка своєрідно застосувала механізм заборон і противаг, і таким чином сприяла реалізації реформаторської діяльності Олександра II, спрямованої на еволюційну соціально-політичну трансформацію суспільства. Інститут виборів в Україні у XIX ст. базувався за становим принципом. Прагнучи зміцнити свою владу шляхом створення виборних, представницьких органів влади, російські можновладці використовували населення України заручниками своєї внутрішньої політики. Виборчі технології, що застосовувались абсолютизмом при формуванні представницьких органів Російської імперії, надавали йому можливість контролювати виборні органи влади, рівень участі українців в управлінні державою.

Висновки. Таким чином, можна відзначати, що всупереч усім труднощам на складному шляху формування виборчих технологій, виборчі традиції українського народу визначили подальший напрямок формування демократії, засвідчили, що в Україні існують ефективні виборчі технології, що враховують специфіку і менталітет українського суспільства. Тому питання оптимізації технологій виборчих процесів, посилення впливу громадян на прийняття політичних рішень в умовах затвердження громадянського суспільства набувають особливої значимості.

Вдосконалення виборчого законодавства України, розвиток виборчих технологій, підвищення рівня політико-правової культури електорату вимагають обов'язкового врахування історичних, національних традицій українського народу. Вивчення історичного досвіду становлення виборчих технологій українського суспільства надають можливість розширити наукові уявлення, розуміння історії, теорії і практики проведення політичних виборів, їх технологій, впливу на державну владу й державне управління, розвиток демократії та громадянського суспільства України.

Список літератури: 1. Тодика Ю.М. Конституційні засади формування правової культури: Монографія. – Харків: РАЙДЕР, 2001. – 160 с. 2. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К.: Наук. думка, 1992. – 544 с. 3. Історія України [Текст]: у 2-х т. / Н.Д. Полонська-Василенко. – Т.1. – К.: Либідь, 1992. – 640 с. 4. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич, М. Дольницький. – Нью-Йорк: Вид-во шкіл. ради, 1996. – 256 с. 5. Костомаров М. Історія України в життєписах визначніших її діячів – Л.: Наук. т-во ім. Шевченка, 1918. – 376 с. 6. Дорошенко Д. Нарис історії України: У 2 т. / Дорошенко Д. – К.: Глобус, 1992. – Т. 2. – 349 с. 7. Субтельний О. Україна: історія: Пер. з англ. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 1992. – 510 с. 8. Українське козацтво: сучасний стан та перспективи дослідження проблеми / Матеріали «круглого столу». УІЖ, 1990. – № 12. 9. История государства и права России: учеб. / В.М. Клеандрова, Р.С. Мулукаев и др.; под ред. Ю.П.Титова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 544 с. 10. Писарькова Л. Ф. Государственное управление

России с конца XVII до конца XVIII века. – М., 2007. – 432 с. **11.** Ключков М. В. Очерки правительственной деятельности времени Павла I. – Птг., 1916. – 438 с.

Надійшла до редколегії 11.06.2013.

УДК 340.15(477):324

Деякі історичні аспекти формування виборчих технологій в українських землях / М.Ш. Киян, М.Г. Окладна., Л.В. Перевалова // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2013. – № 69(1042). – С. 8-13. Бібліогр.: 11 назв.

В статье рассматривается процесс становления избирательных технологий в украинских землях на разных исторических этапах. Историко-правовое исследование этих технологий представляет как научный, так и практический интерес. Особый акцент делается на использовании исторического опыта избирательных традиций украинского общества для дальнейшего их применения при формировании органов власти, эффективного влияния на электорат как основного условия успешного проведения избирательных кампаний и становления гражданского общества.

Ключевые слова: избирательные технологии, электорат, гражданское общество, выборы, избирательная система, Рада, вече, магдебургское право, магистраты.

This article discusses the historical process of formation of electoral technologies in Ukraine. Analysis of these technologies is not only scientific but also practical interest. Particular emphasis is placed on the use of the historical experience of the electoral traditions of the Ukrainian society to further their use in developing the scientific basis of election campaigns, effective influence on the electorate as the main condition of successful election campaigns.

Keywords: selective technologies, electorate, civil societies, elections, an electoral system, Council, vechе, the Magdebourg right, magistrates.

УДК 658.8.088.72

Л.В. ПЕРЕВАЛОВА, канд. филос. наук, проф., НТУ «ХП»;
Т.М. МАРЧЕНКО, студент, НТУ «ХП»

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ В УКРАЇНІ

У статті аналізується діюче законодавство України, норми міжнародного права, що регулюють порядок використання та захисту прав на торговельну марку, яка є засобом індивідуалізації учасників цивільного обороту, визначені існуючі проблеми, розкриті їх сутність та запропоновані засоби вирішення. Бібліогр.: 10 назв.

Ключові слова: інтелектуальна власність, торговельна марка, знак для товарів та послуг, правова охорона, експертиза, свідоцтво, міжнародні норми.

Вступ. В умовах формування ринкової економіки великого значення набувають об'єкти інтелектуальної власності, які стають товаром, що ак-

© Л.В. Перевалова, Т.М. Марченко, 2013

тивно використовується усіма суб'єктами господарської діяльності. Одним із об'єктів інтелектуальної власності, який найбільш активно розвивається у світі, є торговельна марка. Вона являється особливим унікальним об'єктом права інтелектуальної власності, засобом індивідуалізації товарів та послуг. Популярні торгові марки, особливо ті, що відомі всьому світу найчастіше стають об'єктами різних порушень, тому підприємства докладають титанічних зусиль, щоб захистити власні права. В зв'язку з цим виникають проблеми, які потребують теоретичних розробок та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо створення та формування дійсно надійної системи правової охорони як торговельних марок, так і усіх інших об'єктів промислової власності. Необхідність нового теоретичного осмислення проблеми охорони права на торговельну марку і практичного її розв'язання з урахуванням міжнародного досвіду і чинних правових актів обумовило вибір теми даної статті та її актуальність.

Окремим аспектам проблематики правового регулювання торговельної марки як засобу індивідуалізації товарів і послуг були присвячені наукові праці А.О. Кодинця, О.М. Мельник, О.А. Підпригори, О.О. Підпригори, В.М. Сергєєва та інших науковців [1-4]. Незважаючи на значний внесок вчених, їх напрацювання не охоплюють усіх аспектів правової охорони торговельної марки, що дає змогу продовжувати наукові дослідження.

Правове регулювання відносин, які виникають у зв'язку з набуттям, здійсненням та захистом прав інтелектуальної власності на торговельну марку передбачається Конституцією України, Цивільним кодексом України (далі ЦК України), Господарським кодексом України (далі ГК України), Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», іншими нормативно-правовими актами України, а також відповідними чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Мета статті. Законодавство України в сфері охорони прав на торговельні марки в цілому відповідає міжнародним нормам, але воно потребує свого подальшого розвитку і вдосконалення з урахуванням майбутніх вимог до форми існування і способів функціонування торговельної марки. Аналіз чинного законодавства України, міжнародних правових стандартів у сфері охорони торговельних марок дозволить визначити існуючі проблеми та надати пропозиції щодо їх вирішення.

Основні результати дослідження. Сьогодні в українському законодавстві та практиці вживаються різні терміни на позначення самого поняття торговельної марки, тобто невизначеною залишається проблема застосування термінології. Найбільш поширеними є терміни: товарний знак, торговельна марка, знак для товарів і послуг, торговий знак, «логотип», торгова марка, бренд.

Під торговельною маркою розуміють згідно зі ст. 492 ЦК України будь-яке позначення або будь-яку комбінацію позначень, які придатні для

вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами [5].

У Законі України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» вживається термін «знак для товарів і послуг» (ст. 1), що визначається як позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб [6]. Тобто законодавство відокремлює розрізняльну функцію торговельної марки, але її функції полягають не тільки в розрізненні товарів і послуг. Торговельна марка має значно ширше значення, тому що позначення певних товарів чи послуг торговельною маркою накладає на її власника серйозні зобов'язання, дисциплінує виробника чи особу, що надає послуги. Тому широке впровадження торговельних марок служитиме підвищенню якості продукції у найширшому значенні цього слова.

Отже, торговельна марка – це не просто позначення для розрізнення товару одного виробника від однорідного товару іншого, вона є ефективним правовим засобом підвищення ефективності технічного рівня самого виробництва, бо без належного технічного рівня виробництва виготовити товар, який би відповідав сучасним вимогам, просто неможливо. Це засіб оновлення виробництва, приведення його технології до сучасного рівня, засіб істотного підвищення якості вироблюваної продукції чи надання послуг. За допомогою торговельної марки досягається необхідний споживачеві асортимент товарів чи послуг, бо на ринку попит матиме той товар чи послуга, які потрібні споживачеві і мають належну позитивну якість.

Для того щоб бути визнаним в якості торговельної марки, тобто стати об'єктом правової охорони, позначення повинно відповідати певним умовам. Законодавство їх прямо не перелікує, але вони досить чітко виводяться з його норм.

Перш за все торговельною маркою визнається умовне позначення, яке поміщується на виготовлюваній продукції, її упаковці або супровідній документації.

Крім того позначення може бути визнано торговельною маркою тільки в тому випадку, якщо воно дозволяє споживачу без особливих зусиль упізнати потрібну йому продукцію і виключає можливість сплутування її з аналогічною продукцією інших виробників. Тому необхідною умовою правової охорони торговельної марки є її новизна. З точки зору закону новими вважаються такі умовні позначення, які за своїм змістом не є тотожними або схожими до міри зміщення.

Марка повинна мати об'єктивне вираження, яке дає змогу маркувати нею випущені вироби й упаковку, використовувати її у технічній і супровідній документації без зниження якості і зовнішнього вигляду товару, тобто бути технологічним.

Нарешті, позначення має відповідати вимогам промислової естетики та ергономіки, що включає благозвучність, у тому числі бути милозвучним і легковимовним.

Ознака новизни тісно пов'язана з поняттям пріоритету, тому що новизна визначається на дату пріоритету, яка встановлюється, за загальним правилом, на день подання заявки на реєстрацію торговельної марки до Державного підприємства «Український інститут промислової власності» (Укрпатент).

Та нарешті, позначення вважається торговельною маркою лише тоді, коли воно зареєстровано у порядку визначеному законом.

Лише сукупність зазначених вимог дає підставу визнати заявлене позначення як торговельну марку.

Таким чином законодавство України має багато термінів, якими позначаються товари та послуги – торговельна марка (ЦК України, глава 44 ст. 492-500, ГК України, глава 16 ст. 157, 158), знак для товарів і послуг (Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»), що хоч і підтверджує тотожність даних понять, однак негативно впливає на застосування норм законодавства і неприпустимо з боку юридичної техніки [7, 8].

Тому необхідне узгодження вживання різних термінів у законодавстві України на позначення одного і того ж поняття.

Діюче законодавство визначає умови надання правової охорони торговельної марки: 1) правова охорона надається тій марці, яка не суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі; 2) об'єктом марки може бути будь-яке позначення або комбінація позначень, ними можуть бути слова, у тому числі власні імена, літери, цифри, зображувальні елементи, кольори тощо; 3) право власності на торговельну марку засвідчується свідоцтвом, яке дійсне протягом 10 років від дати подання заявки, строк дії свідоцтва може продовжуватися за клопотанням власника; 4) обсяг правової охорони визначається зображенням торговельної марки та переліком товарів та послуг, на які вона надається; 5) право на марку мають юридичні та фізичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність, або їх правонаступники.

Крім того, ще однією назрілою проблемою являється не завжди висока якість експертизи, яку проводить Укрпатент. Частішають випадки, коли експерти закладу не проводять належного пошуку, зокрема, на предмет відповідності критерію «введення в оману щодо виробника» [9]. Тому, буває, виробники-іноземці не можуть зареєструвати свій знак через те, що таке позначення (як виявляється) вже зареєстроване. Як наслідок, виникають суттєві труднощі при виході на національний ринок України товарів та послуг цих закордонних виробників, втрачається безцінний час, гроші, енергія співробітників. Завершується усе судовим позовом та скасуванням такого свідоцтва на знак для товарів і послуг, як виданого з порушення прав третіх осіб – таким, що вводить в оману споживачів щодо особи виробника.

Слід зазначити, що в рамках такого розгляду, як правило, призначається судова експертиза, на що додатково витрачаються гроші та час, причиною цього є випадки неякісної кваліфікаційної експертизи. Внаслідок

чого погіршується інвестиційний клімат України, що значно впливає на інвестиційну діяльність та активність міжнародного бізнесу.

Ще, досить часто можна натрапити на «різноплановість» рішень судових органів. Тобто в одному випадку суд виносить рішення на користь іноземного позивача, а у повністю аналогічній ситуації – рішення про відмову [10].

Українське законодавство не передбачає відповідальності ні експерта Укрпатенту, ні судді, котрі стали занадто незалежні у своїх процесуальних правах, за неякісні послуги. Їх справам повинна надаватися правова оцінка, а наслідком протиправних дій мають бути дисциплінарні попередження та покарання.

Система правової охорони торговельної марки в Україні потребує вдосконалення також у зв'язку з наміром набуття членства у міжнародних організаціях, для участі в яких необхідне приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема положень Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі угоди ТРІПС).

Приведення національного законодавства у відповідність до положень Угоди ТРІПС та адаптації з законодавствами країн ЄС зумовлено міжнародними зобов'язаннями України та прагненням українського законодавця гармонізувати національну нормативну базу, присвячену інтелектуальній власності, з міжнародно-правовими нормами.

Зокрема, законопроектом «Про внесення змін до законодавства з питань інтелектуальної власності», передбачається приведення норм Цивільного та Господарського кодексів України, Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та інших нормативних актів у відповідність до вимог законодавчих актів ЄС, приміром Директиви Ради ЄС Першої Директиви Ради ЄС №89/104/ЄС від 21.12.1998 р. про наближення законодавства держав-членів щодо торговельних марок та Регламенту Ради ЄС №40/94 від 20.12.1993 р. про торговельну марку Спільноти. Розділ 6 частини 1 проекту закону містить положення «Про охорону прав на торговельні марки, географічні зазначення та комерційні найменування», в якій мова ведеться саме про торговельну марку і прийняття цього закону може посприяти уніфікації термінології, вдосконаленню відносин, які виникають у зв'язку з набуттям, здійсненням та захистом прав інтелектуальної власності на торговельну марку.

Слід наголосити, що наразі і міжнародна правова охорона торговельних марок також не є досконалою. Серед найбільш поширених проблем цієї охорони можна виділити: відсутність єдиних способів оцінки схожості до ступеня змішування, на відміну від звичайних асоціацій, в контексті порушення прав на торговельну марку; вироблення критеріїв належного використання торговельної марки з метою збереження прав на марку; обсягу

охорони загальновідомих торговельних марок у разі використання на несхожих товарах.

Також міжнародна правова охорона повинна бути доступною і недорогою, її надання не повинно бути занадто складним, а механізми захисту відповідних прав у примусовому порядку мають відповідати критеріям ефективності.

Проблемним стало використання торговельних марок у мережі Інтернет. Виникла потреба у розробці адміністративних та правових засобів захисту в сфері використання торговельних марок, які могли б застосовуватися при реєстрації доменних імен, а також тимчасових заходів, спрямованих на недопущення реєстрації чужих торговельних марок як доменних імен, недобросовісної ділової практики.

Таким чином, використання торговельних марок у мережі Інтернет породжує багато проблем, що вирішуються у міру розвитку законодавства. Не вирішеним залишається питання кваліфікації акту порушення прав на торговельну марку в мережі Інтернет, відсутнє законодавче врегулювання цих питань.

В умовах недосконалого законодавчого врегулювання та, доволі млявого реагування держави на прояви недобросовісної конкуренції, найефективнішим способом захисту своєї репутації, здобутків та, зрештою, прибутків від незаконних зазіхань є вчасне їх попередження.

Висновки. Отже, на підставі вищевикладеного, можна вважати, що система правової охорони торговельної марки в Україні потребує свого подальшого вдосконалення, узгодження вживання різних термінів у законодавстві України на позначення одного і того ж поняття, а саме заміни терміну «знак для товарів та послуг» на «торговельну марку».

Прагнення України приєднатися до ЄС потребує приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами. Тому законодавство у цій сфері потребує оновлення, зокрема шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до законодавства з питань інтелектуальної власності», метою якого є приведення законодавства України у відповідність до вимог законодавчих актів ЄС.

Крім того існує проблема відставання законодавства від розвитку науки і техніки, наслідком цього є неврегульованість відносин в сфері використання та захисту прав на торговельні марки в мережі Інтернет.

Потребує вдосконалення і міжнародна правова охорона торговельних марок. Необхідно виробити єдині способи оцінки схожості позначень товарів та послуг до ступеня змішування, вирішити питання обсягу охорони загальновідомих торговельних марок у разі використання на несхожих товарах. Також міжнародна правова охорона торговельних марок повинна бути доступною і недорогою, а механізми захисту прав на цей об'єкт повинні відповідати критеріям ефективності.

Список літератури: 1. *Кодинець А.О.* Проблеми співвідношення виключних прав на засоби індивідуалізації у цивільному праві України // *Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки.* – № 25. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – С. 307-312. 2. *Підпригора О.А., Підпригора О.О.* Право інтелектуальної власності України. – К.: Юрінком-Інтер, 1998. – 336 с. 3. *Мельник О.М.* Правова охорона знаків для товарів і послуг в Україні (цивільно правовий аспект): Монографія. – Ірпінь: Академ. ДПС України, 2001. – 135с. 4. *Сергеев В.М.* Об ответственности за неиспользование или ненадлежащее использование товарных знаков // *Вопросы изобретательства*, 1983. – № 3. – С. 38–41. 5. Цивільний Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. – №№ 40-44. – Ст.356. 6. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994. – № 7. – Ст. 36. 7. Господарський Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст.144. 8. Правові засади інтелектуальної власності в Україні: навч. посіб. / Аврамова О.Є., Васильєва Н.Г., Перевалова Л.В. – Харків: НТУ «ХПІ», 2011. – 136 с. 9. *Андрощук Г.* Право інтелектуальної власності. Торговельні аспекти / Г. Андрощук, П. Крайнев, И. Кавасс // *Соглашение по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности (Соглашение TRIPS).* – К.: Ін Юре, 2007. – 164 с. 10. *Трачук Ю.* Безкарність та хабарність стали нормою сьогодення. [електронний ресурс]: <http://svobodaslova.in.ua /news/read/6994>.

Надійшла до редколегії 11.06.2013.

УДК 658.8.088.72

Проблеми правової охорони торговельної марки в Україні / Л.В. Перевалова, Т.М. Марченко // *Вісник НТУ «ХПІ».* Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С.13-19. Бібліогр.: 10 назв.

В статті проаналізовано действующее законодавство України, норми міжнародного права, регулюючі порядок використання і захисту прав на торговельну марку, яка є засобом індивідуалізації учасників громадянського обороту, визначені існуючі проблеми, розкрито їх суть і пропонується способи рішення.

Ключевые слова: інтелектуальна власність, торговельна марка, знак для товарів і послуг, правова охорона, експертиза, свідчення, міжнародні норми.

The current legislation of Ukraine, norm of international law is analysed in the article, regulative an order uses and protection of rights on a trade mark that is the means of individualization of participants civil turn, existent problems are certain, their essence is exposed and the methods of decision offer.

Keywords: intellectual property, trade mark, sign for commodities and services, legal safeguard, examination, certificate, international norms.

М.Г. ОКЛАДНА, канд. істор. наук, доц., НУ «ЮАУ ім. Я. Мудрого», Харків;

Л.В. ПЕРЕВАЛОВА, канд. филос. наук, проф., НТУ «ХПІ»;

А.О. ЗАЙЦЕВА, студент, НТУ «ХПІ»

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ДЕКЛАРАЦІЙНИХ ПАТЕНТІВ ЯК СПОСОБУ ОХОРОНИ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті розглядається поняття деклараційного патенту, його сутність, позитивні та негативні наслідки використання деклараційних патентів в Україні, їх значення для розвитку інноваційної діяльності. Автори аналізують практичний аспект впливу деклараційних патентів на механізм реалізації прав та інтересів їх власників. Бібліогр.: 4 назви.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, Державна служба інтелектуальної власності, патент, деклараційний патент, винахід, корисна модель, експертиза, кваліфікаційна експертиза формальна експертиза.

Вступ. Розвиток науково-технічного прогресу спонукає суб'єктів господарювання посилювати свої конкурентні позиції на ринку шляхом ведення інноваційної діяльності, результатом якої є створення інноваційної продукції. Проте успіх полягає не лише в створенні інновацій, але й в правильному та своєчасному формуванні стратегії їх охорони. Саме наявність надійного механізму охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності дає змогу без перешкод реалізовувати свій інтерес у бізнес відносинах та досягти поставлених цілей, без загрози порушення прав інших суб'єктів та втрати позитивної репутації в бізнес середовищі.

Для захисту прав та інтересів осіб, які займаються інноваційною діяльністю, в Україні створений спеціальний механізм реєстрації результатів інноваційної діяльності. Цей механізм реалізується через Державну службу інтелектуальної власності України. 21 лютого 2011 року Державну службу інтелектуальної власності України зареєстровано як юридичну особу публічного права, що засвідчено свідоцтвом про державну реєстрацію: серія А01 № 378097 [1]. В межах цього механізму Служба видає охоронні документи – патенти та свідоцтва – та опубліковує дані про реєстрацію нового об'єкта інтелектуальної власності.

В Україні регулювання питань, пов'язаних з промисловою власністю здійснюється Конституцією України, Цивільним та Кримінальним кодексами України та рядом спеціальних законів, зокрема такими, як Закон України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі», Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» та Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг».

Загальні та спеціальні питання з проблем промислової власності висвітлені у роботах фахівців країн СНД: В.П. Астахова, М. Богуславського, Г.В. Бромберга, Е.Я. Волинець-Руссета, Ф.А. Дронова, Ю.П. Конова, Д.Н. Козирева, В.І. Мухопида, а також зарубіжних науковців: М. Гросса, Г. Десмонда, С. Томаса, Б. Твісса, Г. Штумпфа, Н. Хаугга та інших. Однак переважна більшість публікацій розглядає проблеми інтелектуальної власності в юридичному контексті.

Проте практичний аспект впливу деклараційних патентів на механізм реалізації прав та інтересів їх власників досить детально не розглянутий. Однак процедура видачі деклараційних патентів в Україні існувала з 2002 року. В чому ж сутність деклараційних патентів та які наслідки для суб'єктів господарювання мало їх короткочасне впровадження?

Метою даної статті є висвітлення реальних передумов і наслідків короткочасного впровадження деклараційних патентів для розвитку промислової власності в Україні.

Основні результати дослідження. Деклараційний патент на винахід (корисну модель, секретний винахід, секретну корисну модель) — охоронний документ, що засвідчує пріоритет, авторство і право власності на винахід (корисну модель). Деклараційний патент — різновид патенту, що видається за результатами формальної експертизи та експертизи на локальну новизну заявки на винахід [2]. Проте, вже в січні 2004 року, в новому Цивільному Кодексі України поняття «деклараційний патент» не передбачається. Наказом Міністерства освіти і науки України від 2 серпня 2006 року № 585 в Положенні про Державний реєстр деклараційних патентів України на корисні моделі, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 20 червня 2001 року № 469, зареєстрованому у Міністерстві юстиції України 4 липня 2001 року за № 558/5749 (із змінами) у назві слово «деклараційних» виключено та в тексті за виключенням пунктів 1.1, 1.2, абзацу першого пункту 2.1 і пунктів 3.1-3.3, слова «деклараційні патенти» та «деклараційні патенти (патенти)» в усіх відмінках і числах замінені словами «патенти (деклараційні патенти)» у відповідному відмінку і числі [3].

Процедура отримання повноцінного охоронного документу на винахід чи корисну модель — досить трудомісткий процес, який потребує витрат часу, фінансових ресурсів та, як це не дивно, — моральних зусиль. Саме тому привабливість деклараційних патентів стала очевидною. Популярність обумовлена була тим, що деклараційні патенти отримувалися лише за формальними знаками, без проведення кваліфікаційної експертизи (експертизи по суті). Отже це значно скорочувало та спрощувало процес реєстрації. Власник отримував охоронний документ строком на шість років, проте протягом трьох років з дати подачі заявки на реєстрацію деклараційного патенту він мав можливість пройти процедуру кваліфікаційної експертизи, якщо це було необхідно, та отримати повноцінний патент з терміном дії двадцять років з моменту подачі заявки. При цьому деклараційний

патент надавав ряд виключних прав його правовласнику, які практично не відрізняються від прав, що надаються повноцінним патентом, а саме:

1) право використання об'єкту промислової власності на свій розсуд та для досягнення власних цілей;

2) право дозволяти або забороняти стороннім особам використовувати об'єкт промислової власності для досягнення певних цілей;

3) право в порядку, встановленому судом, вимагати відшкодування збитку, а також інші компенсації у разі незаконного використання об'єкту промислової власності іншими особами.

Проте найбільш вагомим аргументом для заявників, на жаль, була інша сторона процедури, а саме – будь-яка особа могла отримати охоронний документ на об'єкт, що не відповідав вимогам патентоздатності.

Отже, деклараційний патент певним чином полегшує реєстрацію винаходів та корисних моделей, але в той же час створює певні проблематичні моменти, які можуть поставити під загрозу інтереси патентовласника. Серед таких проблем можна виділити наступні.

По-перше, наявність загрози порушити права інших патентовласників, оскільки експертиза по суті не проводиться, а отже, патентовласник несе повну відповідальність за ризики. У зв'язку з тим, що перевірка на патентоздатність не реалізовується, існують прямі та досить високі ризики порушення прав інших осіб, які є правовласниками повноцінних патентів. В цьому випадку Державна служба інтелектуальної власності, яка проводила реєстрацію, повністю знімає відповідальність з себе за можливі порушення та не може виступати на боці власника деклараційного патенту в якості гаранту його прав. Така ситуація була можливою, в більшості випадків, коли заявник деклараційного патенту навмисно заявляв вже зареєстрований винахід чи корисну модель для реалізації своїх певних цілей.

По-друге, деклараційний патент, як охоронний документ, значно знижує вартість інновації при передачі прав іншим особам, наприклад за ліцензійним договором. Оскільки такий патент видається по формальним ознакам та гарантії можливості порушення прав інших осіб відсутні, причому термін дії такого патенту досить короткий, лише шість років (а по суті 4,5-5 років, оскільки в строк шість років включають тривалість процедури реєстрації – 1-1,5 роки), то для потенційного ліцензіата придбання прав на таку розробку буде досить ризикованою та не вигідною справою, а, отже, він намагатиметься знизити вартість ліцензії до мінімального рівня.

По-третє, в разі, якщо патентовласник пропустив термін, коли можна було подати заявку на проведення кваліфікаційної експертизи, його інновація може стати вразливою після сплину шестирічного терміну щодо несанкціонованих дій третіх осіб. В такому випадку власник деклараційного патенту може втратити розробку та зазнати певних моральних та матеріальних збитків. А з іншої сторони, він вистачає всі права на винахід чи корисну модель. До того ж, якщо третя особа, після сплину шестирічного те-

рміну дії патенту розпочне процес реєстрації даної розробки, то патентовласник ризикує стати правопорушником сторонніх інтересів і прав, використовуючи свою ж інновацію.

За ті кілька років, коли деклараційні патенти були популярними, досить багато заявників отримали такі документи. В більшості випадків це обумовлювалося тим, що ті розробки, які по стандартній процедурі оформлення прав потрапили б під поняття корисної моделі, при процедурі отримання деклараційного патенту можна було кваліфікувати як винахід. Ця ситуація обумовлювалася пріоритетністю винаходу над корисною моделлю в очах винахідників та більшою вагомістю з точки зору суспільства.

Та чи так це насправді? Що отримали та що втратили заявники, надавши перевагу деклараційним патентам на винахід патенту на корисну модель? Основними відмінностями можна назвати термін дії охоронного документу, вимоги до єдності заявки та критерії, по яким проводили оцінку прав, термін реєстрації документу та фінансова сторона процедури.

За першою відмінністю можна сказати, що патент на корисну модель має переваги, оскільки діє десять років. При цьому процедура подачі заявки ідентична та вимагає однакових витрат часу та зусиль.

Для того, щоб зареєструвати винахід чи корисну модель, необхідно дотримуватися вимог патентоспроможності об'єкта. Проте для корисної моделі ці вимоги набагато простіші, адже не передбачають наявності винахідницького рівня, який досить легко поставити під сумнів у винаході, та по якому найчастіше виникають проблемні моменти при реєстрації.

Що стосується терміну реєстрації обох видів патентів, що порівнюються, то можна сказати, що цей процес за часом майже однаковий – від одного до півтора року. Проте грошові витрати на реєстрацію корисної моделі менші, ніж на отримання патенту на винахід, хоч і деклараційного.

Незважаючи на це, є певні переваги деклараційних патентів: за клопотанням, як вже зазначалося, можна провести процедуру кваліфікаційної експертизи та отримати повноцінний патент на 20 років, а у випадку з корисною моделлю, така можливість подовження терміну дії майнових прав виключена. Та, все ж таки, з точки зору надійності, патенти на корисні моделі найбільш пріоритетні, оскільки безпека та впевненість в сучасних умовах – чи не найважливіший фактор успішності будь-якої діяльності.

Висновки. Деклараційний патент мав короткочасне позитивне значення у охороні прав на об'єкти промислової власності, але українські винахідники, в більшій мірі, не надали належного значення процедурі переоформлення прав та частково втратили можливість без ризику та страху реалізовувати свої права та інтереси.

Список літератури: 1. Офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України [електронний ресурс]: www.sips.gov.ua. 2. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994. – № 7. – Ст. 32 № 3687-XII (Редакція станом на 05.12.2012). 3. Цивільний Кодекс Украї-

ни. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. – №№ 40-44. – Ст.356. 4. Положення про Державний реєстр патентів України на корисні моделі. Наказ Міністерства освіти і науки України № 585 від 02.08.2006 р.

Надійшла до редколегії 11.06.2013.

УДК 339.166.5:658.626

Про деякі проблеми використання деклараційних патентів як способу охорони прав на об'єкти промислової власності / М.Г. Окладна, Л.В. Перевалова А.О. Зайцева // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 20-24. Бібліогр.: 4 назв.

В статье рассматривается понятие декларационного патента, его сущность, положительные и негативные последствия использования декларационных патентов в Украине, их значение для развития инновационной деятельности. Авторы анализируют практический аспект влияния декларационных патентов на механизм реализации прав и интересов их собственников.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, Государственная служба интеллектуальной собственности, патент, декларационный патент, изобретение, полезная модель, экспертиза, квалификационная экспертиза, формальная экспертиза.

In the article the concept of declarative patent, his essence, positive and negative consequences of the use of declarative patents, is examined in Ukraine, their value for development of innovative activity. Authors analyses the practical aspect of influence of declarative patents on the mechanism of realization of rights and interests of their owners.

Keywords: innovation, innovative activity, Government service of intellectual property, patent, declarative patent, invention, useful model, examination, qualifying examination, formal examination.

УДК 34 – 057.34

Л.В. ПЕРЕВАЛОВА, канд. филос. наук, проф., НТУ «ХПІ»;
М.Ш. КИЯН, канд. юр. наук, доц., НУ «ЮАУ ім. Я. Мудрого», Харків;
О.І. РАЗІНА, студент, НТУ «ХПІ»

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

У статті аналізується правовий статус державних службовців в Україні, розкривається сутність даного поняття, а також основні права, обов'язки та обмеження стосовно діяльності посадовців. Автори відокремлюють проблеми, які існують та пропонують шляхи їх вирішення. Бібліогр.: 11 назв.

Ключові слова: державні службовці, правовий статус, права, обов'язки, обмеження, Конституція, закон, держава.

Вступ. Соціальні зміни в українському суспільстві, перехід до ринкової економіки, інформатизація, неминучі процеси глобалізації, а та-

кож, звичайно, наміри України щодо вступу у європейську спільноту зумовлюють сьогодні нові вимоги до формування апарату державних службовців. На шляху розбудови нашої державою власних владних інституцій надзвичайно важливо приділити особливу увагу саме діяльності державних службовців, робота яких має бути спрямована на здійснення радикальних суспільних перетворень демократичної, правової, соціально орієнтованої держави. У зазначених умовах актуальність питання щодо злагодженого функціонування системи державних службовців, а також визначення їх правового статусу, є очевидною.

Метою даної статті є дослідження правового статусу державних службовців, який визначається законодавством України, а також виявити проблеми кадрового забезпечення служби державних органів та можливі шляхи його подальшого вдосконалення.

Вітчизняні та зарубіжні вчені створили значну базу з досліджень української державної кадрової політики. Даному питанню присвятили свої роботи В. Бакуменко, О. Воробйов, С. Дубенко, Г. Келбича, Р. Кондратьєв, С. Сergyгін, П. Рабінович, Ю. Битяк та інші.

Основні результати дослідження. Правовий статус будь-якої особи, – зазначає П. Рабінович, – це загальна і комплексна правова категорія, яка включає в себе всі грані та аспекти закріпленого в праві статусу особи, його соціально-юридичні ознаки [1]. Правовий статус державних службовців заслуговує особливої уваги, адже це особливий вид спеціально визначених і гарантованих державою норм, що характеризують місце державного службовця в суспільстві.

Державні службовці – це спеціальні суб'єкти публічного права, які в межах публічно-службових відносин створюють умови і забезпечують реалізацію конституційно-правового статусу інших громадян. На думку, Ю. Битяка правовий статус державних службовців відображає сутність і зміст державно-службових відносин, поєднуючи при цьому елементи інституту державної служби від моменту вступу особи на ту чи іншу державну посаду до завершення роботи [2]. Важливо також зазначити, що поняття правового статусу держслужбовця складається з правового та організаційного аспектів [3].

Правовий аспект статусу державного службовця обумовлений змістом державно-службових правовідносин. Він визначається Конституцією України [4], Законами України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування» [5, 6] та іншими нормативно-правовими актами, які встановлюють вихідні концептуальні положення щодо формування сучасної кадрової політики в центральних і місцевих органах виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також у певній мірі шляхи її модернізації відповідно до сучасних потреб держави, суспільства та особистості. Характеризується даний аспект перш за все сукупністю прав,

обов'язків, повноважень та обмежень. При цьому слід розрізняти загальні права, обов'язки, повноваження та обмеження, встановлені для всіх державних службовців, і посадові права, обов'язки, повноваження та обмеження, визначені для конкретних посад. Отже, правовий аспект статусу державного службовця проявляється як широта прав, коло обмежень та набір функціональних обов'язків, що залежать від посади, яку він обіймає.

Організаційний аспект статусу державного службовця визначається місцем органу державної влади в структурі державного апарату, посадою, яку він обіймає в цьому органі. Важливо також й те, що організаційний аспект безпосередньо визначає значну кількість факторів правового аспекту статусу, про який йшлося вище.

У суспільному ж визнанні статусу державного службовця надзвичайно важливе місце посідає громадська думка, що неформально визначає ставлення суспільства до державних службовців. Виходячи з цього, В.Я. Малиновський визначає статус державного службовця як комплексний показник положення державного службовця в соціальній системі, один з найважливіших параметрів його соціального стану [7]. Отже, важливими складовими статусу державного службовця є його позиція в структурі державного апарату та уявлення суспільства про місце, роль і значення даної позиції. Відповідно до цього можна стверджувати, що у громадській думці правовий статус держслужбовців визначається ще й такими категоріями, як престиж, пошана, повага.

Таким чином, статус державного службовця передбачає:

- 1) безпосередню належність за родом професійної діяльності до підготовки, прийняття та впровадження рішень у сфері державного управління, причому ці дії, як правило, мають економічні та соціальні наслідки для всього суспільства або його певної частини;
- 2) наявність у державного службовця повноважень виступати від імені органу державної влади (тим самим від імені держави), відстоюючи загальнодержавний інтерес;
- 3) законодавче та нормативно-правове визначення компетентності, повноважень, прав, обов'язків, обмежень і відповідальності згідно зі своєю посадою;
- 4) належність до особливої професійно-статусної групи, яка складається з професійно підготовлених до державної служби осіб.

Ще однією важливою особливістю правового статусу державних службовців, що відрізняє його від правового статусу приватної особи та на яку слід звернути особливу увагу, являється первинність обов'язків та похідне спрямування прав. Тобто, завдання та функції державної служби за своєю природою зумовлюють необхідність закріплювати спочатку службові обов'язки і лише потім – службові права. Обов'язки державного службовця визначають сутність його службової діяльності, окреслюють коло поставлених завдань, визначають межі необхідної службової поведінки. Права ж

спрямовані на забезпечення належних умов здійснення службової діяльності, створення реальних можливостей для здійснення службових завдань.

Обов'язки державного службовця закріплені у ст. 10 Закону України «Про державну службу» [5], а основні обов'язки посадових осіб місцевого самоврядування – у ст. 8 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [6]. Аналіз положень зазначених законів дозволяє виділити наступні основні обов'язки посадовців:

1) додержання Конституції України та інших актів законодавства України;

2) забезпечення ефективної роботи та виконання завдань державних органів відповідно до їх компетенції;

3) недопущення порушень прав і свобод людини та громадянина;

4) безпосереднє виконання покладених на них службових обов'язків, своєчасне і точне виконання рішень державних органів чи посадових осіб, розпоряджень і вказівок своїх керівників;

5) збереження державної таємниці, інформації про громадян, що стала їм відома під час виконання обов'язків державної служби, а також іншої інформації, яка згідно з законодавством не підлягає розголошенню;

6) постійне вдосконалення організації своєї роботи і підвищення професійної кваліфікації;

7) сумлінне виконання своїх службових обов'язків, ініціатива і творчість в роботі;

8) своєчасне та сумлінне виконання фінансових зобов'язань.

Окремо слід зупинитися на останньому із зазначених факторів, а саме на виконанні державними службовцями своїх фінансових обов'язків. На сьогоднішній день законодавство встановлює дві основні вимоги щодо подання відомостей про доходи та фінансові зобов'язання:

1) подання відомостей перед вступом на посаду;

2) щорічне декларування доходів.

Існуючий механізм декларування фінансового стану посадовців, на думку таких вчених, як О. Лазор та О. Хорошенюк, вимагає певного вдосконалення. Так, виходячи з позитивного досвіду розвинутих демократичних країн, доцільно запропонувати декларування не лише доходів, а й видатків посадовців [8]. Також актуальною буде пропозиція декларування нерухомого та цінного рухомого майна, вкладів у банках і цінних паперів. Зазначені відомості мають бути відкритими та доступними для громадськості, наприклад, на офіційних веб-сайтах відповідних органів державної влади. Такі заходи значною мірою сприятимуть посиленню доброчесності державних службовців.

Проблемним є й питання стосовно добросовісного використання інформації. Так, чинне законодавство акцентує на нерозголошенні державної таємниці лише щодо службовців, які перебувають на службі. Зарубіжне ж

законодавство поширює цю вимогу й на осіб, що вже звільнилися зі служби. Наприклад, у Моральному кодексі Ради Європи стосовно поведінки держслужбовців зазначено: «колишній державний службовець не повинен розголошувати чи використовувати конфіденційну інформацію, отриману ним/нею як публічним службовцем, якщо не отримано дозвіл відповідно до закону» [9]. Таке доповнення до існуючого законодавства України також вбачається науковцем Ю. Петровим можливим та доцільним.

Наступним важливим елементом правового статусу державних службовців являються їх права. Узагальнюючи права, перелічені у ст. 11 Закону України «Про державну службу» [5] та ст. 9 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [6], насамперед необхідно виділити наступні права:

1) користуватися правами і свободами, які гарантуються громадянам України Конституцією і законами України;

2) брати участь у розгляді питань і прийнятті в межах своїх повноважень рішень;

3) одержувати від державних органів, підприємств, установ і організацій, органів місцевого та регіонального самоврядування необхідну інформацію з питань, що належать до їх компетенції;

4) на повагу особистої гідності, справедливе і шанобливе ставлення до себе з боку керівників, співробітників і громадян;

5) вимагати затвердження керівником чітко визначеного обсягу службових повноважень за посадою службовця;

6) на оплату праці залежно від посади, яку він займає, рангу, який йому присвоюється, якості, досвіду та стажу роботи;

7) безперешкодно ознайомлюватись з матеріалами, що стосуються проходження ним державної служби, в необхідних випадках давати особисті пояснення;

8) вимагати службового розслідування з метою зняття безпідставних, на думку службовця, звинувачень або підозри;

9) захищати свої законні права та інтереси у вищестоящих державних органах та у судовому порядку.

У доповнення до вказаних аспектів, доречним стане законодавче закріплення прав, що безпосередньо стосуються державного службовця й забезпечують йому належні умови просування по службі відповідно до кваліфікації, на професійне навчання. Це, на думку Ю. Старілова, у свою чергу, сприятиме професійному виконанню працівником своїх службових обов'язків, а також створить передумови для надання нових прав, наприклад право на позачергове присвоєння рангу, призначення на вищу посаду, тощо [10].

Важливо звернути увагу на те, що з метою недопущення зловживань наданими повноваженнями та спрямування державних службовців на виконання службових завдань, законодавством встановлено систему обмежень та за-

борон у діяльності посадовців [11]. Цей елемент також є невід'ємним у понятті їхнього правового статусу, а необхідність встановлення цих обмежень передбачена Конституцією України: обмеження підприємницької діяльності, заборона страйку.

Отже, державний службовець або інша особа, уповноважена на виконання функції держави, не має права:

1) сприяти, використовуючи своє службове становище, фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності, а так само в отриманні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг з метою незаконного одержання за це матеріальних благ, послуг, пільг, або інших переваг;

2) займатися підприємницькою діяльністю безпосередньо чи через посередників або підставних осіб, бути повіреним третіх осіб у справах державного органу, в якому вона працює, а також виконувати роботу на умовах сумісництва (крім наукової, викладацької, творчої діяльності, а також медичної практики);

3) входити самостійно (крім випадків, коли державний службовець здійснює функції з управління акціями (частками, паями), що належить державі, та представляє інтереси держави в раді товариства (спостережній раді) або ревізійній комісії господарського товариства), через представника або підставних осіб до складу правління чи інших виконавчих органів підприємств, кредитно-фінансових установ, господарських товариств тощо, організації, спілок, об'єднань, кооперативів, що здійснюють підприємницьку діяльність;

4) відмовляти фізичним та юридичним особам в інформації, надання якої передбачено правовими актами, умисно затримувати її, надавати недостовірну чи не повну інформацію.

Державний службовець, який є посадовою особою, не має також права:

1) сприяти, використовуючи своє посадове становище, фізичним та юридичним особам у здійсненні ними зовнішньоекономічної, кредитно-банківської та іншої діяльності з метою незаконного одержання за це матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг;

2) неправомірно втручатися, використовуючи своє службове становище, у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкодити виконанню ними своїх повноважень;

3) бути повіреним третіх осіб у справах державного органу, діяльність якого він контролює,

4) надавати незаконні переваги фізичним або юридичним особам під час підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи рішень.

Особи, які претендують на зайняття посади в системі державної служби або на виконання інших функцій держави, попереджаються про встановлені щодо них обмеження.

Як пропонує О. Лазор, з метою недопущення зловживання інформацією, яку було отримано на державній службі, доцільно було б обмежити окремі види діяльності державних службовців і після звільнення з посади. Зарубіжний досвід часто має таку практику (Польща, Естонія, Литва).

Висновки. Таким чином, з проведеного у даній статті дослідження можна зробити висновок, що правовий статус державних службовців, поєднуючи всі складові елементи інституту державної служби, відображає її сутність і зміст. Це комплексна правова категорія, особливий вид визначених законодавством норм, що визначають місце посадовця в державі та суспільстві.

Сучасні державні службовці повинні володіти знаннями та практичними навичками організації виконання рішень, координації діяльності різних юридичних та фізичних осіб, які відповідають за реалізацію окремих елементів державних рішень тощо.

Обов'язки посадовців визначають сутність їхньої службової діяльності, права спрямовані на забезпечення належних умов праці, а обмеження вказують на межі необхідної службової поведінки. Зазначені складові елементи правового статусу держслужбовців закріплені у законодавстві України та потребують подальших досліджень та врегулювань відповідно до вимог демократичного суспільства.

Список літератури: 1. Рабінович П.М. Основні загальні теорії права і держави: [Навч. посіб.] / П.М. Рабінович. – Вид. 3, зі змінами і доп. – К.: ІСДО, 1995. – 172 с. 2. Битяк Ю. Державні службовці. – Х.: Право, 2005. – 304 с. 3. Лазор О. Д. Державна служба в Україні: [навч. посіб.] / О.Д. Лазор, О.Я. Лазор. – К.: Дакор, 2005. – 472 с. 4. Конституція України від 28.06.1996 р. Офіц. вид. – К.: Юрінком, 2006. 5. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 р. // ВВР, 1993. 6. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7.06.2001 р. ВВР, 2001. 7. Малиновський В.Я. Державна служба: теорія і практика: навч. посіб. / В.Я. Малиновський. – К.: Атіка, 2003. – 160 с. 8. Публічна служба: зарубіжний досвід та пропозиції для України / За заг. ред. Тимощука В.П., Школика А.М. – К.: Конус-Ю, 2007. – 735 с. 9. Рекомендація № R (2000)10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо кодексів поведінки для публічних службовців // Публічна служба: зарубіжний досвід та пропозиції для України / За заг. ред. Тимощука В.П., Школика А.М. – К.: Конус-Ю, 2007. – 735 с. 10. Старилов Ю. Н. Служебное право: учебник / Ю. Н. Старилов. – М.: БЕК, 1996. – 698 с. 11. Біла Л. Р. Правообмеження у державній службі // Актуальні проблеми політики: 36 наук. пр. / Голов. Ред.: С.В.Ківалов. – Одеса: Юрид. літ., 2001. – Вип. 10. – С.51-56.

Надійшла до редколегії 11.06.2013.

УДК 34 – 057.34

Проблеми вдосконалення правового статусу державних службовців / Л.В. Перевалова, М.Ш. Киян, О.І. Разіна // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків НТУ «ХПІ», 2013. – № 69 (1042). – С. 24-31. Бібліогр.: 11 назв.

В статье анализируется правовой статус государственных служащих в Украине, раскрывается сущность данного понятия, а также основные обязанности, права и ограничения относительно деятельности должностных лиц. Авторы выделяют существую-

щие проблемы и предлагают пути их решения.

Ключевые слова: государственные служащие, правовой статус, права, обязанности, ограничения, Конституция, закон, государство.

In the article legal status of civil servants is analysed in Ukraine, essence of this concept, and also basic duties, rights and limitations, opens up in relation to activity of public servants. Authors distinguish existent problems and offer to the way of their decision.

Keywords: civil servants, legal status, rights, duties, limitations, Constitution, law, state.

УДК 340.142

А.М. ГАРЯЕВА, ст. преподаватель, НТУ «ХПИ»;

Е.Л. МУРЕНКО, ст. преподаватель, НТУ «ХПИ»

ПРИНЦИП ПРЕЗУМПЦИИ НЕВИНОВНОСТИ В УКРАИНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

В статье раскрывается значение одного из важнейших принципов правосудия – презумпции невиновности. Проводится исследование происхождения данного принципа, как в историческом, так и в практическом аспектах. Бібліогр.: 10 назв.

Ключевые слова: право, правовые принципы, законодательство, презумпция невиновности, правосудие.

С давних времен единственным щитом и единственной защитой от произвола государства и властных структур является право. Право и правовые принципы, защищающие граждан, являются той границей, которая четко показывает в каких рамках необходимо вести себя, за какую черту ни в коей степени не следует выходить. Но было так не всегда. Деспотизм и тирания, абсолютизм и пренебрежение интересами обычных людей были обычным делом в истории многих государств и народов.

Сменялись правящие династии, канули в Лету великие монархи, и общество, в конце концов, получило великий дар, необходимость которого сложно переоценить. Этим бесценным сокровищем для благополучия и счастливого существования людей стали правовые принципы, которые стоят на страже основных прав, свобод и интересов граждан.

Одним из этих очень важных и необходимых принципов жизнедеятельности цивилизованного сообщества по праву является презумпция невиновности. Именно презумпция невиновности позволяет человеку не бояться того, что он будет наказан за то, чего не совершал, то есть это защита от необоснованного гнева государства.

Так что же такое презумпция невиновности? Откуда пришло это понятие, и чем было предопределено его появление? Четко ли сейчас этот принцип понятен современным законодателям, и насколько полно он соблюдается на практике? Вот те основные вопросы, на которые попытается найти ответ данная работа. И это далеко не все вопросы, которые затрагивают проблемы появления и существования презумпции невиновности.

С учетом вышеизложенных особенностей можно вести речь о том, что данная тема является весьма актуальной и по сей час, и представляется довольно интересной для исследования и анализа, как в историческом, так и в практическом аспектах. Ведь необходимо заметить, что в позициях ученых, в изложении законодательством разных стран основных положений презумпции невиновности есть расхождения.

Необходимо так же определить то, в какой степени соблюдены основные положения принципа в законодательстве Украины, и насколько современная действительность соответствует тем нормам, которые указаны одним из самых основных правовых принципов.

Зародились идеи прав человека в полисной демократии, что было связано с возникновением определенного пространства свободы, которое создало условия для равных политических прав у лиц, являвшихся гражданами. Однако зарождение истоков по охране прав и свобод человека наблюдается намного раньше. Само же употребление слова «свобода», как утверждают, появилось в 24 веке до нашей эры, когда правитель государства Шумера установил свободу для своих подданных путем применения санкций к бессовестным сборщикам налогов, защиты вдов и сирот от несправедливых действий людей, обладавших властью [1].

Европейская цивилизация породила высокую гуманистическую культуру, в ней появились представления о ценности индивида, о значимости права и основанного на нем порядка, обеспечивающего свободу личности. С эпохи эллинизма такой точкой отсчета становится индивид. При феодализме религиозное сознание заслонило человеческую индивидуальность. В Новое время культура делает человека мерилom всех вещей. Буржуазные революции совершались не только в связи с развитием производительных сил общества, но и потому, что в доктринах просветителей были развиты идеи ценности человека, несовместимые с неравенством и сословными ограничениями, которые царили в те времена [2]. Последовавшие за этим научно-техническая революция и прогресс во всех отраслях знаний позволили анализировать жизнедеятельность человека и общества со всех сторон (социология, психология, статистика, биология и т.д.). Так, изучение и обобщение всех наработок в философско-правовой мысли привели к появлению и закреплению тех основных черт и характеристик прав, которые известны сейчас.

Понятие презумпции невиновности в праве национальном и международном появилось в том понимании, которое в него вкладывают, довольно недавно (прародителем можно считать Декларацию прав человека и гражда-

нина 1789 года). Однако же процесс становления и кристаллизации этого принципа берет, по сути, свое начало в тринадцатом веке, благодаря закреплению его основных черт в Великой Хартии Вольностей.

Само правило, сам принцип можно сформулировать довольно просто. Не вдаваясь в детали, и формулируя лишь общий смысл, презумпция невиновности представляет собой правило, определяющее, что любое лицо предполагается (считается) невиновным, пока его вина не будет доказана в предусмотренном законом порядке и установлена вступившим в законную силу приговором суда. Это правило именуется презумпцией (по латыни *praesumptio* - предположение), то есть лицо, вроде бы не является виновным, а лишь предполагается таковым, однако презумпция невиновности «имеет характер утверждения, которое заведомо считается истиной без специального обоснования, пока не будет доказано обратное – что лицо виновно в совершении преступления» [3]. А.М. Ларин видит отличие именно правовой презумпции от остальных, прежде всего в законодательном закреплении и в том, что она представляет собой правило, предполагающее наличие или отсутствие фактов до представления доказательств противного» [4].

В принципе, целесообразным было бы вести речь о том, что «правило о невиновности гражданина до вступления в законную силу обвинительного приговора суда в нашем государстве является не собственно принципом презумпции невиновности, а лишь его развернутым наименованием. Необходимо еще отметить, что правило о презумпции невиновности в качестве декларации было закреплено в международных соглашениях и при перенесении его в законодательство Украины не приобрело характера нормативного предписания» [5]. Высказанное положение довольно реально, так как не все аспекты презумпции невиновности имеют отражение в действительности, то есть присутствует признак лишь формального закрепления, декларирования норм универсального характера.

Интересным является представление ученых о том, что презумпция невиновности является положением, не свойственным для нашей системы права. Так, С.А. Голунский писал: «Всякие презумпции, какие бы они не были, представляют собой попытку создать абстрактную истину, оторванную от конкретных обстоятельств данного дела... Всякие презумпции неизбежно вносят в процесс элементы формализма, толкают суд на то, чтобы вместо преодоления трудностей исследования того или иного вопроса пойти по линии наименьшего сопротивления, склониться к заранее подсказанному решению» [6]. Такое высказывание ученого имело место в виду сложившихся в то время обстоятельств, которые еще будут отображены и исследованы в рамках данной работы. В целом, не отрицая презумпции невиновности, М.А. Чельцов признавал существование принципа лишь в виде «допущения невиновности» в отношении обвиняемого как психологического состояния должностных лиц уголовного судопроизводства [7]. Как видно,

через некоторое время ученые вынуждены были признать существование презумпции невиновности, хотя бы даже в виде лишь допущений.

Как бы ни полагали и не считали ярые приверженцы диктатуры пролетариата (и во Франции времен буржуазных революций, и в СССР сталинского режима), однако невиновность лица до вынесения судом обвинительного приговора просто должна считаться аксиомой, а не гипотезой. Можно считать лицо совершившим преступление, однако это не означает, что оно таковым есть на самом деле. Так проявляется подразделение принципа презумпции невиновности на внешнюю и субъективную стороны. Под внешней стороной следует понимать нормативное выражение принципа (его закрепление в нормативных актах), а под субъективной - осознание требований принципа субъектами судопроизводства. То есть выполнения субъективной стороны от следователя либо прокурора добиться можно, только вот в невиновность лица они могут не верить. А вот судья в своей деятельности должен быть беспристрастен на 100 процентов, соблюдая не только внешнюю, но и субъективную стороны презумпции невиновности, не допуская даже мысли о виновности обвиняемого, пока это не будет доказано необходимыми средствами и доказательствами в полном объеме.

Система положений, характеризующих содержание принципа презумпции невиновности, в соответствии с изложением в Конституции Украины, представляет собой 4 основных блока, взаимосвязанных друг с другом и составляющих основу и сущность этого принципа.

1. «Лицо считается невиновным, пока его вина не будет доказана в законном порядке и установлена обвинительным приговором суда». Это положение является общим определением для принципа презумпции невиновности и уже выше рассматривалось (лицо не считается невиновным, а является таковым).

2. «Никто не обязан доказывать свою невиновность». Данное положение позволяет лицу не искать оправданий в том, чего он, может быть, и не совершал. Это положение можно проследить еще в конституциях Юстиниана: «Доказывание возлагается на того, кто утверждает, а не на того, кто отрицает... Необходимость доказывания всегда возлагается на того, кто предъявляет обвинение» [8]. В отличие от презумпции невиновности возможны случаи, когда подозреваемое в чем-либо лицо должно само доказывать свою невиновность. Этот принцип презумпции виновности имеет место в случаях появления всевозможных материальных убытков, возникающих вследствие неисполнения обязательств. Так, например, в Германском гражданском уложении прямо говорится: «При споре о том, виновен ли должник в невозможности выполнения обязательства, бремя доказывания лежит на должнике» [9]. Фактически тоже положение содержится в гражданском кодексе Франции 1804 года.

В связи с этим положением необходимо заметить, кто же должен опровергать утверждение о невиновности лица, Ведь об обязанностях какого-либо

представителя государственной власти доказывать вину подозреваемого, обвиняемого, подсудимого в рамках данной нормы права ничего не говорится. Представлять обвинение по конкретному делу будет прокурор – должностное лицо государства, специально наделенное такими полномочиями

3. «Обвинение не может основываться на доказательствах, полученных незаконным путем, а также на предположениях». Из этой нормы логически вытекает и запрещение предрешать вопрос о виновности лица, минуя приговор суда. Это положение ставит еще один заградительный барьер от произвола со стороны властей в отношении уже обвиняемого лица, и, казалось бы к принципу презумпции невиновности не очень то относится, однако же оно устанавливает такое правило, которое предполагает, что невиновность лица не будет доказана незаконными средствами и способами; то есть, если в качестве доказательств, доказывающих вину, будут выступать предположения и доказательства, полученные незаконным путем, лицо так и останется невиновным, ведь такие средства доказывания ничего не стоят. В продолжение этого правила возникает вопрос о законной защите прав лица во время следствия, ведь возможно несоблюдение каких-либо принципов следствия и судопроизводства, притеснение прав и свобод подозреваемого, обвиняемого, подсудимого. Именно для защиты человека от необоснованных обвинений, незаконных методов ведения расследования и существует адвокатская профессия, которая, по сути, следит за выполнением всех норм законодательства по правам человека, за обеспечением исправного функционирования принципа презумпции невиновности.

4. «Все сомнения относительно доказанности вины лица толкуются в его пользу». Великий российский юрист Кони А.Ф. по данному поводу писал: «Благотворительный и разумный обычай, почти обратившийся в неписаный закон, предписывает всякое сомнение толковать в пользу подсудимого. Но какое это сомнение? Конечно, не мимолетное, непроверенное и соблазнительное по легко достигаемому при его услужливой помощи решению, являющееся не плодом работы ленивого ума и сонной совести, а остающееся после долгой, всесторонней и внимательной оценки каждого доказательства, в связи с личностью и житейской обстановкой подсудимого. С сомнением надо бороться, а не открыть ему торопливо двери. Надо его победить или быть им побежденным, так, чтобы, в конце концов, не колеблясь и не смущаясь, сказать решительное слово – виновен или нет!» [10].

Еще одной довольно ощутимой проблемой реализации принципа презумпции невиновности является временное лишение свободы подозреваемого, да и многих обвиняемых, при чем, что предельно ясно без признания их вины. Предположение в виновности задержанных и содержащихся под стражей дает, почему-то, основания следователю требовать пусть временного, но все же ощутимого ограничения прав субъекта. Это противоречит сущности презумпции невиновности. Наиболее приемлемым вариантом обеспечения присутствия подозреваемого, обвиняемого во время следствия в пределах

определенной территории являются либо домашнее содержание, или же подписка о невыезде. И лишь в особых случаях, когда есть достаточные основания предполагать виновность лица, к нему можно применить более жесткие меры содержания.

В целом же принцип презумпции невиновности довольно хорошо привился в украинском праве и законодательстве, осталось лишь обеспечить его выполнение определенными гарантиями для надлежащего функционирования в правовой системе Украины.

Все эти принципы призваны гарантировать человеку и гражданину защиту во время такого нелегкого испытания его интересов, свободы, чести и достоинства.

Список литературы: 1. Права человека. Учебник для вузов. Ответственный редактор *Лукашова Е.А.* – М.: Изд. группа ИНФА-М-НОРМА, 1999. – 31 с. 2. Формация или цивилизация? (Материалы круглого стола). Вопросы философии, 1989. – № 10. – С. 48. 3. *Савицкий В.М.* Презумпция невиновности. – М.: Издательство НОРМА, 1997. – С. 26. 4. *Ларин А.М.* Презумпции невиновности. – М.: Юрид. лит., 1969. – С. 24. 5. *Гриненко А.В., Кожевников Г.К., Шумилин С.Ф.* Принцип презумпции невиновности и его реализация в досудебном уголовном процессе. – Х.: Консум, 1997. – С. 21. 6. *Голунский С.А.* О вероятности и достоверности в уголовном суде. // Проблемы уголовной политики. Кн. 4. – М.: Юриздат, 1937. – С.60. 7. *Чельцов М.А.* Уголовный процесс. – М.: Юриздат, 1948. – 138 с. 8. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права. Т. 1. / Под ред. *К.И. Батыра и Е.В. Поликарповой.* – М.: Юрист, 1996. – 229 с. 9. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права. Т.2. – 225 с. 10. *Кони А.Ф.* Собрание сочинений. Т.1. – М.: Юрид.лит., 1966 – С. 189-190.

Поступила в редколлегию 27.05.2013.

УДК 340.142

Принцип презумпции невиновности в украинском законодательстве / А.М. Гаряева, Е.Л. Муренко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 31-36. Бібліогр.: 10 назв.

У статті розкривається значення одного з найважливіших принципів правосуддя – презумпції невинуватості. Проводиться дослідження походження даного принципу, як в історичному, так і в практичному аспектах.

Ключові слова: право, правові принципи, законодавство, презумпція невинності, правосуддя.

In this article it is discovered the meaning of one of the most important principles of justice – the presumption innocence. It carried out the research of the origin of this principle as in historical as well in practical aspects.

The keywords: law, juridical principles, legislation, presumption innocence, justice.

ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 572.925(477)«18/19»-057.16:340.141

В.В. МАЛІКОВ, канд. іст. наук, викл.-стажист, НТУ «ХПІ»

ВПЛИВ ОБРЯДОВОЇ ПРАКТИКИ НА ЗВИЧАЄВО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ НАЙМИТУВАННЯ УКРАЇНЦІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

У статті розкривається значення традиційної обрядової практики для звичаєво-правового інституту наймитування в українській етнокультурі другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Дотримання обрядів, звернення до дій магічного характеру повинно було сприяти регулюванню відносин між наймитами і господарями, виконанню умов договору. Бібліогр.: 18 назв.

Ключові слова: звичаєве право, наймитування, обряд, обжинки, пастух, традиція, українська етнокультура.

Вступ. Актуальність дослідження обрядодій у контексті виконуваних за наймом сільськогосподарських робіт обумовлюється тим, що у другій половині ХІХ – на початку ХХ століть у звичних для українців скотарських і землеробських заняттях спостерігається взаємодія традиційного господарювання та супутніх йому обрядів із поширюваними в селі капіталістичними відносинами. При цьому можна стверджувати про важливість звичаєво-правового інституту наймитування для тогочасного господарства українців, зокрема в питанні залучення необхідної робочої сили для виконання основних сільськогосподарських робіт. Тож дослідницька увага зосереджується саме на тих обрядах, які супроводжували найбільш поширені сільськогосподарські роботи: жнива та випасання худоби. Дослідження традиційної обрядовості та її ролі у звичаєво-правових відносинах наймання дозволяє наблизитись до розуміння тих культурних трансформацій, які переживало українське селянство в умовах модернізації його життя в пореформений період.

© В.В. Маліков, 2013

Мета даної статті: охарактеризувати місце й роль традиційної обрядовості, пов'язаної з сільськогосподарськими роботами українського селянина, в побутуванні звичаєво-правового інституту наймитування другої половини XIX – початку XX століть.

Основні результати дослідження. Безумовно, основну увагу дослідників звичаєво-правових традицій наймитування привертали передусім ті обрядові дії, якими супроводжувався договір наймання. Із другої половини XIX століття в розпорядженні вчених знаходяться їх численні описи. Учасниками договору виступали особи, які укладали угоду: господар, група господарів, громада або адміністрація економії і наймит або група наймитів, а також третя сторона – свідки [12, с. 75; 15, с. 76]. Останні були сторонніми особами та їхня присутність не завжди була обов'язковою [15, с. 75; 17, с. 181, 323]. Коли вже домовлялися щодо платні та наймит був згодний із цим, тоді наймач ставив від себе «могорич», котрий тут же й розпивали усі присутні. Значення «могоричу», підкреслює П. Чубинський, у тому, що наймит вже не мав права відмовитися від угоди, розпивши його. Водночас відсутність могоричу при укладанні договору могла стати причиною відмови наймита від його виконання: «Ми могоричу не пили – не хочу» [15, с. 73-76]. Угоди могли містити й такі символічні дії як биття по руках та молитва. Дослідники XIX століття відзначали певну спільність звичаїв при укладанні договору наймів, не зважаючи на вид робіт. Тобто, сам обряд укладання договору містив у собі символічні елементи, спрямовані на окреслення статусу сторін у відносинах наймання та дотримання умов договору.

Однак це були не єдині обряди, учасниками яких виступали наймити та їхні господарі. Саме тому особливої уваги, на нашу думку, заслуговують обряди, що супроводжували відповідні трудові процеси, пов'язані з випасанням худоби, збиранням врожаю трав і хлібів.

Серед обжинкових обрядів основними є завивання «бороди» або «спасової бороди» та в'язання вінку. При завиванні «спасової бороди» останні недожаті колоски залишалися на полі, тоді як сплетений вінок несли з поля господарю. Д. К. Зеленін однозначно розмежовував ці обряди, вважаючи ті з них, в яких останнє хлібне колосся не лишали на стерні незжатию, а відносили так чи інакше додому, за пізніші, як такі що перейшли із Західної Європи. Відрізняється, на його думку, й магічна сутність даних обрядів [9, с. 122-123]. У такому випадку важливо зазначити, що у своїй праці П. Чубинський наводить опис обжинкових обрядів, в яких виконується як завивання «бороди», так і плетення вінку, проте ніяких міркувань щодо співвідношення цих двох обрядів дослідник не навів [14, с. 226]. Такі ж відомості, тобто і завивання «спасової бороди» на полі, і принесення вінка господарю, подає М. Максимович для Наддніпрянщини [11, с. 126, 128-129]. Побутування цих обрядів було характерним і для Бойківщини

[2, с. 113–114]. За даними К. Копержинського, селяни мали різні тлумачення обряду з «бородою»: останнє невижате колосся залишають на полі «на розплід», або щоб миша не гризла зібраний хліб, щоб був урожай на наступний рік [10, с. 113]. Значення обряду завивання «бороди» висвітлив Д. Зеленін. Зібраний врожай викликав у хлібороба думку про те, як забезпечити врожай майбутнього року, точніше, як продовжити врожай цього року на наступний рік. Саме завдяки такому обряду сила теперішнього врожаю переходила на наступний рік [9, с. 129-130].

Важливим для господаря поля був обряд плетіння вінка з останніх колосків і принесення його з поля до оселі господаря. Наявні описи цього обряду та обрядові пісні, які його супроводжували, дали можливість дослідникам реконструювати окремі елементи обряду і пояснити їхнє значення, зокрема, у зв'язку з дослідженими звичаєво-правовими уявленнями. По-перше, слід вказати на те, що обряд принесення вінка господарю поля, як і обряд завивання «бороди», мав значення забезпечення майбутнього врожаю шляхом перенесення врожайної сили з цього року на наступний [14, с. 232; 5, с. 378]. Впливовим для врожайності елементом обряду була навіть особистість дівчини, яку увінчували. Саме цим можна пояснити той важливий факт, що вибір такої дівчини часом робив пан, господар поля [10, с. 131].

Забезпечення доброго врожаю на наступний рік було найважливішою турботою селянина, тому й виконання цього обряду робітниками мало велике значення, потребуючи належної винагороди для них [14, с. 233]. Інколи винагорода і частування робітників обходилися дорожче, аніж їх наймання. Щедрого частування господарі дотримувалися і на толоках. Це пояснюється як тим, що учасники толоки не отримували платні за виконану роботу, так і тим, що частування, а подекуди й музика і танці, були обов'язковими обрядовими елементами при цьому [10, с. 140-149]. Важливою для нас є та частина обряду, в якій господар викупає вінок у жінок, що зафіксовано і в обрядовій пісенності [14, с. 245].

Провівши порівняння вищевказаного обряду з обрядами різдвяно-новорічного циклу, можна вказати на те, що в обох випадках наявний звичай надання винагороди за вчинення магічних дій, які мали забезпечити добрий врожай. Показовими в цьому плані є дані М. Максимовича, за якими при здійсненні обжинкових обрядів виконували й посипальну новорічну пісню: «Ходить Ілля, носить пугу житяную: де замахне – жито росте!» [11, с. 129]. Останній сніп і вінок містили в собі певну магічну силу. У багатьох країнах Європи, на думку ряду дослідників (В. Мангардт, Д. Фрезер, М. Сумцов), в останньому снопі вбачали схованку для хлібного духу. В різних місцевостях останній сніп зберігали у садібі немолоченим до весни або залишали зерно з цього снопа, або ж тримали залишки жертвовної тварини, яка уособлювала хлібний дух. Усі ці предмети знаходили застосування інколи під час різдвяних свят і завжди при новому посіві у полі

весною. Цим селяни забезпечували безперервність добробуту, джерелом якої виступає дух хлібу [16, с. 495-514]. Велике значення мали ці обряди і для наймитів, які працювали на полі, оскільки за народними віруваннями вважалося, що таким чином до них поверталися втрачені на жнивах сили, які могли використовуватися на наступний рік.

Одним з обрядів, який виконували жінці після закінчення жнив, було кидання серпа позад себе в землю. О. Воропай, наводячи дані про такий обряд, вказує на те, що таким чином молодіці ворожили на врожай. Як серп, падаючи, вдариться гострим кінцем об землю, то в наступному році буде врожай, а як вдариться тупим або держаком – то це погана прикмета [5, с. 375]. П. Чубинський подає відомості про те, що жінці кидали через голову серпи, примічаючи, чий серп ввіткнеться у землю, той жнець буде і наступного року жати в того ж господаря [14, с. 226]. Водночас П. Чубинський не називає цей обряд формою ворожіння на майбутній врожай. Для того, щоб зрозуміти його сутність, варто звернутися до європейської традиції. У деяких місцевостях Англії, Німеччини та Франції жінці не скошували останні колоски на полі, а зв'язували їх у пучок та намагалися з відстані влучити в нього серпом з метою зрізати ці колоски. Вони ж і формували останній сніп, який переносили до сусіднього поля, де ще не закінчилися жнива, або ж до садиби [16, с. 494-495, 509]. Отже, згадане О. Воропаєм ворожіння за допомогою кидання серпа можна пов'язати із обрядами завивання «бороди» і плетіння вінка й останнього снопа, які ґрунтувалися на переконанні у вплив хлібного духу на майбутній врожай. Проте різниця у кінцевій меті обряду кидання серпа (в західноєвропейській традиції – з метою зрізання останнього снопа, в Україні – з метою влучання у землю) приводить до висновку, що в українській традиції мав місце акт магічного тиску на землю. Ворожачи на майбутній врожай, наймити визначали доцільність наймання на жнива на поле цього хазяїна наступного року.

Тож обряди, виконання яких покладалося на жінок, наймитів, були дуже важливими для господаря поля. Цей факт набуває певного сенсу в контексті розгляду звичаєво-правових відносин між наймитами і господарем. Про визначеність особливої ролі жінок і жниць в обряді плетіння вінка з останніх колосків і принесення його з поля до оселі господаря свідчать і матеріали з Полісся, подані Г. Виноградською. При збиранні врожаю силами однієї сім'ї на власному полі не плели вінка. А плели його наймані жінки для господаря, який їх наймав за плату, або при колективній роботі толокою за почастинок, а також на панському полі чи полі священика. Вінок урочистою процесією несли до дому господаря і за певний викуп вручали йому [3, с. 500]. К. Копержинський зауважував, що скупість при цьому є неприйнятною. В обжинкових обрядах мала проявлятися заможність, розмах, урочистість, щедрість, щоб забезпечити добрий врожай і на наступний рік. Це стосувалося і прийому та частування жінок, які поверталися

до господаря з поля [10, с. 121, 149]. Тобто дотримання жнивних обрядових норм обумовлювало шанобливе і щедre ставлення господаря до робітників як виконавців обжинкових обрядів.

Вивчення обрядів, пов'язаних з утриманням та випасанням худоби має не менший науковий інтерес для розкриття особливостей функціонування звичаєво-правового інституту наймитування.

У Карпатах особливе значення серед цих обрядів мав полонинський хід у день вигону худоби на гірські пасовища, що супроводжувався розвагами, пострілами з пістолів, співами та побажаннями, «щоби в щасливу годину та й без пригоди...». Водночас це була важлива господарська акція, в якій керувалися практичними міркуваннями. Отару супроводжували разом із пастухами її власники та інші мешканці села, щоб доглянути худобу в дорозі, допомогти в непередбаченій ситуації, а також на стійбищі [6, с. 117]. Регулюванню відносин між господарями худоби та найманими полонинськими пастухами в Карпатах слугувала процедура «доїння на міру», яка проводилася на початку випасу худоби або невдовзі після цього. Цей контрольний надій молока здійснювався господарями за спостереження пастухів і мав на меті визначити й зафіксувати на роваші кількість молокопродуктів, яку мали видавати з полонини відповідно до кількості худоби. Такий підхід робив відносини між господарями й наймитами прозорими й справедливими. Важливо зазначити, що «доїння на міру», будучи прагматичним заходом, мало обрядову форму. Так, після видання роваша, господарі спільно мили дійниці й руки, що засвідчувало їхню чесність і порядність, відбувався ритуальний вигін худоби на полонину та влаштовувалася «гостина на міру». Обрядове спалення «ровашів» у вогні та згасання ватри супроводжувало кінець випасу худоби на полонині, розрахунок із пастухами і передачу худоби господарям [7, с. 87–89]. Це підтверджує важливість певної сакралізації та ритуалізації відносин між наймитами і господарями для узгодження інтересів, попередження конфліктів та функціонування звичаєво-правового інституту наймитування в цілому.

Після того, як вівчарі зафіксували всі значки і кількість овець на «роваші», вони проводили «мішання». Всіх овець зганяли до єдиної отари, перемішували, налякавши їх пострілами. З цього часу вся відповідальність за збереження, випас овець та ведення молочного господарства переходила до вівчарів [13, с. 206]. Отже, в тому, що «мішання» визначало початок виконання пастухами своїх обов'язків та перехід до них відповідальності за худобу, можна побачити ще один приклад надання ритуальної форми звичаєво-правовим відносинам між наймитами і господарями. Цікаво також, що коли видача молока господарю за договором закінчувалася, то обидві частини «ровашу» знищувалися шляхом спалення у вогні. Особлива роль вогню в ритуалах, пов'язаних зі скотарством, неодноразово підкреслювалася дослідниками народної обрядовості.

Важливий соціально-правовий контекст мало й пастуше свято, яке відбувалося на св. Петра і Павла («петрикування») або на Юрія чи Зелені свята. Обдарування господарями пастухів грішми, хлібом, яйцями, «мандриком» (грудкою сиру) мало засвідчити пошану до пастушої праці [6, с. 140-141]. Спільне застілля, справляння гостини на полонині сприяло як єдності та злагодженості колективу пастухів, так і порозумінню, зміцненню зв'язків і посиленню відповідальності між пастухами і хазяїнами. Все вказане вище відіграло роль для успішного регулювання відносин у звичаєво-правовому інституті наймитування.

Тож вплив архаїчних уявлень та вірувань на соціальний статус найманого громадою пастуха у другій половині XIX – на початку XX століть потребує, на нашу думку, уважнішого розгляду. Тим більше, що в Українських Карпатах молитви та магічні дії супроводжували усе життя пастухів на полонині [4, с. 465]. Відома дослідниця неземлеробських занять Т.Б. Щепанська провела детальний функціональний аналіз обрядової поведінки пастуха в традиційній народній культурі [18, с. 7-72]. Аналізуючи повір'я, пов'язані з особою пастуха, та його обрядову поведінку, можна виділити два головні стимули до здійснення магічних обрядів пастухом. Головним стимулом були невдачі. Саме цим пастух мотивував необхідність «обходів» чи «отпуска». Магія була спрямована проти нещасть, які відбулися чи можливі. Розбіжності, протиріччя пастуха з наймачами – другий стимул до обрядової поведінки. Реакцією селян на обряди були нерідко поступки пастухові [18, с. 35]. Типовим прикладом був договір між пастухом і лісовиком, за яким лісовик зобов'язувався доглядати стадо, а пастух повинен був віддати йому кілька корів або їхнє молоко [8, с. 13]. Таке повір'я знімало з пастуха відповідальність за можливі і невідворотні втрати у стаді або значно її пом'яшувало.

В Українських Карпатах високий статус ватага підкреслювався та забезпечувався його провідною роллю у магічних обрядах, які мали на меті захистити худобу від злих духів та забезпечити великі надії молока для виробництва бринзи та масла.

Володіння таємним знанням служило гарантією прав пастуха. Для посилення соціорегулятивної дії обрядів, вирішення конфліктів застосовувався магічний тиск. По-перше, пастух застосовував ірраціональне виправдання. Він знімав з себе вину за втрати, перекладаючи її на нечисті сили чи на волю св. Юрія, знаходив інших винуватців нещастя. Іншими формами магічного тиску є вихваляння таємною силою та погрози застосувати цю силу на шкоду [18, с. 25-27].

Проте, користуючись подібними засобами, пастух міг викликати і небажану для нього реакцію: звинувачення у чаклунстві і відповідні цьому покарання. Тому необхідним було й послаблення соціальних наслідків магії, для чого пастух застосовував охоронні обряди. У договорі з лісовиком

вмілий пастух міг домовитися, віддавши в якості жертви не худобу, а курку, кішку, куряче яйце [8, с. 13-14]. Інший спосіб – підкреслити божественне походження свого таємного знання, збагачуючи свої обряди християнськими елементами, відвідуючи церкву [18, с. 28-29].

Важливу роль в становищі пастуха у громаді відігравали магічні заборони, порушення яких за повір'ями селян призводило до втрати «сили» захисних обрядів. У повсякденній практиці заборона – лише форма фіксації правил поведінки. Серед заборон можна виділити такі, що регулювали поведінку пастуха в лісі. Пастуху заборонялося ламати дерева, розводити багаття, полювати на кротів та птахів, збирати ягоди та гриби, залишати сміття. Заборони слугували і для захисту селянського майна, зокрема полів. Вводилися й обмеження на спілкування із мешканцями села. Важливою була заборона спілкуватися з жінками, в тому числі із власною дружиною, пастух мав зберігати «чистоту». Це попереджувало сімейні конфлікти і не давало змоги пастухові полишати стадо без догляду. Водночас деякі заборони охороняли права пастуха. Так, не можна було виводити корову зі стада до кінця пасовищного сезону, пастуху заборонялося допускати поранення себе до крові, захищаючи стадо від диких звірів [18, с. 30-33].

Визначення соціального статусу найнятого громадою пастуха є важливим завданням. Пастух мав довге волосся, носив чужий одяг, ночував і харчувався у чужій оселі, був чужинцем у громаді, що зближувало його з юродивими, жебраками. З іншого боку, володіння таємним «знанням» значно підвищувало соціальний статус пастуха, викликаючи якщо не повагу, то принаймні страх. Таким чином проявляється соціорегулятивна дія магії та народних уявлень. Доки існували вірування, які забезпечували стабільність громадського становища найманого пастуха, доти можливим було більш успішне та менш конфліктне функціонування відповідного способу випасання худоби.

Висновки. Традиційна обрядова практика визначала і закріплювала статуси господаря і наймитів та належні у поглядах українського селянства взаємини між ними. Важливу роль обрядовість відігравала й у звичаєво-правовому регулюванні взаємодії всередині пастушого чи жнивварського колективу. На основі дослідження пастухівницької, косарської, жнивної обрядовості виявлено, що дотримання обрядових дій, у тому числі магічного характеру, мало сприяти узгодженню позицій наймита і господаря за договором, дотриманню його умов при виконанні відповідних сільськогосподарських робіт. Архаїчні за своїм походженням уявлення та вірування, пов'язані зі збиранням врожаю, випасанням худоби та статусом пастуха, були одним із фундаментальних елементів звичаєво-правового інституту наймитування. Руйнація цього фундаментального елемента була пов'язана із загальними процесами змін і трансформацій в етнокультурі українців під впливом капіталістичних відносин. У результаті цих процесів було підва-

жене існування відповідного звичаєво-правового інституту в традиційному господарстві українців другої половини XIX – початку XX століть.

Список літератури: 1. *Адоньева С.* Прагматика фольклора / Светлана Адоньева. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. Ун-та; ЗАО ТИД «Амфора», 2004. – 312 с. 2. *Боян С. П.* Аграрні мотиви у весняно-літній календарній обрядовості бойків / С. Боян // Вісник Прикарпатського університету, 2009. – Вип. 15 (серія: Історія). – С. 110-120. 3. *Виноградська Г.* Обжинковий вінок у контексті традиційної жнивварської обрядовості українців на сучасному етапі: генеза символу / Г. Виноградська // Народознавчі зошити, 2001. – № 3. – С. 499-503; 4. *Волков Ф.* Этнографические особенности украинского народа / Федор Волков // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Т. 2. – Пг., 1916. – С. 455-647. 5. *Воропай О.* Звичаї нашого народу: Етнограф. нарис / О. Воропай. – Харків: Фоліо, 2004. – 508 с. 6. *Горинь Г.* Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX – 30-ті рр. XX ст.) / Ганна Горинь. – К.: Наукова думка, 1993. – 200 с. 7. *Дуда Н.М.* Трудові традиції українців Карпат кінця XIX – початку XX століть: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05 / Український державний лісотехнічний університет. – Л., 1998. – 178 с. 8. *Ефименко П.* Договор найма пастухов / Петр Ефименко. – СПб., 1887. – 116 с. 9. *Зеленін Д.* «Спасова борода», східнослов'янський хліборобський обряд жнивварський / Дмитро Зеленін // Етнографічний вісник. – К., 1927. – Кн. 5. – С. 115-134. 10. *Копержинський К.* Обряди збору / К. Копержинський // Фольклористичні зошити, 2010. – Ч. 13. – С. 109-157. 11. *Максимович М.* Дні та місяці українського селянина: пер. з рос. / М. Максимович. – К.: Обереги, 2002. – 189 с.; 12. *Поріцький А.Я.* Землеробські заробітчанські артілі на Україні / Анатолій Поріцький // Народна творчість та етнографія. – 1957. – № 2. – С. 67-76. 13. *Тиводар М.П.* Традиційне скотарство українських Карпат другої половини XIX – першої половини XX ст.: дис. ... доктора іст. наук.: 07.00.07 / Ужгородський державний університет. – Ужгород, 1993. – 293 с. 14. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-западный отдел: Материалы и исследования, собранные П.П. Чубинским. – Т. 3: Народный календарь. – СПб., 1872. – С. 226-253. 15. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел: Материалы и исследования, собранные П.П. Чубинским. – Т. 6: Волостные суды. – СПб., 1872. – 417 с. 16. *Фрезер Дж. Дж.* Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Дж. Фрезер. – М.: Политиздат, 1980. – 831 с. 17. Харьковский сборник. Лит.-науч. прил. к «Харьковскому календарю». – Вып. 8. – Харьков: Губернская типография, 1894. 18. *Щепанская Т.Б.* Неземледелец в земледельческой деревне: обрядовое поведение (северно-русская зона, XIX – нач. XX в.) / Т. Щепанская // Этнокультурные традиции русского сельского населения XIX – начала XX вв. – М.: Наука, 1990. – С. 537.

Надійшло до редколегії 13.05.2013.

УДК 572.925(477)«18/19»-057.16:340.141

Вплив обрядової практики на звичаєво-правовий інститут наймитства українців другої половини XIX – початку XX століть / В.В. Маліков // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 37-45. Бібліогр.: 18 назв.

В статті розкривається значення традиційної обрядової практики для обычного-правового інституту батрацтва в українській етнокультурі другої половини XIX – початку XX століть. Соблюдение обрядовых действий, обращение к действиям магиче-

ского характера, должно было содействовать регулированию отношений между батраками и хозяевами, исполнению условий договора.

Ключевые слова: обычное право, батрачество, обряд, обжинки, пастух, традиция, украинская этнокультура.

This study reveals the significance of traditional ritualism for customary law institute of hiring laborers in Ukrainian culture of the 2nd half of the 19th – early 20th Centuries. Agricultural ritualism including magic actions subserved proper regulation of hiring and accomplishment of works as well as labour contract compliancy.

Keywords: customary law, wage labor, ritual, obzhynky, pastoralist, tradition, Ukrainian ethnoculture.

УДК 374.71

Н.В. ФРАДКІНА, канд. філос. наук, доц., НТУ «ХПІ»

ХАРКІВСЬКЕ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Досліджується історія виникнення та сучасність, аналізуються методи та форми роботи Харківського історико-філологічного товариства. Розкривається внесок членів товариства у розвиток науки та культури в Україні. Бібліогр.: 6 назв.

Ключові слова: наукове товариство, педагогічна діяльність, інтелігенція, українознавство.

Вступ. Сьогодення нашої молодшої держави вимагає вирішення нових завдань, що постають перед науково-освітньою галуззю України, яка декларує своє устремління бути серед розвинених, демократичних країн Європи. Сучасне світове суспільство стає дедалі більш глобалізованим, інтернаціональним, готовим до конкурентної боротьби як на ринках капіталів, енергетичних ресурсів, товарів, послуг і зайнятості, так і у сфері освіти. Яким буде суспільство майбутнього, як у ньому буде організована і здійснюватись діяльність людини, який рівень життя людини буде в ньому досягнутий залежить, у першу чергу, від того, наскільки освіченими будуть його члени.

Мета статті. Довести, що вивчення досвіду діяльності наукових товариств у ХІХ ст. є дуже важливим у процесі культурного та наукового поступу України. Історія, традиції та сучасна діяльність Харківського історико-філологічного товариства, як одного з провідних у розвитку історичного краєзнавства, фольклорно-етнографічних, археологічних, діалектологічних та археографічних досліджень в Україні, у розповсюдженні та популяризації наукових знань в багатьох галузях гуманітарних наук та підготовці цілої низки видатних спеціалістів, залишаються невичерпним джерелом у справі просвітництва на Слобожанщині.

© Н.В. Фрадкіна, 2013

Результати досліджень. ХІФТ виникло у 1877 році і було створено як невелике за складом наукове товариство, та завдяки енергійній і плідній діяльності його учасників, воно згодом перетворилось на справжній науково-освітній і організаційний центр фольклорно-етнографічних досліджень в Україні [5]. У різні часи його очолювали найвидатніші представники вітчизняної науки: О.О. Потебня (1877–1891), історик М.С. Дрінов (1891–1896) та етнограф і літературознавець М.Ф. Сумцов (1897–1919).

Заснування історико-філологічного товариства при Харківському університеті було зумовлено наявністю великого кола вчених гуманітарного напрямку, чийі наукові та суспільні інтереси шукали виходу з тісних університетських аудиторій. Пояснюючи причину виникнення Товариства, М.Ф. Сумцов пізніше писав, що його заснування «співпало з пожвавленням провінційної історіографії, з тим прагненням до вивчення руської старовини та народності, яке явилось продуктом виниклого у самому товаристві прагнення до розвитку самопізнання на ґрунті вивчення вітчизняної історії» [2, с. 19].

У Харківському історико-філологічному товаристві тісним чином було переплетено науково-педагогічні та культурно-просвітницькі інтереси його членів. На одному з засідань 1892 р. М.Ф. Сумцов виступив з пропозицією про відкриття Педагогічного відділу, з метою «обговорення питань, які мають дотичність до викладання історико-філологічних предметів в навчальних закладах» [6, Л. 1]. У 1893 р. відділ було відкрито і вже близько 1895 р. разом з членами Харківського історико-філологічного товариства, які автоматично входили до його складу, останній налічував більш ніж сто осіб – викладачів гімназій, училищ та шкіл, які проживали як у Харкові і в Харківській губернії, так і далеко за межами України. І народних вчителів, і університетську професуру, які брали участь у роботі Товариства та його відділі, усіх об'єднував один найбільш суттєвий бік їх діяльності – освіта, виховання підростаючого покоління. На засіданнях Педагогічного відділу, очолюваного М.Ф. Сумцовим було заслухано сотні доповідей та рефератів, присвячених методиці викладання гуманітарних дисциплін, організації дозвілля та відпочинку учнів, класного та позакласного читання та т. ін. Значна частина доповідей надрукована у сімох випусках «Трудів Педагогічного відділу», розміщених у Збірниках Харківського історико-філологічного товариства. Підготовлений членами Відділу «Посібник для влаштування загальнодоступних наукових та літературних читань» тиражем 3000 екземплярів витримав два видання [1, с. 2]. При відділі було створено лекційний комітет, методична комісія, яка розроблювала питання поліпшення гімназичних курсів.

З відкриттям при Товаристві Педагогічного відділу кількість жінок значно збільшилась (наприкінці ХІХ ст. вони становили четверту частину складу відділу). Усіх їх об'єднувало велике бажання допомогти народу, озброїти його знаннями і заради цієї мети багато з них працювали не пок-

ладаючи рук усе своє життя.

Звісно, що Харківський університет перший серед університетів порушив клопотання про допуск жінок у студентські аудиторії. Тому надання їм права членства в Товаристві було закономірним наслідком прогресивних поглядів його членів. Саме у лавах товариства розквітнув науковий талант сільської вчительки О.Я. Ставровської (Єфименко), першої жінки-доктора історичних наук, Х.Д. Алчевської, яка навіть не мала свідоцтва про освіту і була обрана віце-президентом Міжнародної ліги освіти, плідно працювала на ниві просвітництва у лавах Харківського історико-філологічного товариства з 1882 р. Олександра Михайлівна Калмикова – педагог, громадська діячка, теж член Товариства. На початку ХХ ст. членом Товариства стала дружина відомого українського історика Антоновича, археолог К.М. Мельник. Активну участь у науковій роботі Харківського історико-філологічного товариства брали Марія Миколаївна Салтикова, яка за допомогою Д. І. Багалія здійснила переклад з німецької «Щоденника» мандрівки академіка Гільденштедта до Слобідської України в останній чверті ХVIII ст., і Олена Петрівна Радакова – талановита дослідниця історії українського козацтва та побуту населення Слобожанщини.

Загальному успіхові педагогічної діяльності харківських вчительок у значній мірі сприяла суспільно-просвітницька спрямованість у роботі як усього Товариства цілковито, так і окремих найбільш активних його представників. У 1894 році на одному з засідань за пропозицією М. Ф. Сумцова Товариство постановило влаштувати загальнодоступні наукові читання для харківських вчительок. Для читання курсу лекцій з мовознавства, загальної літератури, загальної історії, російської літератури та історії було виділено групу членів Харківського історико-філологічного товариства у складі якої були проф. Д.І. Багалій, В.П. Бузескул, Д.М. Овсянников-Куліковський, С.В. Соловйов, І.М. Собєстіанський, В.І. Савва, М.Ф. Сумцов та Ю.Л. Шелепевич.

Наукові читання проводились протягом двох років, лекції відрізнялись великою змістовністю та користувались великим успіхом. У 1897 році Товариство розширило лекційну діяльність, влаштовуючи регулярні загальнодоступні наукові читання з використанням діапозитивів, які з'явилися у той час. Виникнувши з метою проведення загальнодоступних наукових читань для харківських вчительок, комітет за два роки поширив свою діяльність на усі верстви населення не лише Слобожанщини і перетворився у значну організацію.

У роки першої світової війни при товаристві було створено Англо-французький відділ (1916) під головуванням В.І. Сливицького з метою поширення наукових зв'язків із закордонними вченими. Саме Харківське історико-філологічне товариство єдине в країні у 1917 р. прийняло рішення про створення комісії з охорони пам'яток історії і культури, яка під головуван-

ням видатного мистецтвознавця Ф.І. Шміта почала діяти з весни 1918 р. Результатом різноманітної наукової діяльності Харківського історико-філологічного товариства стали 21 том «Збірників» і 5 випусків «Вісників», за висловом фахівців, багатючих на фольклорно-етнографічні матеріали [3].

Важко перебільшити доробок Харківського історико-філологічного товариства в розвитку українознавства. Ще в 90-ті роки XIX ст. спільними зусиллями з повітовою інтелігенцією, за розробленими Д.І. Багалієм, М.Ф. Сумцовим, М.Г. Халанським, Є.К. Редіним, П.С. Єфименко програмами, було проведено історико-етнографічне дослідження Харківщини, а на початку XX ст. завдяки напруженій роботі усіх його представників здійснено підготовку і проведення XII археологічного з'їзду у Харкові (1902), який став тріумфом науки і культури на Слобожанщині [4].

Знайомство з історією університетських товариств того часу свідчить, що Харківське історико-філологічне товариство було єдиним, вступ до якого не обмежувався науковим цензом, а регламентувався лише бажанням і можливістю активно сприяти розвитку і поширенню історичних та філологічних знань. Ця обставина забезпечувала постійний приплив у Товариство справжніх ентузіастів науки, незалежно від їх службового становища, професії та місця проживання. Географія членів Харківського історико-філологічного товариства виходить далеко за межі України. У різні роки членами Товариства ставали видатні наукові та просвітницькі діячі з усіх куточків Росії. Про це свідчать такі наведені в протоколах його засідань персоналії, як директор Московського археологічного інституту акад. Ф.І. Успенський, видатний філолог-лінгвіст акад. Ф.Є. Корш, дослідник історії Кубанського козацтва П.П. Короленко., дослідник фольклору тверського козацтва, викладач Ставропольської гімназії С.В. Фарфоровський, філолог-фольклорист, викладач гімназії з Владикавказу Л.П. Семенов та ін.

Офіційно Товариство припинило свою діяльність 1919 р., але закладені ним традиції ще впродовж тривалого часу були відчутні в харківському інтелектуальному кліматі.

В 1980-их рр. у середовищі науковців-гуманітаріїв з'являються плани відродження ХІФТ. А 8 лютого 1991 р., за клопотанням наукової громадськості були скликані установчі збори, на яких ухвалили новий Статут Харківського історико-філологічного товариства. Офіційного статусу Товариство набуло після його реєстрації виконавчим комітетом Харківської міської Ради народних депутатів 9 грудня 1991 р.

Сьогодні Товариство налічує 29 дійсних членів, з-поміж яких переважна більшість – доктори та кандидати наук. Почесним членом товариства є професор Варшавського університету й керівник лабораторії в Інституті польської мови Польської Академії наук Януш Рігер. У 1991-1999 рр. Головою Товариства був Анатолій Івченко, від 1999 р. цю посаду обіймає Ігор Михайлин. Крім названих, у складі Управи Товариства за цей час бу-

ли Сергій Вакуленко, Володимир Головченко, Андрій Даниленко, Володимир Кравченко, Володимир Маслійчук, Анатолій Нелюба, Володимир Прокопенко, Леонід Ушкалов.

Першочерговим завданнями Товариства є організація наукових досліджень з історії, філології, етнографії та фольклористики, культурології, філософії та інших гуманітарних дисциплін, залучення до наукової діяльності здібної молоді, співпраця з українськими та закордонними науковими осередками. Згідно зі Статутом, відновлене Товариство є спадкоємцем традицій своїх попередників, тобто Харківського історико-філологічного товариства, що діяло в 1877-1919 рр.

Висновки. Вивчення діяльності ХІФТ доводить, що з моменту заснування і по теперішній час Товариство відіграє провідну роль у процесі історико-краєзнавчих, фольклорно-етнографічних, археологічних, діалектологічних та археографічних досліджень в Україні, у розповсюдженні наукових знань в багатьох галузях гуманітарних наук. Особливо це важливо на нинішньому етапі розвитку нашої держави, коли в країні відбуваються глобальні зміни, важливо не втратити кращі традиції, не забути імена тих людей, які зробили значний внесок у розвиток української культури і продовжують в такий спосіб дбати про майбутнє нашої Батьківщини.

Список літератури: 1. Отчет о деятельности историко-филологического общества за 1891-1893. // Сб. ХИФО. – 1893. – Т. 5. 2. Сумцов Н.Ф. Двадцатипятилетие Историко-филологического общества, состоящем при Харьковском университете / Н.Ф. Сумцов // Сб. ХИФО. – Т. 14. – Харьков, 1905. – С. 17-28. 3. Токарев С.А. История русской этнографии / С.А.Токарев. – М.: «Наука», 1966. – 453 с. 4. Фрадкин В.З. XII археологический съезд и его значение в развитии отечественной этнографии / В.З.Фрадкин // Хазарский альманах. Т. 1. – Харьков: Каравелла, 2002. – С. 2–214. 5. Фрадкін В.З. До питання про суспільно-політичні погляди членів Харківського історико-філологічного товариства / В.З. Фрадкін // Зб. Харк. історико-філологічного товариства. Т.2. – Х.: Око. – С. 3-15. 6. ЦДІА України, ф.2052, од. зберіг. 223, Л. 1.

Надійшло до редколегії 28.05.2013.

УДК 374.71

Харківське історико-філологічне товариство: історія і сучасність / Н.В. Фрадкіна // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 45-49. Бібліогр.: 6 назв.

Исследуется история возникновения и современность, анализируются методы и формы работы Харьковского историко-филологического общества. Раскрывается вклад членов общества в развитие науки и культуры в Украине.

Ключевые слова: научное общество, педагогическая деятельность, интеллигенция, краеведение.

We investigate the origin and history of modernity, analyzed the methods and ways of working Kharkiv Historical and Philological Society. Reveals the contribution of members of society in the development of science and culture in Ukraine.

Key words: scientific society, educational activities, the intelligentsia, Ukrainian.

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ

УДК 159

О.В. КУЗЬМЕНКО, канд. пед. наук, доц., НТУ «ХПІ»;
Н.Б. РЕШЕТНЯК, канд. екон. наук, доц., НТУ «ХПІ»

ІНТЕРАКТИВНА ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

У статті здійснюється аналіз дидактичної теорії семінарського заняття. Обґрунтовується доцільність подальшого дослідження педагогічної ефективності цієї форми навчання. Бібліогр.: 4 назв.

Ключові слова: семінарське заняття, навчальна взаємодія, організація спілкування студентів, комунікативна культура, педагогічна технологія.

Вступ. Важливою умовою успішності семінару є педагогічно доцільне навчальне спілкування на ньому студентів. В цій статті викладена система дій викладача, спрямованих на організацію такого спілкування на занятті з теми «Громадянське суспільство». Завданням семінару є: актуалізація знань студентів про основні етапи розвитку людства, засвоєння ними відомостей про ознаки цивілізованого суспільства, історію формування його наукової концепції; виховання високої комунікативної культури студентів як важливої якості особистості громадянина України; розвиток психічних процесів і функцій у студентів шляхом дидактично обґрунтованої організації самостійної пізнавальної діяльності з використанням висновків теорії проблемного навчання. Основні поняття, засвоєння яких є завданням студентів: громадянське суспільство, правова держава, взаємодія держави і цивілізованого суспільства, приватна та публічна сфери, приватна власність, вільний ринок, суспільне та особисте благо, соціальне партнерство, асоціації. Обладнання: Загальна декларація прав людини, Європейська хартія про місцеве самоврядування, Європейська хартія участі молоді в му-

© О.В. Кузьменко, Н.Б. Решетняк, 2013

ніципальному та регіональному житті, словниково-енциклопедичні видання, роздатковий дидактичний матеріал, електронні ресурси, технічні засоби навчання.

Аналіз джерел та публікацій. У вітчизняній та зарубіжній дидактиці приділяється багато уваги проблемам активізації пізнавальної діяльності студентів засобами організації їх навчального спілкування (Бондаренко С.М., Гранік Г.Г., Євдокімов В.І., Концева О.А., Лернер І.Я., Лозова В.І., Прокопенко І.Ф. та ін.). В працях зазначених та інших науковців розроблено педагогічну технологію, за допомогою якої навчальна взаємодія суб'єктів учбової діяльності набуває продуктивного характеру. Але сьогодні не є достатньо розробленим питання організації спілкування студентів під час засвоєння ними актуальних суспільно-політичних понять та феноменів. Тож **метою статті** є обґрунтування педагогічно доцільної системи дій викладача з організації ефективної взаємодії студентів на відповідному семінарському занятті.

Викладення основного матеріалу. З метою формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів викладач створює проблемну ситуацію, яка полягає у введенні їх у специфічний психічний стан, пов'язаний з переживанням пізнавальної суперечності, з неможливістю пояснити цікаві феномени або факти на основі наявних знань і умінь [1]. Викладач просить студентів ранжирувати в порядку зменшення значущості поняття «президент», «глава уряду», «депутат парламенту», «громадянин», «губернатор», «спікер парламенту», «міністр», «мер». Досвід роботи показує, що, як правило, виконуючи таке завдання, студенти спочатку називають державних діячів, посадових осіб і лише в останню чергу – громадянина. Далі викладач повідомляє, що В. фон Гумбольдт вважав центральною фігурою громадського життя людину не як політичну істоту (представника держави), а як громадянина. Студенти дізнаються, що свого часу, виступаючи у львівському театрі опери та балету ім. І. Франка, Г. Клінтон сказала: «...найбільш важливою особою у будь-якому демократичному суспільстві є не мій чоловік або чоловік пані Кучми, а рядовий громадянин». Таким чином, підсумовує викладач, має місце суперечність між думкою студентів і точкою зору компетентних у політичній теорії та практиці людей.

Наступним кроком викладача на цьому етапі семінарського заняття є постановка провідної проблеми, яка стане фактором психологічного та логічного забезпечення ефективної навчальної взаємодії студентів [4]. Викладач виходить із того, що проблемна ситуація є лише передумовою цілеспрямованої пізнавальної діяльності індивіда. Формулюючи провідну проблему, він бере до уваги, що цю функцію не може виконати будь-яке питання, яке поставить студентів у скрутне становище. Недостатньо, якщо воно мобілізує головним чином їх пам'ять. Провідна проблема семінару

покликана спонукати студентів порівнювати явища, виявляти зв'язки між ними, робити висновки, тобто мислити. При цьому її формулювання повинно бути привабливим для суб'єктів навчання, породжувати у них пізнавальний інтерес. На семінарському занятті, про яке ідеться, провідна проблема формулюється так: «Чи є Громадянин важливішою фігурою для суспільства, ніж Президент?»

Студентам повідомляється, що розв'язувати зазначену проблему вони будуть протягом двох семінарських занять, перший із яких присвячено певним теоретичним аспектам історичного розвитку суспільства, а другий – питанням його становлення в сучасній Україні. Викладач також звертає увагу студентів на те, що в наведеній вище цитаті з виступу Г. Клінтон відсутній початок, в якому міститься важлива умова перетворення громадянина в центральну фігуру суспільного життя в умовах демократії. Як додаткове завдання студентам пропонується доповнити цитату, тобто припустити, що було сказано спочатку.

На цьому (першому) семінарському занятті працюватимуть кілька тимчасових навчальних груп (по 5-6 студентів). Оскільки важливою ознакою громадянського суспільства є функціонування добровільних громадських асоціацій, викладач має право відійти від розроблених у дидактиці вимог до формування тимчасових навчальних груп і запропонувати студентам об'єднатися у них за власним розсудом [3]. Основна частина заняття. Викладач пропонує студентам здійснити уявну мандрівку двома умовними країнами, які суттєво відрізняються одна від одної з точки зору організації життя. Перша країна має назву «Диктарія». Найхарактернішими її ознаками є: необмежена влада держави над суспільством; ігнорування чиновниками прав людини; повний контроль держави за всіма сферами суспільного життя; дисципліна страху; люди виконують волю влади, лише боячись покарання; досить міцний правопорядок, каральні органи рішуче розправляються зі злочинцями; сувора цензура; малочисельні засоби масової інформації, які до того ж обслуговують волю держави; зневажання громадської думки; командна економіка; державна форма власності на ресурси. Назва другої країни – «Анарханія». Ознаки: відсутня державна влада, суспільні відносини не регулюються; кожна людина має стільки прав і свобод, скільки хоче; громадяни можуть робити все, що забажають, в результаті чого вони постійно конфліктують; відсутній поділ життя суспільства на публічну та приватну сфери; кожна людина дбає тільки про особисті інтереси, їй незнайоме поняття «суспільне благо»; має місце розквіт злочинності, яка залишається безкарною; люди бояться виходити зі своїх домівок; скрізь панує хаос – не працюють заводи, зачинені магазини, не виходять газети, не функціонує телебачення; помирають слабкі, виживають сильні; ресурси знаходяться у власності тих, хто їх захопив. Викладач запитує студентів, чи хотіли б вони жити в цих країнах? Проводяться експрес-наради

тимчасових навчальних груп. Відповіді мотивуються. Завданням викладача в цей момент є підведення студентів до усвідомленої негативної оцінки двох протилежних моделей суспільного розвитку: гіпертрофованої ролі державної влади за повного безправ'я суспільства та анархічного шляху соціального розвитку.

Далі викладач повідомляє, що філософи здавна мріяли про таку модель суспільства, яка б припускала доцільний компроміс між регулюючою роллю держави та інтересами суспільства. Згаданий зразок гармонійної взаємодії держави та суспільства вчені називають громадянським суспільством [2]. Оскільки визначення «громадянський», «культурний», «цивілізований» походять від латинського слова *civilis*, то в поєднанні зі словом «суспільство» всі вони утворюють синонімічний ряд. В аналогічному розумінні на занятті будуть застосовуватися й словосполучення «досконале суспільство», «високорозвинене суспільство». Після цього виступають п'ять студентів-представників тимчасових навчальних груп з невеликими, заздалегідь підготовленими повідомленнями про основні етапи формування концепції громадянського суспільства в історії політико-правової та економічної думки. Викладач просить аудиторію уважно слухати виступи, робити записи, готуватися відповідати на запитання: в чому полягають найважливіші положення цієї концепції? Доцільно також запропонувати студентам порівняти точки зору філософів. Приблизний зміст зазначених повідомлень є таким. Перший студент говорить про те, що ідея громадянського суспільства сягає епохи античності. Так, Аристотель сформулював ідею досконалого суспільства-держави, яке є політичною сукупністю аристократії та середнього класу. За Аристотелем громадянин це той, хто може брати участь у законодавчій та судовій владі згаданого суспільства-держави. Студент також говорить, що важливою особливістю античної концепції ідеального суспільства є відсутність межі між політичною (публічною) та приватною сферами життя суспільства.

Другий студент повідомляє, що наступним етапом в історії розвитку концепції громадянського суспільства була творчість М. Макіавеллі. Цей автор писав, що глава держави не повинен зловживати своїми правами й порушувати права підлеглих. Філософ вперше розмежував поняття «держава» та «суспільство». На його думку, держава постійно прагне збільшити свою владу над суспільством. Тож Макіавеллі відзначив, що крім держави є дещо самостійне, самодостатнє, що живе за своїми правилами. Важливою заслугою вченого був опис таких неполітичних понять, як праця, сім'я, приватні інтереси. Третій студент розповідає про Т. Гоббса. На думку цього мислителя громадянське суспільство виникло внаслідок переходу від природного стану людства, для якого характерні неконтрольовані пристрасті та загальна ворожнеча, до впорядкованого культурного стану. Завдяки державній владі, спокою, порядку громадяни докорінним чином змі-

нюються й створюються умови для виникнення суспільства вищого порядку. Четвертий студент говорить про те, що вирішальний внесок у розробку вчення про громадянське суспільство здійснили філософи XVIII ст. Так, В. фон Гумбольдт дійшов до висновку, що для такого суспільства характерні громадські організації, які добровільно створюються людьми. Водночас для держави властива система зовнішніх по відношенню до суспільства політичних інститутів, зокрема армії, тюрем, податків. У громадянському суспільстві, наголошував філософ, діє природне право, громадяни вільно реалізують можливості, що надає їм природа. Разом з тим держава формує так зване позитивне право, тобто вводить власні правила поведінки. П'ятий студент повідомляє про подальшу конкретизацію вчення про цивілізоване суспільство в працях Г. Гегеля. Розглядаючи державу як прояв божественної ідеї в історії, мислитель в той же час надавав великого значення громадянському суспільству. Основна місія держави, на його думку, полягала у захисті суспільства, впорядкуванні економічного та соціального життя, усуненні суперечностей. Г. Гегель уявляв громадянське суспільство як систему з трьох компонентів-станів: землеробів; ремісників та торгівців; чиновників і військових. Останній стан уособлює суспільний інтерес, здійснюваний державою. Після виступу студентів викладач зазначає, що на початок XIX ст. в науці склалися основи концепції цивілізованого суспільства. Він просить тимчасові навчальні групи провести експрес-наради й відповісти на питання, яке було поставлене перед виступом першого студента. Викладач підводить студентів до відповідей такого типу: держава і суспільство – поняття, що не збігаються; держава регулює суспільні відносини; у громадян є свої права, свободи та інтереси, контролювати які державна влада не може; громадянське суспільство первинне по відношенню до держави; існує сфера приватного життя людини. На цьому етапі семінарського заняття кожна тимчасова навчальна група отримує текст сучасного наукового визначення громадянського суспільства. Перед студентами ставиться завдання: порівняти ознаки, що зазначені у цих дефініціях, з положеннями вище названих філософів. Зважаючи на досить високий ступінь складності завдання, викладач надає студентам допомогу. Група 1: «Суспільство громадян із високим рівнем економічної, соціальної, політичної, культурної і моральної властивостей, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини; суспільство рівноправних громадян, яке залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага». Група 2: «Асоціація вільних громадян, що взаємодіють між собою виключно на ґрунті власних інтересів, правових норм та спільно погоджених чи вироблених регуляторів. Поняття громадянське суспільство характеризує цілісність суспільного життя стосовно політичних структур, передусім держави. Громадянське суспільство поєднує економічні, соціальні, культурні, духовні, родинно-побутові відносини та інститути, а також передбачає пе-

вні свободи, права та обов'язки особистості як необхідні умови її ствердження та самореалізації в громадянському житті». Група 3: «Сукупність неполітичних відносин у суспільстві: економічних, соціальних, моральних, релігійних, національних і т. ін. Це сфера самопроявлення вільних громадян і добровільно сформованих асоціацій і організацій, захищених відповідними законами від прямого втручання та довільної регламентації діяльності цих громадян і організацій з боку державної влади». Група 4: «Сукупність неполітичних відносин (економічних, національних, духовно-моральних релігійних тощо), сфера спонтанного вияву інтересів і волі вільних індивідів та їхніх асоціацій, захищена законами від регламентації діяльності їх з боку державної влади». Група 5: «Уся сукупність існуючих у суспільстві неполітичних відносин, той бік життєдіяльності суспільства та окремих індивідів, який перебуває поза сферою впливу держави, за межами директивного регулювання та регламентації». По закінченню експрес-нарад тимчасових навчальних груп їх представники доповідають про результати виконання завдання. Вони повинні зазначити, що сучасна наука спирається на положення, сформульовані мислителями минулого, в першу чергу на ті з них, які були розроблені філософами Нового часу. Водночас студенти звертають увагу на ознаки громадянського суспільства, що на цьому занятті не згадувалися. Наприклад, перша група зважає на правовий характер взаємодії держави й суспільства. Друга група може відзначити, зокрема, важливу роль такого суспільного регулятора як компроміс. Третя група, скажімо, повідомить про наявність у громадянському суспільстві різноманітних суспільних відносин.

Заклучна частина заняття. Головним завданням викладача в цей момент є розширення, поглиблення та систематизація знань студентів про громадянське суспільство [3]. Враховуючи досить високий ступінь складності навчального матеріалу, він виступає перед студентами з невеликим повідомленням. Студенти *мають* зафіксувати в зошитах ті положення та терміни, які ще не розглядалися або не зустрічалися на занятті. У сильнішій групі можна попросити студентів підготувати під час лекції свої пояснення одного-двох нових понять. Далі викладач відповідає на запитання студентів, просить їх назвати нові положення, терміни та поняття, що пролунали. Найважливіші з них він відразу ж пояснює, значення останніх пропонує уточнити вдома під час роботи зі словником. Студентів просять підготувати вдома невеликий твір на тему: «Яким я уявляю собі ідеальне суспільство?».

Висновки. Громадянське суспільство – це сфера життя громадян, яка не контролюється державою. Найважливішими ознаками такого суспільства є демократія та ринкова економіка. Для нього також характерно верховенство закону, рівного та обов'язкового для всіх. Розвинена система добровільних громадських асоціацій – одна з важливих ознак громадянського суспільства. Характерний також стійкий порядок, джерелом якого є

згода більшості громадян, а не зовнішній примус. Такої згоди члени суспільства досягають шляхом самоорганізації: вони домовляються про те, як обрати владу, якою вона повинна бути. Громадяни знають, що не суспільство служить владі, а навпаки, держава існує заради суспільства. Вони володіють широким обсягом реальних прав і при тому свідомо виконують необхідні обов'язки. Влада знаходиться під суспільним контролем. Якщо вона погано виконує свої обов'язки, то суспільство має засоби змінити її політику. Найефективніший засіб змін – вільні демократичні вибори. Другим інструментом впливу суспільства на державу є всенародне голосування – референдум. У міжнародній демократичній практиці навіть передбачено право народу на повстання проти жорстокої та несправедливої влади. У суспільства є можливості впливати на свій економічний стан. Через представницькі органи влади воно сприяє прийняттю законів, які забезпечують раціональний розподіл матеріальних благ. Закони також визначають засади податкової системи, умови підприємницької діяльності в країні. Суспільство захищає бідних, хворих, сиріт – для цього існують благодійні організації та фонди. У результаті у суспільстві усуваються полюси бідності та багатства, основою стає, постійно збільшуючись, так званий середній клас. До останнього входять, зокрема, дрібні та середні підприємці, бюджетні працівники, кваліфіковані працівники, діячі культури та інші подібні категорії населення.

Список літератури: 1. Граник Г.Г., Бондаренко С.М., Концевая О. А. Когда книга учит. – М.: Педагогика, 1991. – 256 с. 2. Кузьменко О. П'ять проблем уроку-семінару // Рідна школа, 1996. – № 5/6. – С. 72-75. 3. Паламарчук В.Ф. Як виростити інтелектуала. – Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 2000. – 152 с. 4. Прокопенко І.Ф., Євдокімов В.І. Педагогічна технологія. – Харків: Основа, 1995. – 105 с.

Надійшла до редколегії 23.05.2013.

УДК 159

Інтерактивна педагогічна технологія організації і проведення практичного заняття / О.В. Кузьменко, Н.Б. Решетняк // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 50-56. Бібліогр.: 4 назв.

В статтю здійснюється аналіз дидактичної теорії семінарського заняття. Обосновується целесообразність подальшого дослідження педагогічної ефективності цієї форми навчання.

Ключевые слова: семінарське заняття, навчальне взаємодія, організація спілкування студентів, комунікативна культура, педагогічна технологія.

The didactic theory of student seminar is analyzed in the paper. The further research on efficiency of this pedagogic method is stipulated.

Keywords: seminar, educational cooperation, organization of students' communication, communicative culture, pedagogical technology.

В.Б. КОНОВАЛОВА, канд. пед. наук, доц., НТУ «ХП»;
В.М. МИРОШНИЧЕНКО, канд. філол. наук, доц., НТУ «ХП»

КРОС-КУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглянуто особливості формування комунікативної компетенції студентів у контексті крос-культурної комунікації. Бібліогр.: 9 назв.

Ключові слова: комунікативна компетенція, крос-культурна комунікація, непереможна комунікація.

Вступ. Стрімкий розвиток міжкультурних зв'язків України з європейськими державами створив умови для тісного співробітництва в економічній і політичній сферах, а також посприяв оновленню і розвитку освітньої системи на теренах нашої держави. Прогресивний рух культурного й освітнього інтеграційних процесів до європейського простору зорієнтовує середню та вищу освіту України на встановлення міжкультурних зв'язків, головними елементами яких є мова і культура. Зв'язок мови і культури на сьогоднішній день є необхідною складовою повноцінного розуміння під час крос-культурного спілкування, взаємного обміну соціокультурними знаннями і, врешті-решт, формування уявлень про менталітет країни загалом [1, с. 96-99]. Більшість учених сучасності наголошує на необхідності вивчення мови через культурне збагачення, оскільки культура розширює межі світобачення, додаючи до мовного світу яскравого різноманіття явищ історичного характеру, відбиваючись у мовних поняттях і даючи змістовну інформацію про лінгвокраїнознавчий досвід [2, с. 5]. Мова ж, у свою чергу є знаковим відображенням культури, сукупністю людського досвіду у виробничій, суспільній і духовній сферах людини [9, с. 5]. У ній відображено результати людської діяльності, закріплено спосіб життя, традиції, звичаї, національні цінності. Усе це дає підстави говорити про наявність культурного компонента як складової, що забезпечує відтворення національного характеру народу. Більш очевидним видається і факт культурної регуляції суспільних відносин, завдяки чому можливе встановлення крос-культурних контактів між країнами та континентами [4, с. 156].

Метою даної статті є розгляд особливостей формування комунікативної компетенції студентів у контексті крос-культурної комунікації з огляду на те, що реалізація крос-культурних взаємин можлива лише тоді, коли іноземна мова вивчатиметься за допомогою культури, оскільки остання сприяє глибшому проникненню в розуміння ментальності на фо-

нетичному, лексичному і граматичному мовних рівнях.

Основні результати дослідження. На сучасному етапі розвитку крос-культурних відносин гостро постає питання розроблення методів і прийомів викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах [4, с.233]. Проблема стосується не лише наявності мовних і мовленнєвих знань, умінь і навичок, а й уміння послуговуватися мовою в комунікативних ситуаціях. У педагогічному вимірі XXI століття недостатньо лише володіти мовним багажем, важливо знати, яким чином можна його застосувати. На жаль, зміст сучасних освітніх програм з іноземної мови орієнтовано здебільшого на розширення інформаційного простору, аніж на використання знань, тому студенти все частіше натрапляють в іншомовному середовищі на проблему спілкування з іноземцями у спонтанних, заздалегідь не спланованих ситуаціях. Недостатній рівень культурних знань, що передбачає розуміння національні уподобання, модель поведінки, притаманну лише для визначеної групи суб'єктів, особливості світобачення іншомовного громадянина, стереотипність мислення, установлюють комунікативний бар'єр, викликаючи серйозні непорозуміння між суспільствами. Наприклад, американському спілкуванню притаманна «етикетна посмішка», що є вже візитівкою нації, так би мовити способом прояву позитивно налаштованого ставлення до навколишніх. Або, можна навести такий приклад, використовуючи лексику заняття з англійської мови, коли викладач, говорячи англійською мовою та періодично запитує: *Do you understand me?*, тобто *Ви мене розумієте?* Граматично це питання є правильним, але британський студент це зрозумів би як натяк на неспроможність усвідомити сутність питання, оскільки фраза має прихований зміст, що можна витлумачити як *Чи ви загалом розумієте про що йде мова?*. В окресленій ситуації доцільно поставити запитання такого характеру: *Have you caught the idea?*, дослівно *Чи усвідомили ви ідею?*, тобто *Чи Ви розумієте поставлене запитання*. Саме тому програма навчання іноземної мови має знайти новий фундамент, який би допоміг реалізувати мовний потенціал у багатокультурному суспільстві повною мірою, сприяючи подоланню перешкод на шляху розуміння іншомовного матеріалу [8, с. 13]. Отже, на думку багатьох учених сучасності, освітня програма з іноземної мови має ґрунтуватися на культурній основі, а розвиток комунікативних навичок повинен відбуватися через «занурення» в культуру іншої країни, поглиблення лінгвокраїнознавчих знань з предмета [6, с. 301].

Методи і прийоми навчання іноземної мови в межах крос-культурного підходу досліджували такі вчені, як Н. Галькова, Г. Єлізарова, В. Маслова, В. Сафонова, С. Тер-Мінасова та ін. У форматі окресленого підходу важливою стала думка науковців про необхідність навчання іноземної мови через вивчення елементів культури, що знаходить своє відображення в роботах Н. Бібік, О. Есперсена, Р. Ладоса, Ю. Пасова,

П. Сисоєва, В. Сластьоніна, О. Тернопільської та ін. Так, Ф. де Соссюр вважав мову соціальним продуктом, що забезпечує функціонування мовленнєвої діяльності. Не уявляє собі процес оволодіння іноземною мовою без розширення культурного світогляду і Ю. Пасов, оскільки, на думку вченого, іншомовна культура надає знання про систему цінностей народу, мовні особливості, збагачуючи тим самим внутрішній світ особистості. Згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями щодо мовної освіти, навчання іноземної мови має ґрунтуватися не на знаннєвому накопиченні інформації, а на спроможності реалізувати потенціал іншомовного спілкування [5, с. 47]. Найефективніше комунікація відбувається завдяки поєднанню знань, умінь і навичок з інформацією культурологічного характеру, до складу якої входять ознайомлення зі способом життя, стилем мислення, особливостями вербального і невербального спілкування. З цією думкою погоджується і П. Сисоєв, який стверджує, що навчання культури має бути основою навчання мови, оскільки співвідносячи схожість і розбіжності культурних спільнот Батьківщини та іншої країни, людина розширює країнознавчий простір, починає швидше орієнтуватися у багатокультурному суспільстві, що значно полегшує спілкування з однолітками іншої країни, сприяючи комунікативній розкнутості. Безперечним фактом є те, що мова, як відображення культури, проявляється у спілкуванні.

Таким чином, особливої актуальності набуває контекст міжкультурної комунікації. Власне термін «міжкультурна комунікація» використовується на позначення комплексу процесів та явищ, що виникають та протікають під час або як наслідок реального чи гіпотетичного спілкування представників різних культур [3, с. 41-47]. У зв'язку із цим можна також виділити термін «культурологічна свідомість» («cultural awareness»), який, на думку Баррі Томаліна та С'юзен Томілескі, має включати такі важливі моменти:

- усвідомлення власної культурологічно-зумовленої поведінки;
- усвідомлення культурологічно-зумовленої поведінки інших;
- здатність пояснити власну точку зору стосовно своєї культурної приналежності.

Розвиток крос-культурних комунікативних навичок на сучасному етапі передбачає розвиток комунікативної компетенції студентів через невербальну поведінку. Однією з ефективних методик розвитку культурної грамотності, відчуття реалій життя носіїв іноземної мови є застосування анкети. Першим кроком до виконання такого виду діяльності є складання питань, на які відповідатимуть студенти. Анкетой, поданою нижче, можна користуватися в якості прикладу:

- *How do you say 'No' without speaking?* (Як можна сказати «Ні», не кажучи ані слова?);
- *When you meet a friend (a teacher) in the street, how do you greet him?*

(Коли Ви зустрічаєте друга (викладача) на вулиці, як Ви вітаєтесь?);

– *When you are talking to someone you know well (you don't know), how close do you stand?* (Коли Ви говорите до когось, кого Ви добре знаєте (погано знаєте), наскільки близько Ви стоїте біля цієї людини?);

– *What gestures do you use to indicate the following:*

a) *it's OK;*

b) *come here;*

c) *go away;*

d) *it's expensive?*

(Якими жестами Ви користуєтесь, щоб показати таке:

a) усе добре;

б) іди сюди;

в) іди геть;

г) це дорого);

– *How do you stop a taxi?* (Як Ви зупиняєте таксі?);

– *How do you show that you are listening to and agree with what someone is saying?* (Як Ви показуєте, що Ви слухаєте когось чи погоджуєтесь із тим, що хтось каже?);

– *What gesture do you use when you are eating (talking on the telephone, tired)?* (Якими жестами Ви користуєтесь під час їжі (телефонних розмов, втоми)?).

Відповідаючи на питання, студенти можуть розпочати дискусію, в якій викладач зможе загострити їхню увагу на значенні зорового контакту, виразу обличчя, різноманітних жестів для привітань (наприклад, потиск рук, обійми) тощо. Крім того, завдання такого типу дають можливість дізнатися більше про культуру країни, мова якої вивчається, а також підвищити власний рівень мовної компетенції.

Висновки. Таким чином, сучасна методика навчання іноземним мовам усе частіше звертається до вербальних та невербальних засобів комунікації як найяскравішого культурного прояву поведінки людини. Загальновідомим є той факт, що комунікацію, мову та культуру не можна розділяти у навчальному процесі. Щоб ефективно спілкуватися англійською мовою, необхідно знати культурно орієнтовані моделі вербальної та невербальної комунікації, якими користуються носії англійської мови. Отже, формування правильної вербальної та невербальної поведінки у студентів дозволяє їм вільно орієнтуватися у тій чи іншій соціальній ситуації, виражати власні думки та вподобання, а також правильно оцінювати культурні реалії іноземної мови, що вивчається.

Список літератури: 1. *Анисимова А.И.* Семантические особенности некоторых английских прилагательных в кросс-культурном контексте / А.И. Анисимова // *Англистика та американістика*. – Д.: Вид-во Дніпропетров. нац. ун-ту, 2005. – Вип. 2. – С. 96-99. 2. *Анисимова А.И.* Основные тенденции в обучении иностранным языкам / А.И. Ани-

симова // Сучасні стратегії навчання іноземним мовам : Тези доповідей. – Д.: Пороги, 2008. – С. 5-6. **3.** Коптельцева Г.В. Межкультурная компетенция в преподавании иностранных языков: подходы, проблемы, перспективы / Г.В. Коптельцева // Англiстика та американiстика. – Д.: Вид-во Днiпропетров. нац.ун-ту, 2004. – Вип. 1. – С. 41-47. **4.** Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / Колектив авт. : С.Ю. Ніколаєва, М.І. Соловей (керівники), Ю.В. Головач та ін.; Київ. держ. лінгв. ун-т та ін. – К. : Британська рада, 2001. – 245 с. **5.** Canale M. Theoretical basis of communicative approaches to second language teaching and testing / M. Canale, M. Swain // Applied Linguistics. – V. 1. – 1980. – P. 1-47. **6.** Greenhall S. Saying in without words: socio-cultural competence for low level learners / S. Greenhall // IATEFL-Hungary Newsletter, 1995. – № 8. – P. 8-10. **7.** Leki I. Academic Writing: techniques and tasks / I. Leki. – New York : St. Martin's Press, 1989. – 372p. **8.** Seryakova I. Nonverbal communication: an issue to be taught or ignored? / I. Seryakova // IATEFL-Ukraine Newsletter, 1998. – № 13. – P. 12-14. **9.** Tomalin B. Cultural awareness / B. Tomalin, S. Stempleski. – Oxford University Press, 1996. – P. 5.

Надійшло до редколегії 10.04.2013.

УДК 378:37.032+316.46

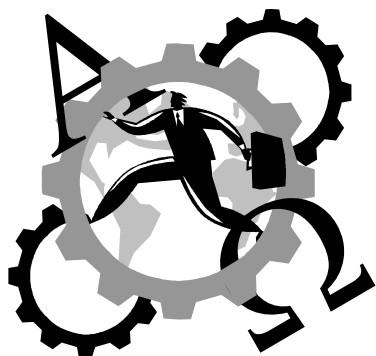
Крос-культурний підхід у викладанні іноземної мови у вищому навчальному закладі / В.Б Коновалова, В.М. Мирошниченко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 57-61. Бібліогр.: 9 назв.

Рассмотрены особенности формирования коммуникативной компетенции у студентов в контексте кросс-культурной коммуникации.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, кросс-культурная коммуникация, невербальная коммуникация.

The article deals with the peculiarities of communicative competence of the students in terms of cross-cultural communication.

Key words: communicative competence, cross-cultural communication, non-verbal communication.

ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОЛОГІЇ І ТЕХНІЧНИХ НАУК

УДК 81'44

Ю.С. ЦИБІЗОВА, студент, НТУ «ХП»;

Н.В. ШАРОНОВА, докт. техн. наук, проф., НТУ «ХП»

ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ: СЛОВНИКОВИЙ ОПИС ЛЕКСИЧНИХ ПАРАЛЕЛЕЙ

У статті надається класифікація словників, детально розглядаються словники «хибних друзів перекладача», дається теоретична основа та класифікація за пропонованою темою від кожного з авторів. Бібліогр.: 11 назв.

Ключові слова: лінгвістичні та філологічні словники, лінгвокраїнознавчі словники, хибні друзі перекладача, міжмовні синоніми, міжмовні пароніми, міжмовні омоніми, лексичні паралелі.

Вступ. Важливим аспектом розвитку кожної мови є лексикографія. Адже словник закріплює мову народу, без якої не може існувати жодна держава. Комп'ютерна лексикографія вимагає максимальної формалізації свого об'єкта, тому виникла потреба у поглибленні змісту та формалізації самого поняття словника як специфічного мовно-інформаційного об'єкта, тому класифікація словників з наведенням прикладів, яка розглянута в пропонованій статті, є досить актуальним завданням [10].

Заслужують на увагу словники «хибних друзів перекладача». Адже, якщо порівняти лексичний склад двох або декількох мов, то можна виявити чимало слів, які зовні схожі за формою, тобто за звуковим та/або буквеним складом, але розрізняються за значенням. Для цього лексичного явища різні вчені давали різноманітні назви. Серед найбільш популярних є такі терміни, як міжмовні аналоги, міжмовні синоніми, антоніми чи пароніми. Більш традиційним вважається назва «хибні друзі перекладача», але найбільш доцільною можна вважати назву «лексичні паралелі».

© Ю.С. Цибізова, Н.В. Шаронова, 2013

Базові параметри типологізації словників. Лінгвістичні/філологічні словники *versus* енциклопедії [1]. Це протиставлення носить і формальний, і змістовний характер. Об'єкт опису енциклопедичних словників – поняття, факти та реалії. У лінгвістичних словниках описуються слова – їх значення, особливості вживання, структурні властивості, сполучуваність, співвідношення з лексичними системами інших мов (для перекладних словників) і т.д. Словникові статті енциклопедичних словників включають, переважно, іменники та словосполучення з ними. Словникові статті лінгвістичних словників можуть включати всі частини мови. Істотно відрізняються і способи опису: якщо в лінгвістичних словниках слово описується з позиції його мовленнєвих і мовних характеристик, то словникова стаття енциклопедії – інформація про денотат (навіть у вигляді малюнків, фотографій, діаграм, карт та ін.) Втім, слід зазначити, що деякі тлумачні словники також містять малюнки і схеми (тобто до тлумачних словників долучається енциклопедична інформація). Це особливо продуктивно під час тлумачення слів, що позначають маловідомі реалії. До **тлумачних словників** відносяться загальні та часткові, *deskriptivni* та *normativni*, *словники синонімів, антонімів, омонімів і паронімів*, а також *словники нових слів* [2].

Поєднують у собі риси словника та енциклопедії також **лінгвокраїнознавчі словники**. Ще один тип словників, що поєднують в собі риси лінгвістичних та енциклопедичних, – це **термінологічні** словники. Їх можна вважати лінгвістичними словниками підмов конкретних галузей знання чи професійної діяльності (наприклад, техніки або економіки); деякі з них мають великий обсяг і містять не тільки тлумачення термінів, але і відомості про їх сполучуваність; багато термінологічних словників до того ж є дво- чи багатомовними.

Інші типи лінгвістичних словників. Типологія словників не обмежується загальними та частковими словниками. На відміну від тлумачних словників, в яких словникові статті розташовуються за алфавітом заголовного слова, в **словниках-тезаурусах** (в ідеографічних словниках) лексика організовується за тематичним принципом [3]. В якості словникової статті виступають цілі **таксони** – групи лексем, об'єднаних за близькістю значення. Фактично таксони є семантичними полями. Широке поле роботи лексикографів утворюють **перекладні словники**. Основне завдання словників цього типу полягає в забезпеченні розуміння тексту іноземною мовою, його переклад рідною мовою.

В **асоціативних словниках** зіставляється список упорядкованих за частотою або за абеткою (із зазначенням частоти) слів - реакцій, отриманих в психолінгвістичному експерименті. В **частотних словниках** вказується частота вживання слів у спеціально сформованій представницькій вибірці текстів. **Історичним словником** вважається словник, який надає історію слів протягом певного відрізка часу, починаючи з тієї чи

іншої визначеної дати чи епохи, причому вказується не тільки виникнення нових слів і нових значень, але і їх відмирання, а також їх рух протягом часу. **Етимологічні словники** мають на меті пояснення походження слова [4].

Словники труднощів з'явилися у вітчизняній лексикографії більше ста років тому. **Словники сполучуваності** містять приклади нестандартної сполучуваності мовних одиниць. У практичному плані словники сполучуваності певної мови орієнтовані в першу чергу на осіб, що вивчають її як іноземну [5]. **Ономастикони** – це ще один клас словникових видань, які утворюють різноманітні словники власних імен. Найбільш поширені серед них **антропонімічні** словники, що містять особисті імена та прізвища, та **топонімічні** (словники географічних назв).

Нетрадиційні типи лінгвістичних словників. Це такі, як **словник політичних метафор** або ж словник **поетичних метафор**. На рівні визначень образна система описується в **словниках епітетів**. У **авторських словниках** в ідеальному випадку фіксуються всі слова, представлені в творах того чи іншого письменника.

Особливим типом **перекладних** (дво- чи багатомовних) **словників** є словники міжмовних омонімів, або як їх ще називають, «**хибних друзів перекладача**». Дослідження та вивчення міжмовних омонімів, або «хибних друзів перекладача», розпочалося ще французькими вченими на зламі ХІХ-ХХ століть, і продовжується до теперішнього часу. Для полегшення роботи для перекладачів періодично випускаються різні двомовні словники, які включають інтернаціональну лексику.

Розглянувши деякі типи словників, хотілося б зупинитися та розглянути більш детально словники «хибних друзів перекладача» та проаналізувати теоретичні положення науковців, які досліджували тему зовні схожих слів у різних мовах, які можуть повністю / частково / неповністю збігатися за значенням.

1. «Англо-русский и русско-английский словарь «ложных друзей переводчика» В.В. Акуленко (М., 1969) [6]. Міжмовні синоніми – це слова двох мов, які повністю або частково збігаються за значенням і вживанням (і, відповідно, є еквівалентами при перекладі). Міжмовними омонімами можна назвати слова обох мов, подібні до ступеня ототожнення за звуковою (або графічною) формою, але це слова, які мають різні типи значення. Нарешті, до міжмовних паронімів слід віднести слова двох мов, не цілком схожі за формою, але які можуть викликати помилкові асоціації й ототожнюватися один з одним, незважаючи на фактичну розбіжність їхніх значень.

2. «Немецко-русский и русско-немецкий словарь «ложных друзей переводчика» К.Г.М. Готлиба (М., 1972) [7]. Розглядаються міжмовні аналогізми з позиції їх зовнішньої структури, визначається ступінь їх фоно-

морфологічної, графічної та семантичної близькості.

3. Цієї ж проблеми торкнувся проф. М.П. Кочерган, створюючи «Словник російсько-українських міжмовних омонімів» (К., 1997) [8]. Міжмовні омоніми – це слова двох контактуючих мов, які повністю чи здебільшого збігаються за формою, але розрізняються за змістом. Наприклад: рос. *неделя* «сім днів, седмиця», укр. *неділя* «останній день тижня».

4. Проаналізувавши всі ці словники, було вирішено, що найкраще опертися на термін «лексичні паралелі», запропонований в 1993 р. проф. В.В. Дубічинським [9]. Лексеми, що збігаються в плані вираження і подібні/несхожі в плані змісту, називаються цим узагальнювальним терміном «*лексичні паралелі*». Якщо зовні подібні лексеми порівнюваних мов семантично повністю збігаються, то такі лексичні паралелі називаються повними. Наприклад, укр. *архітектура* та нім. *Architektur*. У разі збігу одних і незбігу інших значень семантичних структур зовні схожих лексем мова йде про неповні лексичні паралелі. Наприклад, укр. *диктам* і нім. *Diktat* (1. *Диктам*, 2. *Диктант*). У даній класифікації збіжні значення прийнято називати інтерсемемами, а незбіжні, що відображають національно-культурну своєрідність лексичної одиниці, – ідіосемемами. Поняття інтерсемем і ідіосемем дають можливість провести порівняльний (перекладацький) аналіз на рівні окремих значень лексем і в певних випадках іноді врахувати навіть семантичні та стилістичні нюанси на рівні більш дрібних компонентів значень – сем. У разі ж незбіжності всіх значень зовні схожих лексичних одиниць двох або більше синхронічно порівнюваних мов мова йде про хибні лексичні паралелі. Наприклад, укр. *актор* і нім. *Akteur* (активний учасник).

Висновок. Лексикографічний аспект є дуже важливим у розвитку прикладної лінгвістики та створенні лінгвістичних технологій; він є особливою частиною ефективного автоматизованого опрацювання текстової інформації. Словник лексичних паралелей є лексикографічним твором, що описує схожі за зовнішньою формою (написанням і звучанням) лексичні одиниці двох чи декількох мов з частковим або повним збігом/незбігом значень і може бути використаний для поліпшення якості автоматизованого перекладу.

Список літератури: 1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику: Учебное пособие. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с. 2. Евгеньева А.П. Словарь синонимов русского языка. – Л.: Наука, 1970-1971. – 400 с. 3. Roget M. Roget's thesaurus of English words and phrases. – В.: Webster, 1852. – 550 с. 4. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. – М.: Русский язык, 1993. – 624 с. 5. Денисов П.Н., Морковкин В.В. Словарь сочетаемости слов русского языка. – М.: Русский язык, 1978. – 688 с. 6. Акуленко В.В. Англо-русский и русско-английский словарь «ложных друзей переводчика». – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 383 с. 7. Готлиб К.Г.М. Немецко-русский и русско-немецкий словарь «ложных друзей переводчика». – М.: Советская энциклопедия, 1972. – 448 с. 8. Кочерган М.П. Словник ро-

сійсько-українських міжмовних омонімів. – К.: Академія, 1997. – 400 с. **9.** Дубичинський В.В. Лексические параллели – Харьков: Харьк. лексикографич. общество, 1993. – 155 с. **10.** Дубичинский В.В., Ройтер Т. Русско-немецкий словарь лексических параллелей. – М.: ООО «Изд-во «ЭЛПИС», 2011. – 304 с. **11.** Широков В.А. Комп'ютерна лексикографія. – К.: Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2011. – 351 с.

Надійшло до редколегії 15.02.2013.

УДК 81'44

Лексикографічний аспект прикладної лінгвістики: словниковий опис лексичних паралелей / Ю.С. Цибізова, Н.В. Шаронова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 62-66. Бібліогр.: 11 назв.

В статті пропонується класифікація словарей, детально розглядаються словари «ложных друзей переводчика», дається теоретична основа і класифікація по даній темі від кожного з авторів.

Ключевые слова: Лингвистические и филологические словари, лингвострановедческие словари, ложные друзья переводчика, межкузыковые синонимы, межкузыковые паронимы, межкузыковые омонимы, лексические параллели.

The article deals with the classification of dictionaries, considers more detail “false friends of translator” dictionaries, provides the theoretical basis and classification of this subject from each of the authors.

Keywords: Linguistic and philological dictionaries, dictionaries of the linguistic, false friends of translator, interlanguage synonyms, interlanguage paronyms, interlanguage homonyms, lexical parallels.

УДК 811.111

А.Б. КАЛЮЖНАЯ, ст. преподаватель, НТУ «ХПІ»

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА-СЦЕНАРИЯ ТАЙНА

В статье анализируется реализация концепта ТАЙНА в жанре англоязычного детектива в рамках лингвокогнитивного подхода. На основе анализа сочетаемости ключевой лексемы выделены когнитивные признаки концепта, что позволяет классифицировать данный концепт как концепт-сценарий. Библиогр.: 19 назв.

Ключевые слова: концепт, концепт-сценарий, событие, сочетаемость, когнитивный признак.

Введение. Актуальность обращения к данной теме определяется недостаточной разработанностью принципов выделения концептов-сценариев характерных для определенного дискурса в рамках когнитивно-дискурсивного подхода к анализу языковых явлений.

© А.Б. Калюжная, 2013

Цель работы – определение реализации концепта ТАЙНА в жанре детектива как концепта-сценария на основе анализа сочетаемости лексемы MYSTERY.

Основные результаты анализа. Понимание языка как системы репрезентации и переработки информации, которая соотносит языковую информацию на различных уровнях, является важным достижением современной лингвистики [9, с. 53]. Анализ сочетательной способности слов (синтаксической валентности) по С.Д. Кацнельсону [6, с. 126] как базового компонента образования когнитивных структур [11, с. 137] позволяет установить широкий спектр когнитивных признаков концепта ТАЙНА, вербализованного лексемой *mystery*, которые позволяют отнести данный концепт к концептам сценарного типа. Исследование образования когнитивных структур с точки зрения лингвистики продолжает решение проблем искусственного интеллекта, где в рамках теории фреймов были рассмотрены структуры данных для представления стереотипных ситуаций [10, с. 7].

Одной из проблем как когнитивной так и классической лингвистики является изучение правил и закономерностей концептообразования и интерпретативной деятельности реципиента информации. Ментальный, абстрактный характер концептов лежит в основе различий в классификации: по степени абстрактности, по содержанию, по степени значимости, по форме выражения и др. На основе содержательного признака концепта исследователи определяют несколько типов концептов. А.П. Бабушкин выделяет мыслительные картинки, схемы, гиперонимы, фреймы, сценарии, калейдоскопические концепты [2, с. 53-56]. З.Д. Попова, И.А. Стернин различают концепт-представление, концепт-схему, концепт-понятие, концепт-фрейм, концепт-сценарий (скрипт), концепт-гештальт [13, с. 72-74]. Н.Н. Болдырев выделяет концепт-представление, концепт-схему, концепт-понятие, концепт-фрейм, концепт-сценарий [3, с. 44-45].

Анализ различных подходов к определению концепта-сценария позволяет выделить следующие характеристики такого концепта:

- сценарий репрезентирован словами, в значении которых заложена определенная динамика развития событий (это имена событийной семантики, значения которых имплицитно подразумевают последовательность определенных этапов, эпизодов, которые разворачиваются во времени) [3, с. 45];
- представляет собой последовательность нескольких эпизодов во времени; это стереотипные эпизоды с признаком движения, развития [13, с. 74];
- сценарий состоит из нескольких этапов – завязка, кульминация сюжета, развязка [2, с. 55];
- построен на дифференциации ролевых функций участников событий [2, с. 55; 3, с. 45].

Событийная концептуализация тесно связана с характером воспринимаемых событий, то есть их структурированностью, ролевым распределением в реализации событий участвующих субстанций, с их материальным или идеальным содержанием. При этом, адресат означенной адресантом информации о событиях, исходя из языковой компетенции и фоновых знаний о событийном мире, должен адекватно, воссоздать концепты отраженных номинатором событий [8, с. 115].

По характеру сем, эксплицируемых в словарной дефиниции, можно судить о различиях в концептах, стоящих за конкретными языковыми единицами [2, с. 55].

Сводная словарная дефиниция лексемы *mystery*, которую считаем именем концепта, полученная на основе анализа лексикографических источников (Macmillan dictionary, Webster's New World Dictionary, Collins) представляет ключевые компоненты, которые актуализируются в детективном дискурсе: странное событие (события), которое подлежит объяснению: *a story, movie, or play in which strange things happen or events take place that are not explained until the end* [16;17; 18; 19].

Наличие семы «событие» позволяет отнести лексему *mystery* к группе событийных имен. Событие лежит в основе формирования концепта-сценария и в качестве языкового классификатора позволяет отнести конкретное имя к группе частнособытийных имен и номинализаций [1, с. 169-170].

Группа событийных имен основывается на общности семантической структуры – присутствии архисемы «событие» и кореферентности данного имени с событием, детально представленным в лингвистическом или социокультурном контексте [14].

Для определения особенностей концептуализации событий как основы формирования концепта-сценария необходима интерпретация понятия события. В.З. Демьянков выделяет три значения термина *событие*, что свидетельствует о неоднородности данного понятия [5, с. 75-76]:

- событие как идея, при этом события как идеи представляют собой интерпретации другого типа событий – референциальных событий;
- референциальные события – прообразы событий-идей, которые рассматривают одно и тоже референциальное событие в разных перспективах;
- события в тексте, или текстовые события, которые можно подразделить на хронологически упорядоченные события, события в хаотическом порядке, фокусные (катастрофы, драматические события) и фоновые, которые придают тексту внутренний ритм и подготавливают почву для восприятия главных событий.

К характеристикам текстовых событий, являющихся главным предметом исследования филолога, относят:

- функцию событий как эпизодов дискурса,
- положение в пространстве-времени и/или эмпатию автора текста [5, с. 75-76].

Согласно определению, данному в толковом словаре Ожегова С.И. событие – значительное явление, факт общественной или личной жизни, в тексте же представляет собой событийную линию произведения, последовательность описываемых событий [12].

По мнению Н.Н. Болдырева, восприятие любого события, его концептуализация и представление в языке определяются пространственной характеристикой данного события, то есть выделением объектов, участвующих в нем как определенных пространственных ориентиров [4, с. 212].

По мнению Арутюновой Н.Д. событие обладает троякой локализацией: оно локализовано в некоторой человеческой (единоличной или общественной) сфере, происходит в некоторое время и имеет место в некотором реальном пространстве [1, с. 172].

В нарративном тексте (произведении, которое излагает историю, в которой изображается событие необходимыми условиями события являются фактичность и результативность [15, с. 14-15]. Под фактичностью понимается действительность изменения, которое образует событие, в рамках фиктивного мира, а под результативностью – совершение изменения (события) до конца наррации [15, с. 15]. В детективе, в отличие от других литературных жанров, действия развиваются исключительно в пространстве ограниченном тайной. Ограничено количество эпизодов, определена последовательность действий, порядок того, что происходит. Запрограммированное накопление причин и следствий представляет собой действие [7, с. 160].

Событие, которое лежит в основе концепта-сценария, совершается, происходит, случается, имеет место, развивается, начинается, завершается [1, с. 173], то есть отличается фактичностью и результативностью и представлено этапами завязки, кульминации и развязки характерными для концепта-сценария:

*mystery started before,
the ABC mystery leaped into the fullest prominence,
mystery comes to an end from now.*

Локализация события в пространстве предполагает различное восприятие пространства и выделение участка пространства в неких границах, которые в разных случаях определяются по-разному [11, с. 139]. Как уже было сказано, в детективе действия развиваются в пространстве ограниченном тайной:

*the scene of the mystery,
the seat of the mystery,
the focus and centre of the mystery,*

*at the heart of the mystery,
the Cornish Mystery,
the Baskerville Mystery,
the Blue Train Mystery,
the mystery that surrounded the startling case,
the mystery surrounding the lives of the mother and daughter,
shrouded in mystery the whole thing.*

Субстратом события может быть действие, процесс, смена действий, [1, с. 175], которые в рамках концепта-сценария представляют последовательные эпизоды:

*that part of the mystery,
that particular part of the mystery,
the last point in this mystery,
the mystery clears gradually away.*

Подобные действия становятся событием, получая ролевую интерпретацию [1, с. 175], что позволяет считать событие основой концепта-сценария, так как концепт-сценарий построен на дифференциации ролевых функций участников событий:

*we have reached the end of our little mystery,
you solve the mystery,
he disentangled the most inextricable mysteries.*

В отличие от характеристики фактов, для характеристики событий время является важным показателем [1, с. 170]. Временной когнитивный признак концепта *mystery* локализует событие во времени: *last night's mystery*.

Причастность к сфере жизни личности, семьи, группы людей, коллектива, общества определяет значимость факта, который становится событием [1, с. 171]:

*particular family mystery,
family mystery,
the mystery of Mr. Cust consists,
the mystery of Woodman's Lee,
the mystery of my father's fate.*

Связь событий с личной сферой объясняет присущие событиям субъективно-оценочные характеристики [1, с. 179]. Атрибутивные сочетания с лексемой *mystery* детально эксплицируют конкретные признаки, приписываемые этому концепту в жанре детектива. Атрибутивные сочетания с лексемой *mystery* можно разделить согласно классификации Арутюновой Н.Д. [1, с. 179-180] на:

– сочетания с прилагательными положительных и отрицательных эмоций:

an intriguing mystery,

*a mystery a complicated and baffling one,
some interesting mystery,
a particularly perplexing and baffling mystery,
most insoluble mystery;*

– с прилагательными со значением благоприятствования или неблагоприятствования последующему ходу жизни (критический, трагический):
baffling murder mystery;

– с прилагательными, квантифицирующими роль события в жизни человека или социума и обычно имеющие оценочные коннотации (большой, важный):

*the Mystery of the Spanish Chest was dramatic and emotional,
a greater mystery,
an absolute mystery,
a blessed mystery to me;*

– прилагательными вероятностной и нормативной оценки события (неожиданный, странный, необычный):

*this extraordinary mystery,
the deep mystery,
the most inextricable mysteries,
queer mysteries;*

– с прилагательными, оценивающими способ реализации события:
murder mystery.

Выводы. В результате проведенного анализа можно сделать вывод, что концепт ТАЙНА, ключевой лексемой вербализации которого в англоязычном детективном дискурсе является лексема *mystery*, реализуется как концепт-сценарий, что подтверждается семантическим анализом и анализом когнитивных признаков, выделяемых на основе сочетаемости ключевого слова как средства номинации концепта.

Список литературы: 1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений (Оценка, событие, факт) / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с. 2. Бабушкин А.П. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления / А.П. Бабушкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж: Воронежский гос. ун-т, 2001. – С.52-57. 3. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н.Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2001. – 123 с. 4. Болдырев Н.Н. Отражение пространства деятеля и пространства наблюдателя в высказывании // Логический анализ языка. Языки пространств. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 448 с. 5. Демьянков В.З. Семиотика событийности в СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: Учебное пособие. Часть 2 / Отв. редактор М.Н. Володина. – М.: Изд-во Московского университета, 2004. – С.68-83. Режим доступа: <http://www.infolex.ru/SMI2.html>. 6. Кацнельсон С.Д. Общее и типологическое языкознание / С.Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1986. – 297 с. 7. Кестхейи Т. Анатомия детектива / Т. Кестхейи. – Будапешт: «Корвина», 1989. – 272 с. 8. Кручинкина Н.Д. Семантико-грамматическая номинация событийных концептов / Н.Д. Кручинкина //

Лингвистические и экстралингвистические проблемы коммуникации. Теоретические и прикладные аспекты. – Саранск: Изд-во Мордовского ун-та, 2008. – Вып. 6. – С. 110-119.

9. Кубрякова Е. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. Кубрякова. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с.

10. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М.: Энергия, 1979. – 152 с.

11. Мурзин Ю.П. Пространственные и временные признаки концепта *guerra* / Ю.П. Мурзин // Вестник МГИМО Университета. – 2010. – №4. – С. 136-142.

12. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов. – Режим доступа: <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=29578>.

13. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Изд-во «Истоки», 2003. – 192 с.

14. Степанова М.А. Событийные имена и их роль в организации дискурса: На материале английского языка: дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04 / Степанова Марина Александровна. – Барнаул. 2003 – 184 с. Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/sobytiinye-imena-i-ikh-rol-v-organizatsii-diskursa-na-materiale-angliiskogo-yazyka>.

15. Шмид В. Наппатология / В. Шмид. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

16. Collins Cobuild English Language dictionary. – London; Glasgow: Collins, 1990. – 1703 p.

17. Collins English dictionary. – Millennium ed. – Glasgow: Harper Collins, 1991. – 1785 p.

18. Macmillan Dictionary. – New York, London: Macmillan, 1977. – 1158 p.

19. Webster's new world dictionary of American English. – 3rd ed. – New York: Macmillan, 1994. – 1574 p.

Поступила в редколлегию 30.04.2013.

УДК 811.111

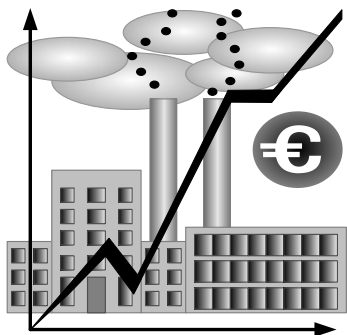
Реализация концепта-сценария ТАЙНА / А.Б. Калюжная // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 66-72. Бібліогр.: 19 назв.

В статті аналізується реалізація концепту ТАЄМНИЦЯ в жанрі англomовного детективу в рамках лінгвокогнітивного підходу. На основі аналізу сполучуваності ключової лексики виділено когнітивні ознаки концепту, що дозволяє класифікувати даний концепт як концепт-сценарій.

Ключові слова: концепт, концепт-сценарій, подія, сполучуваність, когнітивна ознака.

The article analyses the realization of the concept MYSTERY in the English detective prose in terms of the linguocognitive approach. Cognitive features defined on the basis of combinatory power analyses of the key word enable to classify the concept as concept-script.

Key words: concept, concept-script, event, combinatory power, cognitive feature.

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 331.104

М.І. ПОГОРЕЛОВ, канд. економ. наук., проф., НТУ «ХП»

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Розглядаються теоретичні і практичні аспекти положення про оплату праці; особливості оплати праці на підприємствах різних організаційно-правових форм і різних категорій працівників. Бібліогр.: 8 назв.

Ключові слова: заробітна плата, регулювання, договір, форма, категорія.

Вступ. Визначальним елементом організації заробітної плати в умовах ринкової економіки являється її договірне регулювання. Останнє, у свою чергу, розглядають як ведучу складову соціального партнерства.

Світовий і наш власний досвід переконливо свідчить, що численні проблеми економіки і громадського життя, у тому числі і ефективного регулювання заробітної плати, можна вирішувати більш швидше і краще, якщо провідні сили суспільства орієнтуватимуться не на конфронтацію, а на об'єднання зусиль, на творчу співпрацю. Стрижнем функціонування і каталізатором розвитку системи соціального партнерства є творче застосування принципів трибічної співпраці працедавців, найнятих робітників і органів державної влади. Взаємодія цих сторін і органів, які репрезентують свої інтереси, створює свого роду «трикутник» – інститут соціального партнерства, який може регулювати різноманітні аспекти громадського життя.

Становлення і розвиток системи соціального партнерства стало можливим завдяки визнанню загальнолюдських принципів демократії: свободи, плюралізму, співпраці в ухваленні важких, але необхідних загальних рішень.

Постановка задачі. Соціальне партнерство слід розглядати як систему правових і організаційних норм, принципів, структур, процедур (заходів), які

© М.І. Погорелов, 2013

спрямовані на забезпечення взаємодії між основними соціальними силами на національному, галузевому, регіональному і виробничому рівнях. Його метою є досягнення соціального світу в суспільстві, сприяння взаєморозумінню між соціальними партнерами, запобігання конфліктам і рішення розбіжностей для створення необхідних умов поступального економічного розвитку, підвищення життєвого рівня трудящих.

Методологія. Відповідно до Закону України «Про оплату праці» (ст. 5) організація заробітної плати може здійснюватися на підставі законодавчих і інших нормативних актів, генеральної угоди на державному рівні, галузевих, регіональних угод; колективних договорів; трудових договорів. Суб'єктами організації заробітної плати є: органи державної влади і місцевого самоврядування; власники, об'єднання власників або їх показні органи; професійні спілки, об'єднання професійних спілок або їх показні органи; окремі працівники.

Загальні правові основи відносно змісту угод і колективних договорів містяться в Законі України «Про колективні договори і угоди» (статті 7 і 8). Так, в ст. 8 цього законодавчого акту відзначається, що угодою на державному рівні відносно оплати праці регулюються такі норми, як умови зростання фондів оплати праці, міжгалузеві співвідношення у сфері праці, мінімальні соціальні гарантії у сфері оплати праці, розмір прожиткового мінімуму. Повний перелік питань, які вимагають врегулювання, виносяться на переговори і складають утримування угоди на державному рівні, визначається сторонами угоди у межах їх компетенції.

Змістом галузевої угоди як одного з основних нормативних актів у сфері організації заробітної плати відповідно до Закону України «Про колективні договори і угоди» (ст. 8) мають бути такі галузеві норми: умови зростання фондів оплати праці; встановлення для підприємств галузі (підгалузі) мінімальних гарантій заробітної плати відповідно до кваліфікації на основі єдиної тарифної сітки і мінімальних розмірів доплат і надбавок з урахуванням специфіки, умов праці окремих професійних груп і категорій працівників галузі (підгалузі).

Зміст галузевої угоди, як і інших угод, визначається сторонами у межах їх компетенції, а тому вказані вище норми слід розглядати як мінімально необхідні для формування угоди на галузевому рівні.

Значна самостійність підприємств в умовах ринкової економіки веде до розширення сфери договірних стосунків на цьому рівні, підвищує статус колективного договору, його роль в регулюванні соціально-трудових стосунків в цілому і розподільних стосунків зокрема.

Вкажемо, що відповідно до чинного законодавства колективний договір є єдиним нормативним актом на рівні підприємства, в якому закріплюються усі умови і розміри оплати праці. У цьому можна переконатися, звернувшись до ст. 15 Закону України «Про оплату праці» і до ст. 7 Закону України «Про колективні договори і угоди».

Відповідно до чинного законодавства у разі, якщо колективний договір на підприємстві з об'єктивної причини не укладений (новоутворене підприємство або підприємство-новобудова, яке не введене в дію), власник або уповноважений їм орган зобов'язаний погоджувати умови оплати праці з профспілковим органом, який репрезентує інтереси більшості працівників, а за недоліком такого – з іншим уповноваженим на представництво органом.

Результати. Зміст колективного договору визначається сторонами у межах їх компетенції. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про колективні договори і угоди» в колективному договорі повинні встановлюватися взаємні зобов'язання сторін відносно регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних стосунків, зокрема:

- змін організації виробництва і праці;
- забезпечення продуктивної зайнятості;
- нормування і оплати праці, встановлення форм, систем, розмірів заробітної плати і інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій та ін.);
- встановлення гарантій, компенсацій, пільг;
- участі трудового колективу у формуванні, розподілі і використанні прибутку підприємства (якщо це передбачено статутом);
- режиму праці, тривалості робочого часу і відпочинку;
- забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників;
- умов і охорони праці;
- гарантій діяльності профспілкової або інших показних організацій трудящих.

Вкажемо, що ця стаття Закону України «Про колективні договори і угоди» визначає лише основні напрями договірного регулювання стосунків між соціальними партнерами на виробничому рівні, але не обмежує їх. При необхідності сторони на власний розсуд можуть розширити круг питань, які виносяться на переговори.

Під час визначення змісту колективного договору необхідно пам'ятати, що відповідно до ст. 9-1 «Кодексу законів про працю» і ст. 7 Закону України «Про колективні договори і угоди» в колективному договорі можуть встановлюватися додаткові або вищі, якщо порівняти з чинним законодавством, генеральним, галузевим, регіональним угодами, соціальні гарантії, пільги, компенсації за рахунок засобу підприємства.

Відносно форми колективного договору і його структури чинні законодавчі акти не встановлюють єдиних вимог до них. Сторони самостійно визначають структуру колективного договору, його розділи, додатки. Проте слід пам'ятати, що колективний договір полягає на основі зобов'язань сторін, які відповідають за невиконання або порушення зобов'язань колек-

тивного договору. Отже, положення колективного договору слід формулювати у формі зобов'язань, узятих кожною стороною, з визначенням посадовців, відповідальних за їх реалізацію і терміни виконання.

Висновки. Помітимо, що умови колективних договорів і угод, ув'язнених відповідно до чинного законодавства, є обов'язковими для підприємств, на які поширюється це законодавство, і сторін, які їх уклали.

Умови колективних договорів або угод, які погіршують, в порівнянні з чинним законодавством, положення працівників, є недійсними, отже, включати їх в договори і угоди забороняється.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про колективні договори і угоди» галузеві і регіональні угоди реєструє Міністерство праці України, а колективні договори реєструються місцевими органами державної виконавчої влади.

Список літератури: 1. Методы и средства повышения трудовой активности рабочих на капиталистических предприятиях (Великобритания, США). – М., – 1989. 2. Научная организация труда в управлении производственным коллективом. Общетеодические рекомендации. – М.: Экономика, 1987. 3. Научная организация труда рабочих. Методические рекомендации. – М.: НИИ труда, 1984. 4. *Никифорова А.А.* Рынок труда: занятость и безработица. – М.: Международные отношения, 1991. 5. Нормирование труда служащих. Методические указания. – М.: НИИ труда, 1979. 6. Нормування праці // За ред. *В.М. Данюка і В.М. Абрамова.* – К.: ВІПОЛ, 1995. 7. Организация, нормирование и оплата труда служащих // Уч. пос. под ред. *Погорелова Н.И.* – К.: ИСМО МО Украины, 1997. 8. Організація, планування і управління на приладобудівних підприємствах // Уч. Посібник за ред. *В.А. Міщенка, М.І. Погорелова.* – К.: НМК ВО, 1993.

Надійшла до редколегії 31.03.2013.

УДК 331.104

Договірне регулювання заробітної плати / М.І. Погорелов // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2013. – № 69(1042). – С. 73-76. Бібліогр.: 8 назв.

Рассматриваются теоретические и практические аспекты положения о оплате труда; особенности оплаты труда на предприятиях различных организационно-правовых форм и разных категорий работников.

Ключевые слова: заработная плата, регуляция, договор, форма, категория.

They Are Considered theoretical and practical aspects of the position about payment of the labour; particularities of the payment of the labour on enterprise different organizing-legal forms and miscellaneous category workman.

Keywords: salary, adjusting, agreement, form, category.

П.В. БРІНЬ, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХП»;

В.В. ЧОРНА, студентка, НТУ «ХП»

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

У статті досліджено проблему визначення показника конкурентоспроможності продукції. Проаналізовано основні методи оцінки конкурентоспроможності та надано рекомендації щодо їх подальшої модифікації. Бібліогр.: 6 назв.

Ключові слова: конкурентоспроможність, продукція, метод, показник, оцінка конкурентоспроможності продукції.

Вступ. Сучасні ринкові відносини обумовлені постійним підвищенням вимог споживачів до представленої на ринку споживання продукції. Досягнення конкурентоспроможності продукції на ринку є основним завданням підприємства, що дозволяє впливати на ефективність виробництва, випуск необхідної кількості високоякісних виробів. Процес оцінювання конкурентоспроможності дозволяє виявити та мобілізувати приховані можливості для отримання вигідних позицій на ринку, враховуючи інформацію щодо сильних та слабких позицій діяльності підприємства. Досягти високих результатів та визначити можливості підприємства у конкурентній боротьбі дедалі стає все складнішим завданням, що зумовлено необхідністю пристосування до постійних змін в умовах ринкового середовища. Також, важливою проблемою постає кількісна оцінка рівня конкурентоспроможності товару і управління нею, тому, що це досить трудомісткий інтегрований процес із взаємопов'язаних складових, який впливає на конкурентоспроможність в цілому підприємства.

Багато наукових праць присвячені дослідженню даної проблеми. У наукових дослідженнях таких вчених, як Ф. Котлер, М. Портер, Р. Фатхудінов, В. Блонська, М. Саєнко, М. Юдін, А. Загородній, С. Клименко та інших, розкрито різноманітні методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності продукції. Дослідження методики оцінювання конкурентоспроможності продукції є досить актуальним і сьогодні. Це зумовлено тим, що в сучасній економічній літературі немає єдиної загальної точної та ефективної методики з визначення конкурентоспроможності підприємства.

Постановка задачі. Метою статті є аналітичне дослідження методів конкурентоспроможності товару та визначення переваг та недоліків досліджених методик. У процесі роботи були використані методи системного підходу, наукової абстрації, узагальнення, аналізу і синтезу.

Результати. Сучасні підприємства в ринковій економіці орієнтовані на задоволення потреб ринку, на потреби та вимоги споживачів та виробництво саме тієї продукції, яка користується найбільшим попитом, а, також, зумовлює надходження прибутку для подальшого розвитку підприємства. Тобто, результати діяльності підприємства, умови та принципи його функціонування залежать від конкурентоспроможності продукції на ринку.

В процесі аналітичного дослідження наукових джерел висновком вважається визначення поняття конкурентоспроможності, як багатоаспектного показника, проте, у загальному розумінні конкурентоспроможність продукції визначається як сукупність якісних і цінових характеристик продукції, виробленої згідно схеми оптимальних витрат для забезпечення потреб споживачів, відповідно до вимог конкурентного ринку у порівнянні з аналогічною продукцією, що представлена на ринку [1, с. 6].

Запропоноване визначення конкурентоспроможності передбачає доцільність розрізнення параметрів та показників конкурентоспроможності в процесі досягнення точної оцінки та комплексного дослідження означеної категорії. Параметри конкурентоспроможності – це найчастіше кількісні характеристики властивостей товару, що враховують галузеві особливості оцінки його конкурентоспроможності. Виділяють наступні групи параметрів конкурентоспроможності: технічні, економічні, нормативні [2, с. 120].

Показники конкурентоспроможності – це сукупність критеріїв кількісної оцінки рівня конкурентоспроможності товару, що базуються на параметрах конкурентоспроможності [3, с. 101].

Показник конкурентоспроможності продукції – одна з найважливіших складових, що комплексно оцінює характеристики продукції та може застосовуватись як основа для виходу підприємства з даною продукцією на нові ринки. Точна та вірна оцінка даного показника дозволяє знизити ризики, що виникають в процесі діяльності підприємства у новому ринковому середовищі. У той же час, невідповідність розрахованого показника реальним характеристикам продукту може призвести до зниження ефективності діяльності підприємства. Тому необхідно звернути увагу на те, щоб показник конкурентоспроможності продукції враховував найбільшу кількість факторів та об'єктивно визначав їх вплив на конкурентоспроможність підприємства [4, с. 40].

Об'єктивно та точно визначити показник конкурентоспроможності продукції можна за рахунок її оцінки. Оцінка конкурентоспроможності продукції – це визначення її рівня, що дає відносну характеристику можливості продукції задовольняти вимоги конкретного ринку в теперішній період, відносно продукції конкурентів.

В основі здійснення оцінки показника конкурентоспроможності продукції застосовуються конкретні методи. На вибір конкретної методики визначення конкурентоспроможності впливають: специфіка продукту, те-

рміновість отримання результатів оцінки, обсяг доступної інформації, ресурсні обмеження, аудиторії, на яку вони розраховані, тощо. Найпоширенішою на сьогоднішній день є їх наступна класифікація:

- 1) в залежності від номенклатури критеріїв: прямі та непрямі;
- 2) в залежності від мети та стадії оцінки: методи, які застосовуються на стадії виготовлення продукції та які застосовуються на стадії реалізації продукції;
- 3) в залежності від форми подання даних: розрахункові, матричні, графічні, комбіновані;
- 4) в залежності від порівняння властивостей виробу: кваліметричний;
- 5) в залежності від порівняння зі зразком для визначення відносного рівня якості: диференційований, комплексний, змішаний.

Аналіз методик дає підстави стверджувати, що вони лише певною мірою розкривають і характеризують конкурентоспроможності продукції, тобто, не повністю відображають вплив усіх чинників на конкурентоспроможність продукції.

Інформація про товар складається із трьох основних груп показників: якість власне товару, якість фірмових послуг, що надаються разом з товаром, економічні характеристики товару. Крім цього, товар знаходиться в певному економічному середовищі, яке є ще одним чинником впливу на інтегральний показник конкурентоспроможності[4, с. 42]. Саме тому, в умовах посилення процесу глобалізації, коли виникає все більша низка чинників, здатних впливати на загальний рівень конкурентоздатності, постає питання про формування інтегрального показника конкурентоспроможності та пошуку найбільш адекватних вимогам методів її оцінки.

Слід відмітити серед основних методик, що намагаються певним чином більш ефективно та системно аналізувати і оцінювати фактори впливу на конкурентоспроможність, тобто і визначати її рівень наступні: методика оцінки конкурентоспроможності товарів на основі їх рейтингу, за обсягом продажу, диференціальний, комплексний та змішаний методи.

Методика оцінки конкурентоспроможності товарів на основі їх рейтингу розраховується за формулою (1) [5, с. 117]:

$$P_{t=1}^n = \prod Q_i, \quad (1)$$

де P_t – рейтинг t -го товару;

Q_i – відносний показник якості товару;

n – кількість одиничних показників якості, взятий для оцінки.

Переваги цієї методики полягають у: простоті розрахунку; наявності оперативної інформації про якість продукту, що дає змогу швидко реагувати на зміни у ринковому середовищі. Серед недоліків методики є те, що вона не охоплює характеристики продукції повною мірою, тобто основний

акцент під час розрахунку показника рівня конкурентоспроможності зроблено на якісні показники товару, абстрагуючись від впливу економічних показників та показників якості послуг, а тому вона не може бути використана для середньо- та довготермінового планування [6, с. 117].

Методика оцінки конкурентоспроможності товарів за обсягом продажу [4, с.41]. Розрахунок показника конкурентоспроможності за цією методикою проводиться наступним чином:

$$K_{ij} = \sum_{i=1}^n a_i b_i \rightarrow 1, \quad (2)$$

де K_{ij} – конкурентоспроможність i -го товару на j -му ринку;

a_i – питома вага i -го товару в обсязі продажу, за період який аналізують (даний показник розраховується за формулою (3));

b_i – показник значимості ринку, на якому представлений товар підприємства.

Для зовнішніх ринків промислово-розвинутих країн значимість ринку рекомендують приймати рівною 1, для зовнішніх ринків інших країн – 0,7, для внутрішнього ринку – 0,5.

$$a_i = V_i / V, \quad (3)$$

де V_i – обсяг продажу i -го товару за період, що аналізують, грош. од.;

V – загальний обсяг продажу підприємства за той самий період, грош. од.

Приведена методика дозволяє достовірно оцінити інформацію про динаміку продажу на ринках, проте цей показник суперечить поняттю «конкурентоспроможність», оскільки не враховує якісні показники продукції підприємства [4, с.41].

Диференціальний метод оцінки конкурентоспроможності базується на використанні і співставленні одиничних параметрів аналізованої продукції та бази порівняння. Якщо за базу оцінки береться потреба, розрахунок одиничного показника конкурентоспроможності здійснюється за формулою [6, с. 261]:

$$q_i = (P_i / P_{i0}) \cdot 100 \%, \quad (4)$$

де q_i – одиничний параметричний показник конкурентоспроможності по i -му параметру;

P_i – величина i -го параметра для продукції, що аналізується;

P_{i0} – величина i -го параметра, за якого потреба задовольняється повністю.

Проте, диференціальний метод дозволяє лише констатувати факт конкурентоспроможності аналізованої продукції або наявності у неї недоліків, порівняно з товаром – аналогом, проте не враховує вплив на перевагу споживача при виборі товару вагомості кожного параметра. Як пра-

вило, за значеннями одиничних показників неможливо однозначно оцінити рівень конкурентоспроможності продукції, тому широке поширення знайшли комплексні та змішані методи оцінки [5, с. 261].

Комплексний метод оцінювання конкурентоспроможності заснований на використанні комплексних (групових, інтегральних, узагальнених) показників або порівнянні питомих корисних ефектів продукції, яка аналізується. Конкурентоспроможність продукції розраховується за формулою [2, с. 121]:

$$R_{ij} = \sqrt{A_1^2 + A_2^2 + \dots + A_{ij}^2}, \quad (5)$$

де R_{ij} – рівень конкурентоспроможності продукції досліджуваного суб'єкта ринку та інших конкурентів;

$A_1, A_2, \dots, A_{ij}$ – одиничні показники оцінки конкурентоспроможності продукції досліджуваного суб'єкта ринку та інших конкурентів.

Цей метод використовують для оцінки конкурентоспроможності продукції за величиною комплексного чи інтегрального показника на основі поєднання показника конкурентоспроможності товарів і показників ефективності організаційно-економічного управління підприємством [2, с. 121].

Змішаний метод оцінки конкурентоспроможності поєднує в собі диференціальний і комплексний методи, а саме: при проведенні оцінювання використовується частина параметрів, розрахованих диференціальним методом, та частина параметрів, розрахованих комплексним методом. Наданий метод визначення конкурентоспроможності товару не є досконалим, оскільки він не враховує важливість споживчих властивостей товару для покупця [2, с. 121].

В процесі аналізу вищенаведених методик виникає ствердження, що методи оцінки конкурентоспроможності товарів на основі їх рейтингу та оцінки конкурентоспроможності товарів за обсягом продажів не враховують фірмове обслуговування та розраховані на ринок з однорідною продукцією.

Найбільш придатним для розвиненого ринку є комплексний та змішаний методи, це пояснюється тим, що вони передбачають визначення інтегрального показника рівня конкурентоспроможності з урахуванням ціни споживання або визначення комплексного показника конкурентоспроможності.

Розглянуті методи передбачають, що покращення складових товару підвищить його конкурентоспроможність на ринку. Але, таке твердження не завжди можливо вважати вірним. Адже при цьому не враховуються смаки споживачів, тобто, якісні зміни товару можуть сподобатись не всім. Звідси випливає ствердження, що покращення деяких характеристик товару в порівнянні із стандартом не завжди приносить конкурентні переваги. Одже, при проведенні оцінки конкурентоспроможності товару, перш за все, потрібно

враховувати думку та очікування споживачів щодо продукції. У працях, присвячених вивченню проблеми конкуренції, на жаль, мова йдеться про споживачів, лише як про один з боків ринкового механізму, без дослідження споживачької поведінки. Дослідження ринкової сфери показує, що споживачі по-різному реагують на один і той же товар з одними і тими ж властивостями. Цю тенденцію необхідно враховувати в теоретичних розробках проблеми конкурентоспроможності.

Таким чином, можна стверджувати, що розглянуті методики не є досконалими та потребують подальшої модифікації з урахуванням поєднання критеріїв: якості, важливості властивостей товару для споживачів, врахування глобалізаційних та інтеграційних процесів у світовій економіці, іміджу підприємства, особливостей регіональних ринків продукції, впливу сервісної економіки на інтегрального показнику конкурентоспроможності.

Висновки. Проведення дослідження дало змогу розглянути найпоширеніші методи, що застосовуються для оцінки конкурентоспроможності продукції та дійти висновку, що кожна з методик враховує лише частину тих критеріїв, від яких залежить конкурентоспроможність продукції. Найдоцільнішим в сучасних ринкових умовах є застосування комплексного та змішаного методів, проте вони потребують подальшої модифікації і врахування таких критеріїв як: інтелектуальний потенціал підприємства, інтеграція, регіональні відмінності ринку. Покращення усіх приведених чинників та врахування глобалізаційних процесів в економіці, допоможе підприємствам здійснювати оцінку на більш високому рівні та збільшувати свої прибутки.

Список літератури: 1. *Продіус Ю. І.* Формування системи забезпечення конкурентоспроможності промисловості: [монографія] / *Ю. І. Продіус*. – О.: Астропринт, 1999. – 72 с. 2. *Трещов М.М.* «Методи оцінювання конкурентоспроможності продукції» [Ел. ресурс] / *М.М. Трещов* // Економічний простір – 2009. – № 23/1. – С. 118-126 – Режим доступу до журналу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_23/1/treshov.pdf. 3. *Загородній А.Г.* Оцінювання конкурентоспроможності інноваційної продукції в процесі вибору інноваційної стратегії підприємства / *А.Г. Загородній, В.М. Чубай* // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 99-110. 4. *М. Юдін* «Порівняльна характеристика методів оцінки конкурентоспроможності продукції» [Електронний ресурс] / *М. Юдін* // Економіст – 2010. – № 6. – С. 40. – Режим доступу до журналу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekonomist/2010_6/40_42.pdf. 5. *В.І. Блонська, Н.Т. Дена* «Порівняльна характеристика методів оцінки конкурентоспроможності продукції» [Електронний ресурс] / *В.І. Блонська, Н.Т. Дена* // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.15. – С. 115-120. 6. *Клименко С.М.* Управління конкурентоспроможністю підприємства / *С.М. Клименко, О.С. Дуброва, Д.О. Барабась* – К.: КНЕУ, 2006. – 527с.

Надійшла до редколегії 24.01.2013.

УДК 681.83

Теоретичні засади оцінювання конкурентоспроможності / П.В. Брінь, В.В. Черна // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 77-83. Бібліогр.: 6 назв.

В статье исследована проблема определения показателя конкурентоспособности продукции. Проанализированы основные методы оценки конкурентоспособности и даны рекомендации по их дальнейшей модификации.

Ключевые слова: конкурентоспособность, продукция, метод, показатель, оценка конкурентоспособности продукции.

This article explores the problem of determination of competitiveness. Analysis the main methods for evaluating competitiveness and provided recommendations for further modification.

Keywords: competitiveness, product, method, rate, assessment of product competitiveness.

УДК 658.012

В.А. СОКОЛЕНКО, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХП»;
А.С. КЛИЖЕНКО, студент, НТУ «ХП»

МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

У статті представлені сучасні методи мотивації персоналу. Приведені результати психологічних досліджень з метою визначення методу мотивації відносно очікуваних працівником результатів від діяльності на підприємстві. Запропоновано впровадження в практику вітчизняної мотиваційної політики механізму мотивації робочим часом. Бібліогр.: 7 назв.

Ключові слова: метод, мотивація, персонал, діяльність, підприємство.

Вступ. Досвід передових економік світу доводить, що важливою ознакою сучасного суспільства є пріоритетна увага до персоналу – провідного чинника виробництва, який є одним з основних резервів економічного зростання та конкурентоспроможності підприємства. Реалізація жодної із задач управління у будь-якій сфері діяльності неможлива без зацікавленості в її вирішенні працівників. Мотивація персоналу та створення умов для його зацікавленості у підвищенні ефективності діяльності підприємства, розвиток соціального партнерства постають головними завданнями сучасного підприємства в умовах конкурентного ринку.

Основною метою даної статті є дослідження впливу мотивації персоналу на підвищення рівня продуктивності праці, аналіз існуючих методів мотивації та варіанти використання цих методів процесі організації механізму мотивації персоналу на підприємстві.

Теорії й методології мотивації персоналу, підвищенню продуктивності праці, практичним аспектам управління мотивацією персоналу присвячена велика кількість наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних ав-

торів. Проблеми мотивації управлінського персоналу викладені в працях Співака В.В. [1], Дуда С.Т., Кіцак Х.Р. [2], Клименко М.П., Філатова О.О. [3], Літинська В.А. [4], Биканова О.В. [6] і т.д. Що свідчить про безсумнівний інтерес вчених до цієї сфери.

У вищезазначених працях, присвячених дослідженню питання впливу людського фактору на процес виробництва, знайшли своє відображення окремі аспекти мотивації праці персоналу, ефективного використання трудового потенціалу, мотивації трудової діяльності, підвищення результативності та ефективності праці. Однак, проблема сучасних мотиваційних процесів та їх впливу на продуктивність праці управлінського персоналу залишається недостатньо дослідженою, і як наслідок існує багато нерозкритих аспектів в методології ефективного управління і мотивації персоналу.

Ефективна система внутрішнього управління підприємством, яка передбачає наявність чітко організованої моделі мотивації праці робітників, займає одне з ключових місць у системі організації діяльності підприємства. Політика мотивації персоналу удосконалює процес адміністративного управління, що полягає в розробці і виконанні планових завдань, посадових та інших інструкцій, методичних положень і вказівок, наказів, розпоряджень і являє собою непряме, опосередковане управління, із застосуванням інтересів робітників з використанням специфічних форм і методів забезпечення їх матеріальної і моральної зацікавленості в результатах діяльності особистих та взагалі підприємства, у зростанні показників ефективності виробництва [1, с.178].

Планування системи мотивації із застосуванням ефективних науково обґрунтованих інструментів, дозволяє суттєво підвищувати ефективність роботи персоналу, збільшувати обсяги продажу, покращувати виробничий процес та обслуговування клієнтів, виключаючи при цьому надлишкові матеріальні затрати з боку компанії. Коли працівник виконує свої посадові обов'язки зацікавлено, творчо, з повною самовіддачею, і цілі його саморозвитку співпадають з умовами розвитку підприємства, коефіцієнт корисної дії зростає в декілька разів. Одним із методів удосконалення мотивації праці є мотивація вільним часом або модульна система компенсації вільним часом. На сьогодні, ця форма немонетарної мотивації поки не одержала поширення у практиці українських підприємств, але досвід використання її зарубіжними підприємствами свідчить про необхідність впровадження системи компенсації вільним часом на підприємствах України.

Традиційно виділяють три групи нематеріальних засобів мотивації:

- ті, що не потребують інвестицій з боку компанії, наприклад, «дошку пошани», поздоровлення з днем народження, вимпели та кубки найкращому співробітнику;

- ті, що потребують інвестицій та розподіляються безадресно – організація харчування за рахунок компанії, забезпечення співробітників

проїзними квитками, надання форми на конкретних робочих місцях;

– ті, що потребують інвестицій компанії та розподіляються адресно наприклад, безвідсоткової позики на покращення умов проживання, придбання товарів тривалого користування, оплата відпусток [5, с. 36-36].

Процес прийому працівника на роботу передбачає важливість визначення пріоритетного для нього виду мотивації. Працівник, для якого головною є матеріальна мотивація, менше буде проявляти ініціативу у творчих розробках, нововведеннях, навчаннях, ніж працівник, для якого гроші не є основним фактором зацікавлення в досягненні професійності та якісних результатів праці.

Впливовими факторами у виборі засобів мотивації є стать та вік працівників. Висновки були зроблені дослідниками з психології Оксфордського університету. Так, матеріальне заохочення впливає на незаміжніх жінок, які можуть дозволити собі відсунути особисті питання на другий план, і на тих одружених чоловіків, які, не зважаючи на свій громадський стан, дозволяють собі вести насичене особисте життя. На результати праці заміжніх працівниць і неодружених чоловіків має позитивний вплив публічна похвала та суспільна повага. Співробітники віком до 30 років дуже цінують знакові відмінності, такі як, присвоєння звання подібного за змістом статуту кращого працівника. Вищезазначені висновки були зроблені після вивчення протягом шестирічного дослідження та аналізу наслідків впливу різних видів заохочень на основні категорії працівників[6].

Вищенаведені результати, дозволяють стверджувати, що об'єктом мотивування є працівники різних (вищого, середнього та нижчого) рівнів управління. Тому необхідно брати до уваги відмінність їх мотивації до виробничо-управлінської діяльності.

Керівники підприємств та організацій, враховуючи обсяг своїх компетенцій та відносну відсутність централізованого контролю, мають специфічні потреби та інтереси, які й визначають мотиви їх діяльності. Для керівників структурних підрозділів, спеціалістів визначальними мотивами розвитку, крім підвищення зарплати, є кар'єрний ріст, розширення участі в управлінні та прийнятті рішень, одержання організаційної свободи, розширення елементів творчості в процесі діяльності.

Практика керівництва персоналом сучасних зарубіжних та деяких українських підприємств свідчить про тенденцію до суттєвих змін в системі мотивації персоналу. Для нового сучасного покоління працівників, перш за все працюючої молоді, важливими є інші ціннісні орієнтації спонукальних мотивів до трудової діяльності, ніж для попереднього покоління. Тут на перший план висувуються такі аспекти, як самореалізація і саморозвиток (нематеріальна мотивація) [3, с. 83].

Ефективність та результативність праці конкретного працівника зумовлена насамперед індивідуальними можливостями та особистою за-

цікавленістю, а також його усвідомленням власної ролі в колективних зусиллях. Обсяг витрат праці залежить від самооцінки працівника достатності рівня винагороди й упевненості в її отриманні. Усі керівники усвідомлюють необхідність заохочування працівників підприємства до реалізації поставлених перед ними виробничих цілей і завдань.

Власники українських підприємств найпоширенішим механізмом мотивації найчастіше вважають заохочення грошовими винагородами, преміями, підвищення оплати праці тощо. Тобто, дані елементи є найголовнішим і повинні задовольняти потреби працівника у мотивації. Але, для сучасних менеджерів, крім заробітної плати, важливими є й інші чинники, зокрема зміст праці, умови, за яких вони можуть цілковито проявити свої здібності, уміння та навички, чітка орієнтація кар'єрного зростання, можливість проявити особисті творчі здібності у вирішенні поставлених завдань.

Незадовільна політика кар'єрного зростання на сьогодні є основною причиною відсутності мотивації праці. Для вирішення цієї проблеми і уникнення можливих негативних наслідків, кожне підприємство повинно усвідомлювати необхідність наявності плану кар'єрної політики і механізму просування по службі, в якому цілковито доцільно вказувати послідовність посад, які може займати менеджер у перспективі. На жаль, дійсність механізму мотивації багатьох сучасних підприємств така, що у працівників відсутня фундаментальна мотивація щодо здійснення ефективної діяльності. В наслідок чого, робітники не мають бажання брати на себе відповідальність за прийняття та реалізацію управлінських рішень, не ототожнюють себе із підприємством, на якому працюють, не розуміють необхідності досягнення єдності особистих інтересів та інтересів підприємства [7, с. 59-60].

Одже, для отримання максимальної результату від застосування методів мотивації та підвищення рівня продуктивності праці необхідно використовувати їх у комплексі. Це сприятиме тісному взаємозв'язку між ними, тому, що використання лише одного комплексу методів виключить можливість стимулювання творчої активності персоналу для досягнення цілей підприємства.

Висновки. Використання вміло налагодженого мотиваційного механізму значною мірою впливає на ефективність управління виробничо-господарською діяльністю підприємств. Враховуючи світовий досвід мотивації праці, можна стверджувати, що теоретична платформа для створення такого механізму існує, але потребує удосконалення з урахуванням результатів мотиваційного моніторингу і прилаштуванням до своєрідної трудової ментальності українців, економічної ситуації в країні.

Список літератури: 1. *Снівак В.В.* Мотивація як засіб ефективного менеджменту персоналу підприємств / В.В. Снівак // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 6, Т.2. – С. 178-181. 2. *Дуда С.Т., Кіцак Х.Р.* Мотивація та результативність праці персоналу підприємства: їх сутність та взаємозв'язок / Нау-

ковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць – 2010 – Вип. 20.14 – С. 188-193. 3. *Клименко М.П., Філатова О.О.* Мотивація управлінського персоналу в реалізації загальної стратегії підприємства / *Клименко М.П., Філатова О.О.* // Сталій розвиток економіки – 2011 – №5. – С. 81-85. 4. *Літинська В.А.* Мотиваційні методи кар'єрного просування персоналу підприємств / Вісник Запорізького національного університету – 2010 – № 3(7) – С. 58-61. 5. *Іванов С.Л.* Роль нематеріальних чинників мотивації праці у формуванні людського капіталу сучасного підприємства в Україні / *С.Л. Іванов* // Наукові праці НДФІ. – 2010. – № 5. – С. 34-38. 6. *Биканова О.* Мотивація праці як важливий чинник забезпечення ефективного управління персоналом підприємства <http://conf-cv.at.a/forum/53-482-1>. 7. *Різник В.В.* Сучасні тенденції мотивації праці управлінського персоналу / *Різник В.В.* // Економічний вісник університету, 15/1 – 2010. – № 15/1. – С. 58 – 62.

Надійшла до редколегії 21.01.2013.

УДК 658.012

Механізм впливу мотивації персоналу на підвищення рівня продуктивності праці / В.А. Соколенко, А.С. Клиженко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 83-87. Бібліогр.: 7 назв.

В статье представлены современные методы мотивации персонала. Приведены результаты психологических исследований с целью определения метода мотивации относительно ожидаемых работником результатов от деятельности на предприятии. Предложено внедрение в практику отечественной мотивационной политики механизма мотивации рабочим временем.

Ключевые слова: метод, мотивация, персонал, деятельность, предприятие.

Modern methods of personnel motivation are considered in the article. Results of psychological researches are delivered with the purpose of determination of motivation methods. Usage of native motivational policy is offered.

Key words: method, motivation, staff, activity, enterprise.

УДК 004.7

М.П. ГОРБУНОВ, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ»;
В.О. ДЯТЛОВА, студент, НТУ «ХПІ»

ПОКРАЩЕННЯ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ ЗАВДЯКИ ІНВЕСТИЦІЯМ У МАЙБУТНЬОМУ

У статті досліджуються основні тенденції для покращення автомобільних доріг шляхом залучення інвестицій. Проаналізовані принципи проведення торгів для підрядних організацій. Розглянута процедура закупівель товарів, робіт і послуг. Бібліогр.: 3 назв.

Ключові слова: покращення автомобільних доріг, залучення інвестицій, конкурсні торги, процедура закупівель.

© М.П. Горбунов, В.О. Дятлова, 2013

Вступ. Одним із пріоритетних завдань Укравтодору щодо розвитку та покращення автомобільних доріг в державі є залучення інвестицій. Увагу громадськості останнім часом привертає спільний із Міжнародним банком реконструкції та розвитку інвестиційний проект «Покращення автомобільних доріг та безпеки руху», метою якого є приведення до європейського рівня транспортно-експлуатаційного стану автомобільної дороги М 03 Київ – Харків – Довжанський на ділянці від Борисполя (км 44+500) до м. Лубни (км 191+400) та поліпшення стану інших доріг загального користування в місцях концентрації ДТП [3]. Реалізація цього проекту була включена до Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу, затвердженої постановою № 107 Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2008 року.

Мета статті. Метою статті є аналіз основних принципів, методів та процедур щодо закупівель товарів, робіт і послуг в реалізації інвестиційного проекту.

Матеріали дослідження. Оскільки даний проект увійшов до Переліку пріоритетних проектів у державному секторі для залучення кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій у 2007-2011 роках, 21 квітня 2009 року в Києві відбулося офіційне підписання Угоди про позику між Україною та МБРР на його реалізацію.

Однією з умов, що передують набранню чинності кредитної угоди, є створення та функціонування групи управління проектами, яка забезпечена необхідними ресурсами та ахівцями з колом повноважень, що прийнятні для банку.

Таким чином, керуючись спільним наказом Міністерства фінансів, Міністерства економіки, Міністерства праці та соціальної політики і Міністерства юстиції України, Укравтодором створене окреме підприємство – ДП «Українські дорожні інвестиції «Укрдорінвест», метою діяльності якого є забезпечення поточного управління підготовкою та реалізацією інвестиційних проектів.

В Угоді про позику зазначено, що проект «Покращення автомобільних доріг та безпеки руху» складається з трьох компонентів:

Компонент 1. Капітальний ремонт автомобільної дороги М 03 Київ – Харків – Довжанський на ділянці Бориспіль – Лубни (км 44+500 – км 191+400).

Компонент 2. Поліпшення безпеки дорожнього руху.

Компонент 3. Розбудова кадрового та інституційного потенціалу.

Відповідно до проведених процедур визначаються підрядні компанії та інженери з нагляду за виконанням будівельних робіт.[3]

Основні принципи проведення торгів з визначення підрядних організацій. Визначення підрядної організації здійснюється на основі

«Посібника із закупівлі за позиками Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) та кредитами Міжнародного агентства з розвитку (МАР)». Посібник розроблений для реалізації проектів, які частково або повністю фінансуються з позик МБРР або МАР, та містить правила закупівлі необхідних товарів, робіт чи послуг.

Угода про позику регулює правовідносини позичальника (замовника) та банку, а посібник використовується для закупівлі товарів і робіт за проектом, як передбачено угодою. Права та зобов'язання позичальника і постачальників товарів та робіт регулюються документами для торгів, а також підписаними ними контрактами.

У ході реалізації проектів банк зазвичай керується такими основними принципами:

а) економне та ефективне виконання положень проекту, зокрема закупівлі відповідних товарів та робіт;

б) надання всім учасникам торгів із розвинених країн та країн, що розвиваються, однакової інформації та можливостей конкурувати щодо постачання товарів та виконання робіт, які фінансуються банком;

в) заохочення діяльності місцевих підрядних та виробничих підприємств країн позичальника;

г) прозорість проведення закупівель.

Найдоцільнішим методом закупівлі є *міжнародні конкурсні торги* (МКТ), які, за визначенням посібника, мають надати всім потенційним учасникам своєчасну та повну інформацію стосовно вимог позичальника із забезпечення однакових можливостей для участі в торгах. Якщо МКТ порівняти із чинним законодавством України, то вони подібні до процедури відкритих торгів [1].

Конкретні методи, які можуть використовуватися для придбання товарів та робіт під час реалізації певного проекту, визначаються відповідною Угодою про позику. Контракти, які підлягають фінансуванню в межах цього проекту, та методи зазначаються у Плані закупівель, який позичальник у рамках реалізації певного проекту надає банку на погодження. Даний План оновлюється щороку або тоді, коли в цьому є необхідність під час виконання проекту.

У випадку контрактів «під ключ» (коли в межах одного контракту передбачається робоче проектування, постачання й установка обладнання та комплексне будівництво цехової лінії) або контрактів на будівництво великих об'єктів, виконання спеціальних робіт, розробку складних інформаційних та комунікаційних технологій завчасна підготовка повної технічної документації може бути небажаною або недоцільною. Тому краще звернутися до *двохетпної процедури торгів*. Спочатку надаються технічні пропозиції без зазначення ціни, розроблені на підставі концептуального рішення та робочих технічних умов, які підлягають

технічному та комерційному уточненню й кодуванню. На другому етапі здійснюється кодування тендерної документації, подання остаточних тендерних пропозицій та заявок із зазначенням ціни [1].

При застосуванні МКТ банк публікує повідомлення про торги в електронному виданні «Development Business (UNDB on-line)» і «Development Gateway Market (dgMarket)». Таке повідомлення повинно містити інформацію про позичальника, суми та мету позики, перелік закупівель у межах МКТ, найменування, номер телефону (факсу) та адресу установи позичальника, відповідального за закупівлі, а також адресу сайту, на якому розміщуватимуться повідомлення про закупівлю.

Запрошення до участі в попередньому відборі або в тендерах залежно від обставин повинно публікуватися хоча б в одній національній газеті країни позичальника (або офіційному бюлетені чи електронному порталі з вільним доступом) у вигляді спеціального повідомлення про закупівлю. Такі запрошення також мають публікуватися в «UNDB on-line» та «dgMarket».

Усі документи, що стосуються процедури закупівлі, повинні бути підготовлені однією з трьох міжнародних мов: англійською, французькою або іспанською. Контракти, укладені з учасником-переможцем, мають бути оформлені тією ж мовою, що й тендерна документація. Ця мова має стати основною під час спілкування в контрактних відносинах позичальника та учасника-переможця.

Ціна тендерної пропозиції – це сума всіх платежів у різних валютах, яку пропонує учасник торгів. Для порівняння конкурсних пропозицій здійснюється конвертування цін у єдину валюту на вибір позичальника шляхом використання курсів продажу (обміну) валют, установлених офіційним джерелом, комерційним банком або опублікованих у газеті, що розповсюджується на міжнародному рівні. При цьому в тендерній документації зазначається джерело інформації й дата конвертування, визначена не раніше ніж за чотири тижні до закінчення строку подання конкурсних пропозицій та не пізніше початково зазначеної дати закінчення [2].

Узагалі процедура закупівлі за принципами МКТ дуже схожа на процедуру відкритих чи двоступеневих торгів, передбачену законодавством України. Важливою відмінністю є те, що при проведенні міжнародних торгів банк здійснює нагляд за процедурами закупівель позичальника, документацією, оцінкою пропозицій, рекомендаціями щодо присудження контрактів на здійснення закупівель відповідно до погоджених процедур.

Також закупівля товарів, робіт і послуг можлива за такими процедурами:

1. обмежені міжнародні торги (ОМТ) – це, по суті, МКТ, які

проводяться шляхом безпосереднього запрошення фірм без публікування оголошень про тендер. Цей метод доцільно застосовувати у випадках, коли кількість постачальників обмежена; інші виняткові обставини можуть обумовити незастосування процедур МКТ у повному обсязі. За умовами ОМТ позичальники повинні відібрати пропозиції з досить широкого переліку потенційних постачальників, які мають конкурентоспроможні ціни. При цьому перелік повинен включати всіх постачальників, якщо їхня кількість обмежена. Під час оцінювання пропозицій у межах ОМТ пільги до вітчизняних постачальників не застосовуються. У всіх інших аспектах, за винятком оголошення про торги та пільги, слід дотримуватися процедури МКТ, зокрема публікації оголошень про присудження контракту;

2. національні конкурсні торги (НКТ) – це порядок проведення конкурсних торгів, що зазвичай використовується для державних закупівель у країні Позичальника, який може виявитися найбільш спроможним для закупівлі товарів або робіт, характер та обсяг яких навряд чи призведе до міжнародної конкуренції. Оголошення про НКТ може обмежуватися публікацією у місцевій пресі, офіційному бюлетені чи розміщенням на Інтернет-ресурсі з вільним та відкритим доступом;

3. закупівля товарів у вільній торгівлі – це метод, який базується на порівнянні цін, оголошених кількома постачальниками (при закупівлі товарів) або підрядниками (при закупівлі будівельних робіт), як мінімум трьома, щоб забезпечити конкурентоспроможність цін. Такий метод доцільний для закупівлі товарів, які наявні у вільному продажу, сировинних товарів зі стандартними специфікаціями або простих будівельних робіт у невеликих обсягах (аналогічний запиту цінових пропозицій).

Результати досліджень. Отже, результатом проведення міжнародних торгів є підписання контрактів з учасниками-переможцями в присутності представників засобів масової інформації, банку, замовників та учасників.

Відповідальність за реалізацію та виконання умов проекту, оплату товарів, робіт і послуг несе виключно позичальник, за запитом якого банк повинен забезпечити виплату коштів, передбачених позиною.

Підписанні контракти дозволять привести автомобільні дороги загального користування до транспортно-експлуатаційного стану, який забезпечить ефективне функціонування існуючої мережі, побудувати сучасні автомобільні дороги за маршрутами міжнародних транспортних коридорів, підвищити рівень безпеки руху, швидкості, комфортності та економічності перевезень пасажирів і вантажів автомобільним транспортом.

Висновки. Створення мережі сучасних автомобільних доріг та удосконалення автомобільних доріг державного значення, до державного

бюджету після реалізації контрактів щороку будуть надходити додаткові кошти від транзитних автомобільних перевезень та від інтенсифікації автомобільного туризму.

Список літератури: 1. *Пересада А.А.* Інвестиційний процес в Україні. – К.: Лібра, 1998. 2. Экономика строительства: учебник / под общей ред. И.С. Степанова. – 3-е изд., доп. и перераб. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – 620 с. 3. Сайт Державного агентства автомобільних доріг України «Укравтодору» – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.ukravtodor.gov.ua/clients/ukrautodor.nsf>.

Надійшла до редколегії .01.02.2013.

УДК 004.7

Покращення автомобільних доріг завдяки інвестиціям у майбутньому / М.П. Горбунов, В.О. Дятлова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 87-92. Бібліогр.: 3 назв.

В статье исследуются основные тенденции для улучшения автомобильных дорог путем привлечения инвестиций. Проанализированы принципы проведения торгов для подрядных организаций. Рассмотрены процедуры закупки товаров, работ и услуг.

Ключевые слова: улучшения автомобильных дорог, привлечения инвестиций, конкурсные торги, процедуры закупки.

The paper examines the main trends to improve roads by attracting investment. Principles of tendering for contractors. The procedure of purchasing goods and services.

Key words: improved roads, investment, tender procurement procedures.

УДК 658

П.В. БРІНЬ, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ»;
А.Ю. ЧЕРПАК, студент, НТУ «ХПІ»

УПРАВЛІННЯ АНТИКРИЗОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто роль та напрямки антикризової стратегії в системі управління підприємством. Здійснено структурування антикризових стратегій підприємства, надано характеристику основних етапів розробки антикризової стратегії. Представлено модель стратегічного управління підприємством. Бібліогр.: 9 назв.

Ключові слова: криза, антикризове управління, менеджмент, стратегія.

Вступ. Зміни в сфері економіки України в наслідок преходу від адміністративно-командної системи до ринкової економіки супроводжувалися нестабільністю та постійними трансформаціями, які в свою чергу, приз-

© П.В. Брінь, А.Ю. Черпак, 2013

вели до системної економічної кризи в економіці країни. Подібне становище економіки потребує заходів, спрямованих на оздоровлення фінансової системи України, які можуть дати позитивні результати лише за умови достовірної ідентифікації глибини фінансової кризи, систематизації та своєчасного виявлення зовнішніх та внутрішніх кризових факторів, удосконалення досвіду моделювання і прогнозування банкрутства підприємств, а також проведення ефективної фінансової санації базової платформи економіки – підприємств і організацій країни.

Постановка проблеми. Нестабільні економічні умови сучасного ринку України зумовлюють наявність надзвичайно актуальної проблеми збитковості та банкрутства. Адже, умови кризового стану економіки загалом, характеризуються збитковістю більшості підприємств.

Аналіз основних наукових праць, присвячених дослідженню вищенаведеної проблематики, свідчить про зростаюче посилення уваги з боку науковців та економістів-практиків до вирішення фінансово-економічних проблем підприємств. Впродовж останнього періоду значно зросла кількість наукових праць спрямованих на аналіз досвіду подолання кризового стану та здійснення заходів стосовно політики антикризового фінансового управління підприємством. Дослідженням проблеми були присвячені наукові роботи таких вчених, як: І.А. Бланк, І.Н. Герчікова, А.П. Градов, Л.О. Лігоненко, С.В.Телін та інші. Зокрема, були досліджені теоретико-методологічні засади антикризового управління, визначена сутність, але, питання розробки антикризових стратегій залишається малодослідженими. Ось чому, темою даної статті є уточнення суті антикризового управління, його значення в діяльності підприємства та визначення необхідності та особливостей розробки та реалізації антикризових стратегій.

Сучасні ринкові умови свідчать про те, що діяльність переважної більшості українських підприємств залишається незадовільною, тому що їх керівництво не має змоги адаптувати свій метод управління та використовувати адекватні та ефективні методи розв'язання кризових ситуацій. Виникає об'єктивна необхідність застосування нових видів стратегічного управління, таких як антикризове управління. Слід зауважити, що вирішальне значення в антикризовому управлінні відіграє стратегія управління, в якій посилена увага приділяється проблемам передбачення та недопущення кризових ситуацій або виходу з кризи. Вибір оптимальних напрямів виходу підприємства з економічної кризи безпосередньо пов'язаний з ліквідацією причин, які її зумовлюють. Для чого здійснюється ретельний глибокий аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища, виділяються компоненти, що мають вплив на нього, збирається та відслідковується інформація про кожну складову, з'ясовуються причини кризового стану враховуючи оцінку реального становища підприємства.

Основний матеріал дослідження. У процесі планування заходів щодо виходу з кризового становища особливу увагу слід приділяти розробці антикризової стратегії діяльності підприємства та визначенню тактики та механізму її реалізації.

Єдиного підходу до трактування суті антикризової стратегії у науковій літературі не існує.

Зокрема, Побережний О.М. вважає, що суть стратегії антикризового управління полягає у використанні концепції «від майбутнього до сучасного, а не від минулого до майбутнього», у частковому відході менеджерів від управлінського раціоналізму, систематичному подоланні опору зовнішнім змінам її реалізації стратегії. Стратегічні рішення є багатофункціональними, що дає змогу комплексному застосуванню їх для більшості сфер діяльності підприємства, також, охоплюють споживчі проблеми, конкурентне оточення, організаційну структуру, розподіл чи перерозподіл відповідальності і ресурсів [5].

Ствердження Н.Є. Юрика полягає в тому, що антикризова стратегія фактично представляє собою план дій на відповідний період часу, який дозволяє в максимальному ступені уникнути небезпечних ситуацій і направити підприємство на шлях зростання і зміцнення позицій на ринку. Основною метою антикризової стратегії постає вирішення суперечностей і неузгодженості між цілями підприємства, наявними можливостями (зазвичай обмеженими) та впливом (зазвичай негативним) внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства [9].

Так, В.С. Король трактує антикризову стратегію, як довгостроковий курс розвитку підприємства, перелік методів досягнення визначеної мети, сформований на платформі власних інтересів і в межах власної політики. Для її розробки кожне підприємство повинне чітко визначити місію, конкурентні переваги, особливості організації виробництва, ринки збуту, асортимент продукції (послуг), обсяг ресурсів, виробничу структуру та програму, організаційну культуру [4].

Таким чином, ми погоджуємось, що у рамках антикризового управління стратегію треба розглядати як інструмент регулювання та вирішення суперечностей в процесі розвитку підприємства в умовах кризового становища або його загрози, при дії кризоутворюючих чинників, на базі обмежених ресурсів [7]. Ця стратегія визначає основні немонетарні та монетарні цілі змін, запланованих на підприємстві, а також загальні механізми досягнення визначених цілей.

Антикризову стратегію необхідно вважати способом досягнення підприємством своїх цілей, попри вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, які виступають джерелами виникнення кризових явищ та стимулюючим імпульсом до їх зростання та перетворення на кризові ситуації і кризовий стан.

На нашу думку антикризова стратегія, має бути спрямована на встановлення параметрів, що визначають широкий спектр альтернативних дій з вирішення протиріч, неузгодженості між цілями підприємства, наявними ресурсами та впливом зовнішнього та внутрішнього середовища.

Антикризова стратегія формується в межах загального стратегічного планування, але особливістю є акцептування уваги на засобах оцінки, аналізу і контролю, визначення завдань, розроблення та реалізації управлінських рішень, які стосуються основних параметрів життєдіяльності підприємства у кризовій ситуації [7].

Характерними рисами антикризової стратегії, як особливого виду управління, виступають:

- обмеженість за строками здійснення (1-3 роки). Така стратегія вважається реалізованою, в момент, коли з'ясовується, що підприємство збалансовано функціонує і сформувалася стійка тенденція покращення фінансово-майнового стану та підвищення ефективності його діяльності;

- пріоритетність антикризової стратегії. Тобто, під час виходу підприємства з кризового стану загальнокорпоративна, а також, функціональні та ділові стратегії зазнають суттєвого коригування і підпорядковуються основній меті антикризового менеджменту;

- підвищена результативність реалізації, яка визначається масштабістю наслідків від успішного (відновлення потенціалу підприємства) або незадовільного (крах суб'єкта господарювання, втрата інвестицій власниками) втілення стратегії;

- звужена функціонально-цільова спрямованість, яка передбачає визначення обмеженого кола об'єктів впливу внаслідок недостатності ресурсної бази кризової фірми;

- орієнтація на ретельний пошук і максимальне використання внутрішніх резервів ресурсів підприємства;

- яскраво виражений адаптивний характер. Антикризова стратегія передбачає реалізацію великої кількості реорганізаційних заходів та організаційно-технологічних новацій, що передбачають пристосування підприємства до параметрів зовнішнього середовища господарювання [3].

Підприємства можуть реалізовувати антикризові стратегії у рамках загальних антикризових стратегій, вибір яких зумовлений наявністю внутрішніх ресурсів підприємств і можливостей у маркетинговому середовищі.

Доцільно в окрему групу винести підгрупу ліквідаційних стратегій. Ці стратегії не несуть корисного антикризового навантаження і виступають як наслідок кризи, націлені на ліквідацію підприємства, як господарюючого суб'єкта.

Після визначення сутностей та різновидів антикризових стратегій доречно розглянути процес її розробки, при цьому, виділяють три основні

етапи, такі як:

- перший етап – визначення місії новостворених підприємств або перегляд місії і системи цілей для вже існуючих;
- другий етап – аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів кризової ситуації на підприємстві;
- третій етап – аналіз альтернатив і вибір адекватної антикризової стратегії [2].

Вибір стратегій антикризового управління має вигляд моделі, яка складається з окремих блоків:

- системи антикризового управління;
- механізму антикризового управління;
- процесів антикризового управління;
- процесів інтеграції або дезінтеграції антикризового управління [1].

Для кожного окремого підприємства критеріями обґрунтування вибору антикризової стратегії виступають узагальнюючі показники в основних напрямках оцінювання рівня кризового стану підприємства. Такими показниками є: об'єм прибутку і величина рентабельності, ефективність використання основних фондів підприємства, показники ділової активності підприємства, показники фінансової стійкості підприємства, платоспроможність і ліквідність майна підприємства, показник ймовірності банкрутства підприємства, ефективність використання персоналу підприємства.

В процесі реалізації обраної стратегії виходу з кризової ситуації виконуються наступні завдання антикризового управління:

- уточнення моделі управління у разі потреби;
- налагодження інноваційних процесів у випадку руйнування системи управління;
- проектування і створення нової, досконалішої системи управління;
- налагодження роботи групи антикризового управління;
- організація безперервного контролю й оцінки виконання антикризових заходів;
- розробка методів мотивації персоналу.

На вирішення цих завдань має вплив прийнята стратегія управління підприємством, в якій повинні бути відображені процеси інтеграції виробництва, перегляд діючої структури управління для успішного вирішення стратегічних і оперативних заходів виходу з кризового становища [1].

А. Штангретом та О. Копилюком створена модель антикризового стратегічного управління підприємством на основі потреби організації ефективної системи антикризового управління.

Науковці стверджують, що початком стратегічного антикризового управління є не аналіз балансу підприємства за попередній або поточний період функціонування і здійснення надзвичайних заходів щодо недопу-

щення неспроможності, а саме, момент вибору місії підприємства, вироблення концепції та мети його діяльності, що передбачає формулювання і підтримку на належному рівні стратегічного потенціалу підприємства, який здатний забезпечувати протягом тривалого періоду конкурентну перевагу підприємства у ринковому просторі[7].

Висновки. Антикризове управління і управління в звичайному режимі суттєво відрізняються. Весь спектр підходів і методів звичайного режиму управління спрямований на розвиток і виживання підприємства в довгостроковій перспективі, а методи антикризового управління націлені виключно на подолання вже назрілої кризи, забезпечення виживання в короткостроковому періоді. Ми вважаємо, що тільки в вищезазначеній формі трактування антикризове управління набуває реального сенсу.

Головним елементом антикризового управління є антикризова стратегія, яка є важливою для підприємств усіх рівнів та форм власності. Своєчасно розроблена і реалізована стратегія дає змогу суб'єктам господарювання та їх власникам уникнути значних втрат капіталу та суттєво знизити ризик фінансового краху.

Проведене дослідження дає можливість стверджувати те, що в сучасних умовах підвищеної невизначеності та ризику керівникам українських підприємств варто особливу увагу приділяти розробці ефективної антикризової стратегії, яка враховуватиме специфіку функціонування та оточення конкретного підприємства, позитивний досвід діяльності компаній, передбачатиме проведення ретельного аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання, і сприятиме виходу вітчизняних підприємств із скрутного становища.

Таке ставлення до впровадження антикризового управління надасть можливість не лише приймати найменш ризикові управлінські рішення, які дозволять досягти поставленої мети і результату з мінімумом додаткових засобів і за мінімальних негативних наслідків, але й дозволить підприємству досягати успіху в складному, мінливому, невизначеному маркетинговому середовищі.

Список літератури: 1. Воробйова О.К. Стратегічні аспекти антикризового управління [donduet.edu.ua/docs/vestnik/2006/Vest_TIR_(21).../vorobeve.doc]. 2. Гончарова М.І. Реалізація антикризової стратегії підприємства як необхідна складова ефективного управління [lib.uabs.edu.ua/library/Article/Honcharova_1.pdf]. 3. Дмитренко А.І. Стратегії антикризової діяльності промислових підприємств // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ № 4(20), 2009. – С. 49. 4. Король В.С. Антикризисный менеджмент в условиях рыночной трансформации экономики [www.librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=168&start=1]. 5. Побережний О.М. Необхідність розробки стратегії антикризового управління на ВАТ «УМАНЬПІВО» Черкаської області [http://udau.edu.ua /library.php?pid=1178]. 6. Тактаров Н.Н. Виды антикризисных стратегий // Успехи современного естествознания. – 2004. – № 7 – С. 106-107. 7. Телін С.В. Антикризисное управление как засіб запобігання банкрутству підприємств // Вісник ХНУ

5.2010. Економічні науки. – Том 2 – С. 216. **8. Штангрет А.М., Копилюк О.І.** Антикризове управління підприємством: Навч. посібн. – К.: Знання, 2007. – 335 с. **9. Юрик Н.Є.** Удосконалення механізму вибору антикризової стратегії підприємствами машинобудівної галузі [<http://economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=389>].

Надійшла до редколегії 23.01.2013.

УДК 658

Управління антикризовою діяльністю підприємства / П.В. Брінь, А.Ю. Черпак // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 92-98. Бібліогр.: 9 назв.

В статті розглянуто роль і напрямлення антикризової стратегії в системі управління підприємством. проведена структуризація антикризових стратегій підприємства, представлена характеристика основних етапів розробки антикризової стратегії. Представлена модель стратегічного управління підприємством.

Ключевые слова: кризис, антикризовое управление, менеджмент, стратегия.

The article discusses the role of anti-crisis strategy in management system. A model of strategic enterprise management.

Keywords: crisis, crisis management, management, strategy.

УДК 004.7

М.П. ГОРБУНОВ, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ»;

В.О. ДЯТЛОВА, студент, НТУ «ХПІ»

РІВЕНЬ РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто суть та сучасний стан автотранспортної інфраструктури. Проаналізовано регіональну політику та окреслено перспективи розвитку автотранспортної інфраструктури в Україні. Акцентується увага на необхідності збільшення протяжності автошляхів держави та удосконалення технічних стандартів автодоріг відповідно до вимог ЄС. Бібліогр.: 8 назв.

Ключові слова: транспорт, інфраструктура, транспортна інфраструктура, автотранспортна інфраструктура, автомобільний транспорт, автомобілебудування, транспорт, автошляхи.

Вступ. Роль і значення належного стану та розвитку транспортної інфраструктури важко переоцінити. Адже, саме вона є тим кістяком, «скелетом», основною підсистемою опорного каркасу територіальних суспільних систем будь-якого ієрархічного рівня. Від стану та рівня розвитку транспортної інфраструктури, яка забезпечує рух вантажопотоків та пасажиропотоків, безпосередньо залежить не тільки соціально-

© М.П. Горбунов, В.О. Дятлова, 2013

економічне зростання територіальних суспільних систем, але й їх просторовий розвиток. Для того, щоб маніпулювати величезними масами людей, достатньо утримувати стан транспортної інфраструктури на відносно низькому рівні розвитку. Про це засвідчує відношення монополістів до розвитку транспортної інфраструктури у слаборозвинених країнах, де вона орієнтована на вивіз з таких країн сировини та напівфабрикатів.

Можна ставити благородні євроінтеграційні цілі в постсоціалістичних країнах Європи, у тому числі й в Україні, але, якщо в прикордонних регіонах тих країн має місце низький рівень розвитку транспортної інфраструктури, то можна з упевненістю сказати, що такі цілі залишаться декларативними, тобто нереалізованими.

Сказане в повній мірі засвідчує про необхідність вивчення проблем, пов'язаних з розвитком транспортної інфраструктури. Саме тому, дослідження транспортної інфраструктури є і залишатиметься перманентно вагомим, потрібним, проблемним і актуальним.

Метою статті є аналіз регіональної політики та окреслення перспективи розвитку автотранспортної інфраструктури в Україні.

Матеріали дослідження. Одним з найважливіших лінійних елементів автотранспортної інфраструктури є автомобільні шляхи. В Україні автомобільні шляхи – це їх мережа на території країни. Всі автошляхи, які входять в склад цієї мережі, сполучають населені пункти та окремі об'єкти між собою. Основним призначенням автотранспортної мережі є забезпечення руху транспортних засобів з метою перевезення пасажирів та вантажів. В останні роки мережа автомобільних доріг майже не збільшується.

Згідно із Законом України «Про автомобільні дороги», автомобільна дорога – це лінійний комплекс інженерних споруд, призначений для безперервного, безпечного та зручного руху транспортних засобів [3].

Мережа автомобільних шляхів загального користування України включає 169,4 тис. км доріг [7]. Це набагато менше, ніж в розвинутих країнах, зокрема в країнах ЄС.

Автомобільні шляхи розрізняються за дорожнім покриттям. Як зазначається в Законі України «Про автомобільні дороги», дорожнє покриття - це укріплені верхні шари дороги, що сприймають навантаження від транспортних засобів [4]. Всі дороги поділяються на дороги з твердим покриттям – 165820 км чи 97,8 % від загальної протяжності доріг та ґрунтові – 3675 км. Дороги з твердим покриттям поділяються на цементно-бетонні, асфальтобетонні, чорні шосе, білі щебеневі, гравійні, бруківки.

В Україні найбільшу протяжність (понад 43 % від загальної протяжності доріг) мають чорні шосе.

У статті 5 Закону України «Про автомобільні дороги» виділені такі

види автомобільних доріг:

- 1) автомобільні дороги загального користування;
- 2) вулиці і дороги міст та інших населених пунктів;
- 3) відомчі (технологічні) автомобільні дороги;
- 4) автомобільні дороги на приватних територіях [4].

Автомобільні дороги загального користування поділяються на автомобільні дороги державного та місцевого значення. При цьому, автомобільні дороги державного значення підрозділяються на міжнародні, національні та регіональні [4].

До міжнародних автомобільних доріг належать дороги, що суміщаються з міжнародними транспортними коридорами та/або входять до Європейської мережі основних, проміжних, з'єднувальних автомобільних доріг та відгалужень, мають відповідну міжнародну індексацію і забезпечують міжнародні автомобільні перевезення [4].

Територією України пролягають автомобільні транспортні коридори.

Міжнародні транспортні коридори (МТК) – транспортні артерії і сукупність різних видів транспорту, що забезпечують значні перевезення вантажів і пасажирів на напрямках їх найбільшої концентрації. Транспортні коридори виконують роль кровоносних судин у світових інтеграційних процесах [5].

У 1994 році II Загальноєвропейська (Критська) транспортна конференція, яка проходила в рамках Європейського співтовариства, визначила 9 основних маршрутів МТК. III Загальноєвропейська транспортна конференція (1997 рік) до 9 коридорів додала 4 загальноєвропейські транспортні зони.

Критська конференція визначила такі транспортні Коридори:

Коридор № 1. Таллінн – Рига-Варшава;

Коридор № 2. Берлін – Варшава – Мінськ – Москва;

Коридор № 3. Берлін (Дрезден) – Вроцлав – Львів – Київ;
(Німеччина, Польща, Україна)

Коридор № 4. Берлін (Нюрнберг) – Прага – Будапешт – Констанца
(Салоніки) – Стамбул;

Коридор № 5. Трієст – Любляна – Будапешт – Братислава – Ужгород
– Львів (Італія, Словенія, Угорщина, Словаччина, Україна)

Коридор № 6. Гданськ – Варшава – Жилина;

Коридор № 7. Дунайський (водний); (Австрія, Угорщина, Югославія,
Болгарія, Румунія, Молдова, Україна)

Коридор № 8. Дурес – Тірана – Скоп'є – Софія – Варна;

Коридор № 9. Хельсінкі – Санкт-Петербург – Вітебськ – Київ
(Москва) – Одеса (Кишинів) – Пловдив – Бухарест – Александрополіс
(з 4-ма відгалуженнями) (Фінляндія, Росія, Україна, Білорусь, Молдова,
Румунія, Греція) [5].

На Третій Пан-європейській конференції з питань транспорту (23-25 червня 1997 р., Фінляндія, Хельсінкі) прийнято рішення про створення коридору №10 Зальцбург – Любляна – Загреб – Белград – Скоп'є – Салоніки. Отже, 4 з цих 10 МТК – № 3, № 5, № 7, № 9 – проходять по території України [5].

Україна підтримує європейські ініціативи щодо розбудови міжнародних транспортних коридорів. На сьогоднішній день є ряд науково-обґрунтованих пропозицій щодо розбудови МТК на території України. Якщо б вони були реалізовані, то транзитний потенціал країни суттєво зріс би.

За результатами досліджень англійського інституту «Рендел», які оприлюднені в засобах масової інформації, Україна займає перше місце в Європі за коефіцієнтом транзитності. Але, на сьогоднішній день ступінь використання транзитного потенціалу є доволі низький. Варто зазначити, що у 2009 році використання транзитного потенціалу України зменшилося майже в двічі порівняно з 2008 роком. Згідно з програмно-прогнозними документами, створення транспортних коридорів та входження їх до міжнародної транспортної системи визнано пріоритетним загальнодержавним напрямом розвитку транспортно-дорожнього комплексу України.

Зокрема, Транспортній стратегії України на період до 2020 року передбачено активізацію процесів інтеграції ТДК України до європейської та світової транспортних систем [8].

Як зазначає Д. Прейгер, ефективне функціонування міжнародних транспортних коридорів та повноцінне використання транзитного потенціалу України можливе тільки при належному фінансовому забезпеченні їх утримання і розвитку [6].

До національних автомобільних доріг відносять автомобільні дороги, суміщені з національними транспортними коридорами і, які не належать до міжнародних автомобільних доріг, та автомобільні дороги, що з'єднують столицю України – місто Київ, адміністративний центр Автономної Республіки Крим, адміністративні центри областей, місто Севастополь між собою, великі промислові і культурні центри з міжнародними автомобільними дорогами [4].

До регіональних автомобільних доріг належать автомобільні дороги, що з'єднують дві або більше областей між собою, автомобільні дороги, що з'єднують основні міжнародні автомобільні пункти пропуску через державний кордон, морські та авіаційні порти міжнародного значення, найважливіші об'єкти національної культурної спадщини, курортні зони з міжнародними та національними автомобільними дорогами [4].

В структурі доріг державного значення переважають дороги місцевого значення .

Дороги місцевого значення в свою чергу поділяються на:

- 1) територіальні;
- 2) обласні;
- 3) районні.

Згідно із Законом України «Про автомобільні дороги», перелік доріг державного значення, у тому числі їх ділянок, що суміщаються з вулицями міст та інших населених пунктів і фінансуються з державного бюджету, затверджує Кабінет Міністрів України один раз на три роки [4].

Як зазначається в Законі України «Про автомобільні дороги», вулиці і дороги міст та інших населених пунктів знаходяться у віданні органів місцевого самоврядування і є комунальною власністю. При цьому, ділянки вулиць і доріг міст та інших населених пунктів, що суміщаються з автомобільними дорогами державного значення, належать до Єдиної транспортної системи України і не підлягають приватизації [4].

Вулиці і дороги міст та інших населених пунктів мають специфічну будову. Їх складовими є: проїзна частина вулиць і доріг, трамвайне полотно, дорожнє покриття, штучні споруди, споруди дорожнього водовідводу, технічні засоби організації дорожнього руху, зупинки міського транспорту, тротуари, пішохідні та велосипедні доріжки, зелені насадження, наземні та підземні мережі [4].

До здобуття незалежності в Україні була значна кількість автомобільних шляхів спеціального призначення (під'їздів до військових та інших режимних об'єктів, великих залізничних вузлів, станцій, переправ, морських та річкових портів, а також автомобільних доріг оборонного значення), яких в даний час залишилось дуже мало через закриття багатьох великих промислових підприємств, військових частин та інших об'єктів, а також через відсутність коштів на утримання таких доріг в належному стані. На жаль, на сьогоднішній день не всі сільські пункти мають під'їзди.

Однією з найкращих є дорога Київ – Бориспіль, яка має пропускну здатність 40 тис. авт/добу та 4-5 смуг в обидва напрямки.

Дороги України недостатньо оснащені мостами, естакадами, тунелями. Значна частина існуючих таких об'єктів перебуває в аварійному стані. На початок 2010 року в Україні було 16172 мостів, у тому числі – 81 дерев'яних. Найбільша кількість мостів (13180) є на дорогах місцевого значення.

Як зазначається в Законі України «Про автомобільні дороги», державна політика і стратегія розвитку всіх видів автомобільних доріг на території України здійснюється центральним органом виконавчої влади у галузі транспорту. Відповідно до Указу Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» було утворено такий центральний орган – Міністерство інфраструктури України. Йому безпосередньо підпорядковується Державна служба автомобільних доріг України (Укравтодор), яка була створена

Указом Президента України від 8 листопада 2001 року № 1056/2001 «Про заходи щодо підвищення ефективності управління дорожнім господарством України» як центральний орган виконавчої влади для здійснення функцій управління дорожнім господарством України [3].

Державній службі автомобільних доріг підпорядковуються служби автомобільних доріг в областях, державні проектні, технологічні та експертні підприємства, Державна акціонерна компанія ВАТ «Автомобільні дороги України» з дочірніми підприємствами в областях.

Безпосереднім завданням Укравтодору є підтримання в належному стані і розбудова автомобільних доріг, які є не тільки національним надбанням українського народу, але і важливою складовою транспортної системи держави. Адже, зрозуміло, що стан доріг та рівень їх розвитку значною мірою впливає на соціально-економічне зростання України та її регіонів.

В Законі України «Про автомобільні дороги» зазначається, що автомобільні дороги загального користування у межах смуги відведення повинні бути забезпеченими такими складовими, як земляне полотно, проїзна частина, дорожнє покриття, смуга руху, споруди дорожнього водовідводу, штучні споруди, інженерне облаштування (спеціальні споруди та засоби, призначені для забезпечення безпечних та зручних умов руху, зокрема освітлення, технологічний зв'язок, вимірювання вагових і габаритних параметрів транспортних засобів, примусове зниження швидкості руху); об'єкти дорожнього сервісу та архітектурне облаштування (архітектурні споруди та декоративні насадження, що призначені для забезпечення естетичного вигляду автомобільних доріг); технічні засоби організації дорожнього руху, автопавільйони, лінійні споруди і комплекси, що забезпечують функціонування і збереження доріг; елементи санітарного облаштування; зелені насадження [4]. Але, фактично, на значних ділянках доріг, де б мали бути зазначені складові, вони відсутні. В результаті це стає фактором дезінформації водіїв, підвищеної аварійності на дорогах, низької естетичної цінності їх узбіч.

Результати дослідження. Таким чином, Україна є в числі тих держав в Європі, які мають найгірші дороги. При цьому, має місце відставання України у розвитку автодоріг загального користування від темпів автомобілізації країни. Вкрай незадовільним є рівень безпеки дорожнього руху. На утримання доріг виділяються дуже скромні бюджетні кошти [2].

Технічні стандарти автодоріг України не відповідають стандартам ЄС ні за якістю, ні за ваговими навантаженнями. З метою приведення їх у відповідність до вимог ЄС необхідно внести зміни до Правил перевезення небезпечних вантажів та Правил перевезення великовагових вантажів згідно з конвенціями Європейської економічної комісії ООН та директивами ЄС [2].

Висновки. Підсумовуючи наголосимо, що протяжність автомобільних доріг України є недостатньою, а їх стан – незадовільний, тобто такий, що не відповідає вимогам до нього, які прописані у законодавстві, потребам національної економіки і населення країни.

Список літератури: 1. Автомобільні шляхи України / Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. 2. Гармонізація транспортної системи України з вимогами ЄС сприятиме економічному зростанню: рекомендації звіту Європейського Союзу та Програми розвитку ООН (30/06/2010). / Представництво Європейського Союзу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/>. 3. Державна служба автомобільних доріг України (Укравтодор) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukravtodor.gov.ua/clients/ukrautodor.nsf/>. 4. Закон України «Про автомобільні дороги» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 51. – Ст. 556. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2862-15>. 5. Міжнародні транспортні коридори / Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. 6. Прейгер Д. Актуальні питання будівництва доріг і розбудови мережі вантажних перевезень в Україні. – С. 16. 7. Протяжність і характеристика автомобільних доріг загального користування на 1 січня 2010 року. – К.: Державна служба автомобільних доріг України «Укравтодор», 2010. – С. 2. 8. Транспортна стратегія України на період до 2020 року. Міністерство транспорту та зв'язку України розробило Транспортну стратегію України до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mintrans.gov.ua/uk/discussion/15621.html>.

Надійшла до редколегії 02.02.2013.

УДК 004.7

Рівень розвитку автомобільної інфраструктури України / Н.П. Горбунов, В.О. Дятлова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 98-104. Бібліогр.: 8 назв.

В статті рассмотрена сутність і сучасне стан автотранспортної інфраструктури. Проаналізовані регіональної політике і намечені перспективи розвитку автотранспортної інфраструктури в Україні. Акцентируется внимание на необходимости увеличения протяженности автодорог государства и совершенствование технических стандартов автодорог соответствии с требованиями ЕС.

Ключевые слова: транспорт, інфраструктура, транспортна інфраструктура, автотранспортна інфраструктура, автомобільний транспорт, автомобілебудування, транспорт, автодороги.

The article describes the nature and current state of road infrastructure. Analyzed the regional policy and outlined the prospects of development of road infrastructure in Ukraine. The attention is focused on the need to increase the length of the state highways and roads improving technical standards required by the EU.

Key words: transportation, infrastructure, transport infrastructure, road transport infrastructure, road transport, automotive, transportation, roads.

Н.Д. МАКСИМЕНКО, студент, НТУ «ХП»

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто основні проблеми малого бізнесу в Україні. Зокрема, увага приділяється аналізу взаємодії держави і малого бізнесу. Сформульовані пропозиції щодо підтримки підприємництва в Україні з боку держави. Бібліогр.: 11 назв.

Ключові слова: малий бізнес, держзакупівля, кредит, фінанси, економічний розвиток.

Вступ. Аналіз наукових праць і публікацій останніх років свідчить про актуальність проблеми співпраці держави з малим бізнесом в Україні. Дослідженням цієї проблеми займалися такі вітчизняні вчені, як К.О. Ващенко, В.Є. Воротін, В.М. Геєць, Ю.Б. Іванов, О.Ю. Мазур, І.І. Сахарцева, Л. В.Таратута та інші. Разом з тим, ця проблема залишається невирішеною, так як недосконале законодавство та регуляторна політика держави негативно впливають на стан та розвиток суб'єктів малого підприємництва.

Метою статі є виявлення сучасних проблем функціонування малого бізнесу в Україні та формулювання пропозицій щодо державної підтримки та стимулювання розвитку малого бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Малий бізнес відіграє важливу роль в економіці розвинених країн, де його частка складає 50-70 % від валового внутрішнього продукту. В Україні за різними оцінками цей показник становить лише 5-10 %.

Функціонування малого підприємництва в Україні відбувається в умовах несприятливого та часто змінюваного інституційного середовища, одним із прикладів цього є Податковий кодекс від 02.12.2010 року № 2755-VI. Із-за несприятливих умов для розвитку малого бізнесу скорочується кількість робочих місць, знижується платоспроможність населення, що призводить до подальшого його розмежування за соціальним статусом. За даними Центру економічного розвитку в 2012 році, показник зайнятості у малому бізнесі скоротився з 6 млн. (2010 рік) до 4.5 млн. [1]. Як зазначив міністр економічного розвитку та торгівлі України: – «Тиск на малий бізнес в Україні супроводжується руйнуванням українського середнього класу населення» [2]. В той же час, оскільки держава не в змозі самостійно створити достатню кількість робочих місць, саме малому бізнесу належить важлива роль у зниженні рівня безробіття. Тому, підтримка малого бізнесу повинна бути ключовим пріоритетом державної економічної політики.

Україна на сьогодні в рейтингу країн світу за показником створення ними сприятливих умов ведення бізнесу, який був підготовлений на основі дослідження, що регулярно проводиться Світовим банком (World Bank) і Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC), посідає 137 місце, тим самим поступаючись Росії (112 місце), Грузії (9 місце) та Сполученим Штатам Америки (4 місце) з 185 країн, які досліджувались [3].

У рамках дослідження здійснюється збір і аналіз всебічних кількісних даних для зіставлення умов регулювання підприємницької діяльності між країнами. Дане дослідження містить рейтинг країн світу за показником ведення бізнесу, який розраховується по середньому арифметичному десяти контрольних індикаторів, таких як: 1) реєстрація підприємств; 2) отримання дозволів на будівництво; 3) підключення до системи електропостачання; 4) реєстрація власності; 5) кредитування; 6) захист інвесторів; 7) оподаткування; 8) міжнародна торгівля; 9) забезпечення виконання контрактів; 10) ліквідація підприємств. При розрахунку не враховуються такі змінні, як макроекономічна політика, якість інфраструктури, кваліфікація робочої сили, коливання валютних курсів, думки інвесторів, безпека і рівень корупції. Таким чином, умови організації та ведення бізнесу розглядаються без урахування політичних аспектів, винятково на рівні законодавчих положень і нормативів. Для України найгіршим показником виявилось отримання дозволів на будівництво (183 місце), а найвигіднішим виявилось кредитування (23 місце). Всі інші показники знаходяться після 117 позиції в рейтингу.

За результатами дослідження можна дійти висновку, що середовище існування є несприятливим для малого бізнесу України. Держава для ведення господарської діяльності не може створити якісні правила, які б були прозорими і могли б використовуватись всіма господарськими суб'єктами.

Ключовими проблемами розвитку малого бізнесу є.

1) Співпраця з державою. Важливою проблемою в співпраці залишається те, що майже всі програми по стимулюванню розвитку малого бізнесу, хоча юридично і закріплені, та вони не діють.

2) Неадекватна система кредитування. На сьогодні великою проблемою у розвитку малого бізнесу є саме фінансування. Малі підприємства не є привабливим позичальником для фінансових установ, оскільки не мають можливості надати заставу, що обумовлює великі ризики для банку. Проаналізувавши відсоткові ставки кредитування малого бізнесу в українських банківських установах, можна зазначити, що середня ставка складає 23,3 % [4]. Кредити видаються тільки тим, чий бізнес є стабільним та діє не менше 12 місяців від дати реєстрації. Мінімальний розмір кредиту для малого бізнесу складає 20 тис. грн. та незважаючи на це фінансові установи не бажають видавати кредити новачкам. Темпи видавання кредитів в 2011 році зросли лише на 5-8 %.

В економічно розвинутих державах, наприклад, США, Китаї, Німеччині, для підприємців працює програма Start-Up, яка дозволяє одержати пільговий кредит, а також можливість отримання безоплатного кредиту на створення першого робочого місця. У державному бюджеті України закладена така процедура кредитування малого бізнесу, як компенсація процента за кредитами з боку бюджету. Але дана процедура не працює, оскільки держава намагається утримати себе від зайвих витрат, які виникають через корупцію.

3) Складність регуляторних процедур. Практично відбувається імітація реформ, коли декларується необхідність дерегуляції як однієї зі складових такої реформи (скорочення дозволів, ліцензій тощо) та функціонування таких реформ відбувається в дуже повільному темпі. На думку Президента Центру економічного розвитку, основний акцент ставиться не на спрощення та здешевлення основних процедур контролю та звітності, а навпаки на вирівнювання регуляторних прав як для дрібного, так і для великого бізнесу [1]. Наприклад, підприємець на загальній системі оподаткування повинен витратити на адміністрування та сплату податків 82 робочі дні, що складає більше третини робочого часу.

4) Фіскальне навантаження на дрібний бізнес в умовах загальної системи оподаткування складає понад 55 %, а з урахуванням амортизаційних нарахувань, які фізичні особи не можуть відносити до валових витрат, видаткове навантаження становить майже 90 %. Аналізуючи проблеми оподаткування в Україні, можна відмітити, що податки в Україні вносяться першочергово, від отримання прибутку, тим самим не даючи малому бізнесу розвиватися.

Не зважаючи на відсутність системних заходів з боку держави щодо удосконалення умов функціонування малого бізнесу, окремі депутатські групи роблять свій внесок у розвиток малого підприємництва. Так, було створено проект «Зелена книга малого бізнесу 2012» [5], функцією якого є опитування підприємців малого бізнесу та формулювання основних проблем, які накопичилися за великий проміжок часу, для подальшого їх вирішення.

В результаті опитування було виявлено такі додаткові проблеми, з якими стикається малий бізнес.

1. Пенсійне страхування та пенсійна система, що турбують малий бізнес на рівні з оподаткуванням. Підприємець намагається втримати і так не великий прибуток, тим самим виходячи «в тінь» і не сплачуючи соціальні внески. Це, в свою чергу, негативно вплине в майбутньому на його пенсійне забезпечення з боку держави.

2. Сплата податків. Представники вільних професій – дантисти, адвокати, художники, косметологи, автомеханіки – часто проводять розрахунки з клієнтами без відповідного документального оформлення, що, звичайно, заборонено законом. Пояснюється таке ведення бізнесу дуже вели-

кими податковими ставками і необхідністю робити досить серйозні відрахування, що суттєво обтяжує малий бізнес законослухняних підприємців.

3. Державні закупівлі. Малі підприємства можуть брати участь у державних закупівлях, але на сьогодні бере участь тільки обмежена кількість таких підприємств, оскільки існують штучні бар'єри як в самому законі «Про Державні закупівлі» [6] так і в практиці організації державних закупівель. [7] Наприклад, один з бар'єрів полягає в тому, що в державних закупівлях можуть брати участь лише підприємства, що одержують пряму або непряму підтримку з держбюджету. Але ні в одному нормативно-правовому акті України не міститься визначення такої підтримки.

4. Проблеми митного контролю. На сьогодні за даними статистики [8] обсяги товарів, які перевозяться через митницю, різко зменшилися та посилилася тенденція перевозити товар незаконним шляхом. Проблема полягає в обмеженні кількості ввозу товарів і, в разі перевищення цієї кількості, необхідності письмового декларування, сплати 20 відсотків від митної вартості, а також сплати ПДВ та у встановлених законодавством випадках акцизного та інших зборів.

5. Перевіряючі органи. Недосконалість законодавства в Україні, що регулює діяльність органів, які перевіряють малі підприємства, призводить до зростання дискреційних повноважень представників контролюючих органів, грошових витрат, пов'язаних із корупцією та великих втрат робочого часу підприємцями.

Всі ці проблеми гальмують розвиток малого підприємництва в Україні. Малий бізнес в Україні має піднятися до рівня розвинених країн і стати потужним рушієм економічного і соціального розвитку держави, а для цього необхідно знайти консенсус між владою та бізнесом щодо альтернативних систем оподаткування, зменшити податковий тягар на малий бізнес, спростити реєстрацію та ліквідацію підприємств, стимулювати розвиток малого підприємництва за рахунок створення інвестиційних та фінансово-кредитних механізмів підтримки. Також необхідне негайне впровадження виваженої регуляторної політики, усунення бар'єрів, з якими стикаються малі підприємства, встановлення прозорих правил, що надасть можливість подальшого розвитку малого підприємництва як невід'ємного сегменту ринкової економіки.

Висновки. Враховуючи, що розвиток малого підприємництва є одним з найважливіших чинників розвитку ринкової економіки, особливо в умовах економічної і політичної нестабільності, що на сьогодні є характерним для нашої держави, постає нагальна необхідність максимального сприяння і створення умов з боку владних структур задля успішного розвитку малого підприємництва, що сприятиме розв'язанню соціальних проблем та економічному зростанню України. Можливим вирішенням таких проблем малого підприємництва як кредитування, співпраця з державою

на рівні держзакупівель, вплив контролюючих органів, корупція в Україні, є створення системи з прозорими і ефективними нормами регулювання підприємницької діяльності.

Список літератури: 1. Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles>. 2. Бізнес портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.lg.ua>. 3. Експертно аналітичний портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/doing-business/info>. 4. Офіційний сайт «УкрЕксімБанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eximb.com/ukr/sme/loans/conditions>. 5. «Зелена книга малого бізнесу України 2012» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfi.org.ua>. 6. Закон України «Про державні закупівлі». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2289-17>. 7. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: національна доповідь / [К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.Є. Воротін, В.М. Геєць, Е.М. Кужель, О.В. Лібанова та ін.]. – К.: Держкомпідприємство, 2008. – 226 с. 8. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.08 № 523-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/523-17>. 10. Мале та середнє підприємництво є засобом існування та стимулом самовдосконалення для мільйонів людей як в Україні, так і в цілому світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=129962. 11. Основні показники розвитку малих підприємств / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття рекомендована до друку канд. фіз.-мат. наук, доц. О.М. Нащекіною

Надійшла до редколегії 18.02.2013.

УДК: 334.012.64

Взаємодія держави та малого бізнесу в Україні / Максименко Н.Д. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 105-109. Бібліогр.: 11 назв.

В статье рассмотрены основные проблемы малого бизнеса в Украине. В частности, внимание уделяется анализу взаимодействия государства и малого бизнеса. Сформулированы предложения по поддержке предпринимательства в Украине со стороны государства.

Ключевые слова: малый бизнес, госзакупка, кредит, финансы, экономическое развитие.

In article the main problems of small business in Ukraine are considered. In particular, the attention is paid to the analysis of interaction of the state and small business. Offers on support of business in Ukraine are formulated from the state.

Keywords: small business, government purchase, credit, finance, economic development.

М.П. ГОРБУНОВ, канд. тех. наук, доц., НТУ «ХПИ»;
І.Г. СИДОРЕНКО, студент, НТУ «ХПИ»

ПРО ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ВУГЛЕДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

У статті пропонується результати дослідження державно-приватного партнерства вугледобувних підприємств. Зроблені висновки про інвестування підприємств і про те, як це вплине на їх розвиток. Бібліогр.: 2 назв.

Ключові слова: інвестиції, прибуток, грошові кошти, фінансування.

Видобуток вугілля – це металомістке, матеріаломістке, енергоємістке виробництво. Для стабільної роботи підприємств вугільної галузі, підтримання виробничих потужностей, розвитку підприємства необхідні капітальні вкладення, спрямовані на технічне переозброєння і капітальне будівництво.

Головна проблема підприємств вугільної галузі протягом останніх років – це дефіцит власних коштів, отриманих від реалізації вугільної продукції та незначний обсяг бюджетного фінансування, спрямованого на розвиток виробництва. Недостатній обсяг фінансування в технічне переоснащення підприємств, спрямованих на придбання очисного та прохідницького обладнання, заміну морально і фізично застарілого стаціонарного обладнання – основна причина низького рівня освоєння виробничих потужностей державними підприємствами в останні роки.

У ситуації, яка складалася протягом останніх років, без достатніх вкладень у виробництво, неможливо було прогнозувати поліпшення ефективності роботи підприємств.

Останнім часом багато підприємств отримали можливість в повному обсязі оплачувати відрахування до Пенсійного фонду та фондів загальнообов'язкового соціального страхування, збільшити відрахування в усі рівні бюджетів, почати погашення виплат за раніше залученими кредитними коштами, у кілька разів збільшити фінансування, спрямоване на охорону праці, збільшити витрати на матеріально-технічне забезпечення виробництва. Все це було зроблено за рахунок залучених зі сторони не державних інвестицій.

Без підтримки інвесторів, цим підприємствам не вистачило б власних коштів, отриманих від реалізації вугільної продукції на підтримку виробничих потужностей, і їх би було явно недостатньо для того, щоб закласти фундамент для нарощування обсягів.

Саме у зв'язку з дефіцитом власних коштів і повною відсутністю бюджетного фінансування, з метою збільшення дохідної частини за рахунок ро-

звітку виробництва і мінімізації збитків останнім часом було прийнято рішення про залучення фінансових активів приватного партнера.

Такі договори передбачають фінансування інвестором цільових проєктів, спрямованих на зростання видобутку вугілля і вихід підприємства на рівень самофінансування та безвідсоткове повернення підприємством залучених коштів у встановлені терміни.

Підставою при укладенні договору могли б стати інвестиційні проєкти, що характеризують ефективність вкладення фінансових активів.

Реалізація інвестиційної програми в повному обсязі дозволила б вводити в експлуатацію нові очисні забої, почати монтаж нових лав, закуповувати сучасне обладнання, поліпшувати соціальний клімат шахтарських міст. Вкладення інвестицій у виробництво заклало б надійну виробничу базу. Технічне переозброєння підприємств вугільної галузі, дозволить значно оновити основні фонди підприємства, збільшити продуктивність праці та обсягів виробництва. За рахунок залучених фінансових активів приватного інвестора будуть оновлені основні фонди державного підприємства. Технічне оснащення, модернізація і капітальне будівництво дадуть можливість підприємству не тільки підтримувати виробничу потужність на рівні досягнутого, але й збільшувати обсяг виробництва, за рахунок чого покращувати фінансово-економічне становище. Залучення значних коштів на безвідсотковій поворотній основі дає підприємству вивільнення грошових коштів, отриманих від реалізації вугільної продукції, які можуть бути спрямовані як на подальший розвиток, так і на операційну діяльність підприємства.

Співпраця в рамках державно-приватного партнерства гарантує підприємствам вугільної галузі стабільний ринок збуту вугільної продукції, що в свою чергу забезпечує енергетичні генерації приватного інвестора енергетичним паливом. Під гарантії приватного партнера, в ролі якого виступає великі інвестори, досягаються домовленості з заводами-виробниками гірничошахтного обладнання про відстрочення платежів за поставлене обладнання. Завдяки цьому підприємства вугільної галузі, зможуть здійснювати технічне переозброєння виробництва, мають можливість збільшити оборот власних коштів.

Крім того, реалізація державно-приватного партнерства звільняє підприємства вугільної галузі від необхідності залучення коштів державного бюджету.

Проєкт розвитку багатьох підприємств, окрім виробничо-інвестиційної програми передбачає ряд соціальних аспектів: зростання і стабільну виплату заробітної плати, повне забезпечення працівників підприємства засобами індивідуального захисту та впровадження міжнародних систем безпеки праці а також виконання всіх природоохоронних заходів за змістом породних відвалів і очищенню шахтних вод.

Для підтримки та розвитку комунальної інфраструктури міста, де знахо-

дяться такі підприємства, виділяються значні кошти, закуповується спецтехніка, за допомогою якої комунальні служби поліпшують благоустрій міста та якість надаваних комунальних послуг.

Багато фахівців упевнені, що вкладаючи кошти в розвиток і підтримку виробництва, можна досягти зростання виробничо-економічних показників, що в свою чергу дозволить забезпечити високий рівень заробітної плати, поліпшення фінансування матеріально-технічного постачання, сплату податків до бюджету та відшкодування позикових коштів.

Список літератури: 1. Амоша А.И., Яценко Ю.П., Чиликин А.И. Развитие угольной промышленности в контексте энергетической стратегии Украины. – Донецк: БИ., 2002. – 237 с. 2. Ивакин В.М. Тенденции развития топливно-энергетического комплекса в мире в XXI в. и положение энергетики в Украине // Уголь Украины. – 2008. – № 7. – С. 43-47.

Надійшла до редколегії 04.02.2013.

УДК 334.02

Про державно-приватне партнерство вугледобувних підприємств в Україні / М.П. Горбунов, І.Г. Сидоренко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 110-112. Бібліогр.: 2 назв.

В статті пропонуються результати дослідження державно-приватного партнерства вугледобувних підприємств. Сделати висновки про інвестування підприємств і про те, як це впливає на їх розвиток.

Ключевые слова: інвестиції, прибуток, грошові засоби, фінансування.

The article offers a review of research, public - private partnership coal mines. Draw conclusions about investment companies and how it will affect their development.

Keywords: investments, profit, money, finance.

УДК 330.322

П.В. БРІНЬ, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ»;
М.В. АКУЛОВА, студентка, НТУ «ХПІ»

ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ

У статті досліджені проблеми інвестиційного клімату, зокрема, теоретичні аспекти, проаналізовано сутність поняття «інвестиційний клімат», основні показники що характеризують його, проаналізовано особливості та значення інвестиційного клімату в Україні. Бібліогр.: 5 назв.

Ключові слова: інвестиційний клімат, інвестиції, інвестор, розвиток, інвестиційна привабливість, показники інвестиційного клімату.

© П.В. Брінь, М.В. Акулова, 2013

Вступ. Сучасний стан економіки України потребує вирішення ряду проблем, які дадуть, врешті решт, змогу досягти високого та стабільного економічного розвитку. Звичайно, цьому можуть сприяти лише кардинальні соціально-економічні зрушення. Враховуючи, що інвестиції виступають найдієвішим важелем здійснення перебудови економіки, розв'язання соціальних і економічних проблем, то ключовими завданнями державного управління є покращення саме інвестиційного клімату. Інвестиційний клімат країни є індикатором стану виробництва, положення і рівень технічної оснащеності основних фондів підприємств народного господарства, наявності економічних, соціальних і екологічних проблем. Під час економічної кризи інвестиційний клімат в Україні значно погіршився і на даний час характеризується як несприятливий. Тому дана проблема є однією з найгостріших економічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і літератури. На сьогодні, багато вчених тим чи іншим чином вже торкались теми пов'язаної з інвестиційним кліматом, і не дивно, бо дана економічна сфера є, з однієї сторони, дуже «привабливою», так як кожна країна світу прагне досягти сприятливого інвестиційного становища, що дасть змогу набути економіці країни зовсім інше, прогресуюче, лідируюче та вигідне положення, а з іншої сторони, шлях досягнення такої мети є, відповідно, дуже нелегким, передувє цьому ряд проблем соціально-економічного, політичного, правового та іншого характеру, тому і потребує кропіткої праці як вчених-економістів так і практиків.

Дослідженням такого питання присвячені роботи таких авторів як Г. Александер, Д. Бейлі, А.П. Гайдуцький, В.М. Геєць, Н.В. Ігошин, Л. Крушвіц, В.В. Ковальов, В.В. Іванов, М.А. Лімітовський, В.А. Лялин, Н. Мельничук, Ю. Макогон, А.С. Музнічено А.М. Поручник, У. Шарп. Звертаючись до наукових поглядів вчених, хотілося б зазначити такі думки саме щодо сутності такої економічної категорії як «інвестиційний клімат».

О.В. Носова вважає, що інвестиційний клімат – це ступінь сприятливості ситуації, що склалася в тій чи іншій країні (галузі, регіоні, підприємстві), стосовно інвестицій, що могли б бути зроблені в країну (галузь, регіон, підприємство).

Під інвестиційним кліматом П. Ковалишин пропонує розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних умов, які впливають на процес інвестування народного господарства та окремих галузей, компаній, підприємств.

У підручнику «Міжнародний рух капіталу» інвестиційний клімат розглядається як «сукупність правових, економічних, політичних і соціальних факторів, які визначають привабливість держави для іноземних інвестицій».

Автори фінансово-кредитного енциклопедичного словника розглядають інвестиційний клімат як «сукупність політичних, економічних, соціально-культурних, фінансово-економічних і правових умов, що склалися в будь-

якій країні, що визначають якість підприємницької інфраструктури, ефективність інвестування і ступінь можливих ризиків при капіталовкладенні.

Кожне з наведених визначень має вагомий науковий внесок, що заслуговує на повагу, але, проаналізувавши кожне в них, хотілося б внести певні доповнення та корективи у визначення інвестиційного клімату.

Отже, інвестиційний клімат – сукупність політичних, економічних юридичних чинників, які формують собою певний стан, в якому існує рівна можливість для реалізації процесу інвестування як іноземних так і вітчизняних інвесторів з урахуванням балансу інвестиційної привабливості і інвестиційного ризику.

Мета статті, постановка проблеми. Беручи до уваги актуальність даної теми, маємо на меті у даній статті, детально дослідити поняття «інвестиційний клімат», для того щоб зрозуміти, які саме визначальні соціально-економічні показники дають змогу особам здійснити інвестування – оцінити наскільки даний об'єкт є інвестиційно-привабливим, в існуючому інвестиційному кліматі, та з іншої сторони, особам, які мають на меті покращити інвестиційну привабливість певного об'єкту, – дають змогу визначити напрямок для подальшого досягнення позитивних змін у підвищенні рівня інвестиційної привабливості об'єкта.

Виклад основного матеріалу. Як було зазначено раніше, існує безліч думок щодо визначення поняття «інвестиційного клімату». В першу чергу слід зазначити, що дане поняття є надзвичайно об'ємним і багатогранним. Воно охоплює багато важливих показників, без яких неможливо правильно зрозуміти реальний стан для інвестування. До того ж, через різноманітність підходів, які використовуються для формування науково обґрунтованої і достовірної інформації про інвестиційний клімат, ще не сформовано належних умов для створення системи інформаційного супроводу стану інвестиційного клімату як у цілому по країні, так і в конкретних регіонах. Це перешкоджає формуванню серйозних основ для розвитку ефективного інвестиційного бізнесу. На цей момент навіть українські підприємці не володіють оцінками стану інвестиційного клімату в Україні, відповідно, вони мало впливають на підйом виробничої та інвестиційної активності в державі. Вітчизняним інвестиційним структурам складно трансформуватися до міжнародних установ спільного інвестування, а також сприяти формуванню потоків інвестиційних вкладень у вітчизняну економіку. Відсутність оцінок інвестиційної привабливості соціально-економічного середовища не дає можливості аналізувати динаміку й інтенсивність розвитку цих процесів і розробляти моделі прогнозного характеру. Тому це є першою перепорою для здійснення інвестування [5].

Останнім часом переважає думка, що несприятливий інвестиційний клімат в Україні здебільшого визначається нестабільністю політичної систе-

ми, недосконалістю законодавчої бази, нестійким характером зовнішньополітичної діяльності, а також недостатнім рівнем розвиненості двосторонньої співпраці й участі нашої держави в міжнародних інституціях спільного інвестування. Однією з умов, які мають принципове значення для інвестора, є законодавчо закріплений державою (потенційним реципієнтом інвестицій) механізм захисту прав інвестора на незалежному міжнародно-правовому рівні, який передбачає можливість розгляду спорів і виконання рішень у справах за участі іноземних інвесторів і держави, а також у справах за участі іноземних інвесторів і національних суб'єктів господарювання.

Для того щоб виділити, які саме показники характеризують інвестиційний клімат, доцільно звернутися до методики моніторингу інвестиційної привабливості соціально-економічного середовища. Ця методика моніторингу інвестиційної привабливості соціально-економічного середовища дає можливість всебічно оцінювати інвестиційний клімат, завдяки чому створюються передумови для зниження рівня інвестиційних ризиків. Це означає, що політичні, правові, соціальні та економічні ризики можуть бути враховані і попереджені при розробці конкретних інвестиційних проектів на практиці. У загальному вигляді згадана методика включає п'ять розділів.

1. Стан політичного середовища.
2. Соціальна «атмосфера» (страйки, війни, наявність мафіозних структур, етнічні або релігійні конфлікти).
3. Рівень адаптивності політико-економічної системи до реформування.
4. Розробленість національної законодавчої бази.
5. Ступінь розвиненості дво- і багатосторонніх міждержавних відносин.
6. Стан економічних чинників, що сприяють розвитку підприємницького середовища [2].

З даної методики випливає, що інвестиційний клімат включає в себе не лише економічні показники, а окрім того, учасникам таких відносин треба мати впевненість у сприятливому і стабільному політичному становищі, готовності ринкової системи до змін, інновацій, швидкому та ефективному перетворенню, тобто в її гнучкості.

Також надзвичайно важливими є юридичні гарантії, учасники мають діяти в межах правил, та мають відповідне право вимагати від інших діяти в таких же межах. Наприклад однією з умов, які мають принципове значення для інвестора, є законодавчо закріплений державою (потенційним реципієнтом інвестицій) механізм захисту прав інвестора на незалежному міжнародно-правовому рівні, який передбачає можливість розгляду спорів і виконання рішень у справах за участі іноземних інвесторів і держави, а також у справах за участі іноземних інвесторів і національних суб'єктів господарювання.

До економічних показників, що є найбільш вагомим і суттєвим маси-

вом факторів, до яких, передусім, слід віднести економічний потенціал країни: ресурси, клімат, наявність вільних територій для розміщення виробництва, забезпечення енергетичними і трудовими ресурсами, розвиток інфраструктури та науково-технічний потенціал. Далі, на що слід звернути увагу, то це є умови господарювання (екологічна безпека, концентрація галузей, матеріального виробництва, об'єми незавершеного виробництва, ступінь зносу основних виробничих фондів, розвиток бази будівельної індустрії). Звичайно, важливим є ринкове середовище, а саме розвиток конкуренції, ринкова інфраструктура, вплив приватизації на інвестиційну активність, інфляція та її наслідки, експортні товари, присутність іноземного капіталу та інші прояви [4].

Висновки. Для ефективно діючої економіки вкрай необхідно залучати інвестиції. Для того щоб інвестування дало економічно і соціально вигідні результати необхідно пильно ставиться, аналізувати всі характеризуючі показники, що становлять собою інвестиційний клімат.

Список літератури: 1. Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. Инвестиции: Пер. с англ. – М.: ИНФРА, 1999. – XII. – 1028 с. 2. Инвестиции: учеб. /А.Ю. Андрианов, С.В. Валдайцев, П.В. Воробьев и др.; отв. ред: В.В. Ковалев, В.В. Иванов, В.А. Лялин. – 2-е изд, перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 584 с. 3. Лимитовский М.А. Инвестиции на развивающихся рынках. – М.: ООО Издательско-Консалтинговое предприятие «ДеКА», 2003. – 480 с. 4. Мельничук Н. Аналіз інвестиційного клімату та перспективи його розвитку. Економічний аналіз. 2011 р. Вип. 8. – Ч. 1. 5. Гончарова О.М. Інвестиційний клімат як фактор підвищення національної конкурентоспроможності. Теоретичні та прикладні питання економіки. Вип. 26.

Надійшла до редколегії 05.02.2013.

УДК 330.322

Проблеми інвестиційного клімату / П.В. Брінь, М.В. Акулова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 112-116. Бібліогр.: 5 назв.

В статье исследованы проблемы инвестиционного климата, особенно теоретические аспекты, проанализирована сущность понятия «инвестиционный климат», основные показатели, которые характеризуют его, проанализированы особенности и значение инвестиционного климата в Украине.

Ключевые слова: инвестиционный климат, инвестиции, инвестор, развитие, инвестиционная привлекательность, показатели инвестиционного климата.

In this paper the "investment climate" the problem of the investment climate and concept essence is studied, the main factors that characterize this concept, the features and value of the investment climate in Ukraine.

Keywords: investment climate, investment, investor, development, investment attractiveness, investment climate indicators.

В.А. СОКОЛЕНКО, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХП»;
Д.І. КОМАРЄВЦЕВА, студент, НТУ «ХП»

ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Стаття присвячена розкриттю напрямку підвищення соціально-економічного розвитку будівельних підприємств через впровадження процесного менеджменту в умовах України. Розкрити базові аспекти соціально-економічного розвитку вітчизняних будівельних підприємств та ролі процесного менеджменту в їхньому підвищенні. Бібліогр.: 5 назв.

Ключові слова: процесний, менеджмент, будівельний, підприємство, економіка, розвиток, соціально-економічний.

Вступ. На сучасному етапі в Україні приділяється підвищена увага подоланню наслідків глобальної економічної кризи, виведенню будівельної галузі зі стану стагнації та пошуку засобів підвищення соціально-економічного розвитку будівельних підприємств. У контексті загальнонаціональних пріоритетів соціально-економічний розвиток має залучати наступні напрями: розвиток житлового та дорожнього будівництва, розробку та реалізацію стратегій інноваційного розвитку базових секторів економіки та використання продукції промисловості будівельних матеріалів для забезпечення їх будівлями та спорудами, реалізацію ефективних програм підвищення енергозбереження.

Питанням різних аспектів розвитку будівельних підприємств приділено увагу у дослідженнях зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів таких, як В. Анін, І. Апарін, Л. Асаул, С. Батуков, М. Вельш, І. Веріжніков, С. Верне, С. Кара-Мурза, Б. Колтинюк, В. Короваєв, Г. Крель, Я. Крупка, Б. Литвин, Є. Моїсеєнко, Л. Савчук, А. Семенова, Т. Сердюк, О. Тищенко, В. Федоренко, О. Хахльов та інші автори. Тим не менш питання підвищення соціально-економічного розвитку будівельних підприємств через впровадження процесного менеджменту потребує додаткового дослідження.

Мета роботи – розкрити роль процесного менеджменту як можливого шляху підвищення соціально-економічного розвитку будівельних підприємств. Для розкриття поставленої мети використовувалися стандартні методи економічних досліджень: логіки, структурного аналізу, контент-аналізу, синтезу, теоретичних узагальнень, економічного моделювання.

Результати. Сьогодні стан підприємств будівельної промисловості ставить під сумнів можливості реалізації ключових національних проектів у встановлені терміни і в необхідних об'ємах без належної державної підт-

римки ресурсної бази будівництва. Держава має прийняти участь в якості партнера українського приватного бізнесу з розвитку будівельної індустрії в межах поставлених у національних програмах завдань. Виробництво окремих видів будівельних товарів характеризується високою капіталоємністю виробничих потужностей і вимагає багато часу на процес будівництва, що знижує їхню інвестиційну привабливість. У зв'язку з цим початковим поштовхом до динамічного і стійкого розвитку будівельних підприємств має послужити програма, яка на першому етапі забезпечить початкові умови для гарантованого залучення інвесторів на ринок. Вона повинна розглядатися і затверджуватися на національному рівні як державна цільова програма. Її сутність впливає із об'єктивної необхідності своєчасного задоволення потреб ринку у сучасних будівельних матеріалах, деталях та конструкціях, підвищення ефективності їхнього виробництва, транспортування та використання, формування потужностей будівельної індустрії, достатніх для виконання робіт у запланованих об'ємах та у відповідності зі встановленими термінами.

Ця програма повинна передбачати наступні заходи державної підтримки: вдосконалення системи стандартизації і сертифікації будівельних матеріалів, виробів і конструкцій, прийняття технічних регламентів, визначення пропонованих типів будівель; забезпечення комплексного взаємозв'язку між національними стратегічними пріоритетами, соціально-економічним розвитком регіонів та загальнодержавною програмою забезпечення населення житлом; забезпечення цільовою фінансово-кредитною підтримкою учасників і виконавців загальнодержавної програми в частині надання цільових кредитних ресурсів, державних гарантій при здійсненні потужних інфраструктурних проектів тощо; розробку комплексних заходів щодо підтримки будівельних спеціальностей у вищих навчальних закладах, забезпечення належного функціонування науково-дослідних установ для будівельної сфери, фінансування науково-дослідних робіт, орієнтованих на створення нових технологій у сфері виробництва будівельних матеріалів.

В рамках даної програми доцільно ініціювати реалізацію пілотних проектів, що виконуються на засадах державно-приватного партнерства за участю найбільших українських підприємств в будівельній індустрії і направлених на підйом і розвиток будівельної галузі. Це дозволило б, поперше, напрацювати практичний досвід взаємодії державних структур і комерційних підприємств з метою формування процедури узгодження і затвердження зобов'язань, а також усунення етапів, виконання яких протирічить взаємним інтересам. По-друге, прискорити процес досягнення конкретних результатів. При цьому необхідно враховувати специфічні особливості окремих виробництв, включаючи промисловість нерудних будівельних матеріалів, цементну промисловість, виробників матеріалів для дорожнього будівництва, виробництва стінових матеріалів, а також матеріалів

для внутрішньої і зовнішньої обробки.

Впровадження інновацій у будівництво також має стати одним із першочергових завдань для подальшого розвитку галузі. Так, Ю. Суркова влучно характеризує значення інновацій у будівництві, підтверджуючи актуальність і необхідність їхнього застосування [3, с. 99]: «...головним джерелом економічного зростання будівельної галузі в недалекому майбутньому повинні стати наукові знання та їх використання, оскільки інші економічні ресурси є вичерпними... Інтелектуальний потенціал є основою економічного зростання будівельної індустрії, а також важливим фактором конкурентоспроможності будівельного бізнесу, підвищення добробуту населення України».

Інновації в будівництві дозволяють підвищити ефективність виробництва, якість будівельної продукції, сприяють економії ресурсів, зниженню витрат на експлуатацію будівель і споруд та вирішенню низки соціальних проблем. Інновації в будівництві України застосовуються стихійно, без належного наукового обґрунтування. Тому розробка інноваційної моделі розвитку з конкретизацією заходів діяльності учасників будівельного комплексу є необхідною для його подальшого розвитку.

Слід відмітити, що сьогодні стан будівельних підприємств, зв'язаних із дорожнім господарством, і саме це господарство мають стратегічне значення для відродження і розвитку макроекономічних показників України, де кількість та якість транспортних комунікацій багато в чому відображають її науково-технічний та економічний розвиток. Всього по Україні налічується 169447 км доріг, з яких 97,2 % твердим покриттям, а 2,8 % – ґрунтові дороги. Даній галузі характерні ряд особливостей, а саме: багатогранність дорожньої продукції; нерівномірність обсягу робіт по дорожніх ділянках; споживання великої кількості різноманітних за номенклатурою дорожньо-будівельних матеріалів; сезонність робіт; відсутність експорту продукції даної галузі; низький рівень конкуренції внаслідок регіонального розподілу об'єктів дорожніх робіт; негативний вплив на навколишнє середовище; низький рівень загальної прибутковості галузі [1, с. 129-130].

Дорожнє господарство України покликане забезпечити максимальний внесок автомобільних доріг в прискорення зростання економіки країни, поліпшення якості життя населення, підвищення продуктивності праці і конкурентоспроможності українських товарів і послуг за рахунок зниження транспортної складової в собівартості кінцевої продукції, збільшення мобільності населення і створення мультиплікативного ефекту від розвитку дорожньої мережі в інших галузях. Проте в даний час у вказаній сфері спостерігається цілий ряд дисбалансів: існуюча дорожня мережа країни не відповідає потребам економіки України, мають місце ряд негативних тенденцій розвитку дорожнього господарства, а саме: незадовільні темпи розбудови мережі автодоріг загального користування, в тому числі міжнародних тран-

спортних коридорів; відсутність дієвих заходів з залучення приватних коштів для розбудови автодоріг; зменшення експлуатаційної довжини, якості та щільності автодоріг загального користування; відсутність ефективного фінансового контролю за використанням державних коштів, призначених на будівництво та ремонти автодоріг. Близько 80 % із загальної кількості трас потребують ремонту. Актуальність зазначених проблем ще більше посилюється в умовах євроінтеграції України та проведення Євро-2012.

Сьогодні в Україні особливе значення надається питанням створення транспортних коридорів. Розвиток транспортних коридорів, поряд з істотним поліпшенням рівня транспортного обслуговування, сприятиме соціально-економічному розвитку прилеглих до них територій. Будівництво автомагістралей, створення сучасної сервісної інфраструктури на них дасть змогу забезпечити роботою тисячі людей як безпосередньо в процесі будівництва, виготовлення дорожньо-будівельних матеріалів, так і під час експлуатації цих доріг в придорожньому сервісі.

Отже, в контексті вищезазначеного, проведення Євро-2012 дає змогу регіональним промисловим підприємствам з виробництва будівельних матеріалів значно посилити свій потенціал, оскільки, всі будівельні матеріали, що використовуються для спорудження об'єктів інфраструктури регіону є місцевого виробництва (від цементу до залізобетонних виробів). Для цього владним структурам слід максимально сприяти розвитку бізнесу по зазначених сферах в регіоні, а безпосереднім його учасникам слід консолідувати свої зусилля та об'єднатися для реалізації проектів національного значення на засадах «прозорої конкуренції».

В сучасних умовах економічний розвиток регіонів та зростання економіки України загалом неможливе без активізації інноваційних та інвестиційних процесів. Здатність суб'єктів господарювання та державних органів влади визначати напрямки інноваційного розвитку тих чи інших видів економічної діяльності (галузей промисловості) і залучати необхідні для такого розвитку інвестиції є визначальною складовою успіху суб'єкта господарювання та території його розташування. Будівельному комплексу притаманна низка специфічних особливостей. Серед них важливо виділити те, що він є користувачем продукції більше 70 видів економічної діяльності і, водночас, жодний вид економічної діяльності не може обійтися без участі будівельного комплексу при будівництві будівель (споруд) чи спорудженні об'єктів інфраструктури.

Для того, щоб створити загальнозрозумілу основу спільного функціонування усіх підприємств, що входять до так званого будівельного промислового кластера, слід використати вимоги систем менеджменту якості, запропоновані міжнародною організацією зі стандартизації, які регламентують використання процесного підходу у діяльності сучасних організацій та, як слідство, процесного менеджменту для належного управління ними,

оскільки функціональний більш не є дієвим та ефективним. Координаційна та впливова дія процесного менеджменту допоможе систематизувати діяльність будівельних підприємств та вивести їх на новий рівень соціально-економічного розвитку, суттєво його підвищив.

Основні переваги процесного підходу перед функціональним полягають у тому, що ведеться управління не функціями, а бізнес-процесами, які є потужний інструментом підвищення ефективності бізнесу; технологія опису бізнес-процесів забезпечує прозорість усіх операцій бізнесу та дозволяє аналізувати можливі наслідки збоїв на тому чи іншому етапі виконання робіт, вчасно знайти і виправити помилки та надає можливість ефективного управління операційними витратами, що є однією з умов результативного функціонування на ринку. Процесний підхід до управління дозволяє керівникам управляти ключовими процесами і результатами діяльності будівельного підприємства, створюючи додану вартість, інтегруючи розрізнені дії функціональних відділів і направляти їхні зусилля на досягнення єдиного результату.

Також к позитивним рисам процесного підходу можна віднести: високу вмотивованість (орієнтація на кінцевий продукт, зацікавленість кожного конкретного виконавця в підвищенні якості кінцевого продукту і виконанню своєї ділянки роботи), зниження навантаження на керівників, оскільки відповідальність розподіляється між власниками процесів, високу гнучкість і адаптивність системи управління, які обумовлені більшою самостійною урегульованістю системи і орієнтацією на споживача, високу динамічність системи та її внутрішніх процесів, що обумовлено міцною вертикальною інтеграцією ресурсних потоків та загальної зацікавленістю в підвищенні швидкості обміну ресурсами, в тому числі, і інформацією, значне зниження значущості і сили дії бюрократичного механізму, що дозволяє економити часові та фінансові ресурси, високу прозорість системи управління, а також спрощення процедур координації, організації та контролю, можливості комплексної автоматизації.

Всі перелічені вище напрямки допоможуть подолати основні проблеми в управлінні будівельними організаціями, і, як наслідок, виступити в ролі шляху до підвищення рівня їхнього соціально-економічного розвитку.

Висновки. Результатами дослідження дозволяють зробити висновки, що впровадження процесного менеджменту в будівельні підприємства може виступати шляхом підвищення соціально-економічного розвитку. Подальший розвиток дослідження буде проводитись у напрямку розробки процесно-орієнтованих основи формування організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних будівельних підприємств. Матеріал цієї статті може бути корисним керівникам будівельних підприємств України та студентам українських вищих навчальних закладів за економічним напрямком навчання.

Список літератури: 1. Коркушко Н. Інвестиційна діяльність дорожніх підприємств в умовах розвитку національної економіки / Н. Коркушко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>. 2. Елиферов В.Г. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов / В.Г. Елиферов, В.В. Репин – М.: Стандарты и качество, 2008. – 408 с. 3. Суркова Ю. Проблеми реалізації інноваційної моделі розвитку у вітчизняному будівельному комплексі / Ю. Суркова // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 99-110. 4. Information about ISO standardisation: Standards & schemes [Электронный ресурс] – Режим доступа: – <http://www.bsigroup.com>. 5. ISO 9001 Introduction and Support Package: Guidance on the Concept and Use of the Process Approach for management systems [Электронный ресурс] – Режим доступа: – <http://www.isotec.iso.org>.

Надійшла до редколегії 06.02.2013.

УДК 004.7

Підвищення соціально-економічного розвитку будівельних підприємств через впровадження процесного менеджменту / В.А. Соколенко, Д.І. Комарєвцева // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 117-122. Бібліогр.: 5 назв.

Стаття посвящена раскрытию направления повышения социально-экономического развития строительных предприятий через внедрение процессного менеджмента в условиях Украины. Раскрыты базовые аспекты социально-экономического развития отечественных строительных предприятий и роли процессного менеджмента в их повышении.

Ключевые слова: процессный, менеджмент, строительный, предприятие, экономика, развитие, социально-экономический.

The author elucidates a building enterprises socio-economic development improving direction through a process management implementation in Ukraine. Domestic building enterprises socio-economic development basic aspects are expanded and the process management role in their improvement is given.

Keywords: process, management, construction, enterprise, economics, development, social-economic.

УДК 658.567.1:005.332.4-027.235

О.Ю. ЛІНЬКОВА, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ»;
І.І. ШАПОВАЛОВ, студент, НТУ «ХПІ»

МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ПО УТИЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ВІДХОДІВ

У статті розглядається механізм підвищення конкурентоспроможності підприємств по утилізації промислових відходів. Бібліогр.: 4 назв.

Ключові слова: конкурентоспроможність, промислове підприємство, процесний підхід, механізм підвищення конкурентоспроможності.

© О.Ю. Лінькова, І.І. Шаповалов, 2013

Вступ. З огляду на те, що відходи виробництв, що забруднюють навколишнє природне середовище, можуть бути використані в народному господарстві, актуальна в даний час проблема утилізації. За рахунок використання відходів у якості вторинних матеріальних ресурсів можна вирішити ряд таких важливих завдань як економія сировини, запобігання забруднення водойм, ґрунту і повітряного басейну, збільшення обсягів виробництва деталей і виробів, освоєння випуску нових для підприємств товарів.

Конкурентоспроможність у ринковій економіці є вирішальним чинником комерційного успіху і являє собою багатоаспектну економічну категорію, яку прийнято розглядати на декількох рівнях: товарів, суб'єктів господарювання, галузей і держав. Формування конкурентного середовища в українській економіці зумовлює необхідність дослідження сучасного стану висококонцентрованих і монополізованих товарних ринків. В Україні діяльність підприємств переробної промисловості відбувається за таких обставин: зростання конкурентної боротьби; певне поєднання елементів монополії та конкуренції; значний рівень концентрації попиту; певна державна політика, яка стимулює або ускладнює появу нових конкурентоспроможних структур; диверсифікація окремих підприємств галузі призводить до змін механізмів ринкової взаємодії між її учасниками; інтернаціоналізація виробництва та глобалізація економічних відносин; складне поєднання цінових і нецінових форм конкурентної боротьби та ін.

Постановка завдання. Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених дослідженню конкурентоспроможності, все ще не існує єдиного підходу до визначення механізмів підвищення конкурентоспроможності; особливості конкурентоспроможності підприємств по утилізації промислових відходів не описані.

Метою статті є узагальнення та розвиток теоретичних та методологічних основ, а також розроблення практичних рекомендацій щодо формування механізму підвищення конкурентоспроможності підприємства по утилізації промислових відходів.

Результати досліджень. Напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства можна розглядати в рамках процесного підходу, тобто фокусуватися на «вході», «виході» і процесах всередині підприємства. Виходячи з цього можна удосконалювати організаційно-економічний механізм управління за рахунок використання різних ринків ресурсів та впливаючи на поведінку споживачів. Механізм управління конкурентоспроможністю підприємства може розглядатися на наступних рівнях: макро-, мезо- та мікрорівні. Макрорівень – глобальний рівень, вплив якого проявляється на мезо і мікрорівнях, до інструментів якого можна віднести міжнародні угоди і конвенції, регулюючі та регламентуючі конкретні види й аспекти підприємницької діяльності, які опосередковано впливають на конкурентоспроможність пі-

дприємств. Мезорівень – рівень національної економіки, регіонів, галузей. Мікрорівень – рівень окремих підприємств. У даній роботі розглядається рівень підприємств, який враховує глобальні, міжнаціональні тенденції та вимоги, а також регіональні особливості управління. Алгоритм впровадження заходів щодо підвищення конкурентоспроможності складається з: аналізу та оцінки потенційних клієнтів підприємств по утилізації промислових відходів; укладення партнерських угод; створення нових підприємств та їх підрозділів по утилізації відходів; організація кадрової роботи на підприємствах. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства з урахуванням екологічних факторів можливе лише при державній підтримці. До основних принципів впливу держави на розвиток організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства можна віднести:

- принцип ефективності (зниження впливу негативних явищ ринку: монополій, циклічності, недоброякісної конкуренції, і т.п.);
- принцип стабільності (контроль рівня безробіття, підтримка економічного зростання і т.п. шляхом використання фінансової, митної, податкової, зовнішньоекономічної політик держави);
- принцип системності (забезпечення системного підходу до вирішення економічних, екологічних, соціальних та інших проблем);
- принцип адекватності системи державного регулювання виробничої діяльності сучасним світовим стандартам і вимогам, що пред'являються до якості менеджменту;
- принцип оптимального поєднання адміністративно-правових та економічних важелів;
- принцип врахування фактора часу;
- принцип єдності поточного і стратегічного державного регулювання.

Аналіз принципів дозволив виділити основні напрями впливу держави на вдосконалення організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності підприємства. До них відноситься вдосконалення законодавчо-нормативного, економічного та інституційного механізмів.

Відмінності моделей екологічного менеджменту показують різне якісне ставлення до нього на підприємстві. Вибір моделі екологічного менеджменту зумовлює формування організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності підприємства. Причинами переходу підприємства до інтегрованої моделі менеджменту є підвищення інтересу споживача до екологічних якостей продукції; посилення екологічних вимог партнерів, інвесторів і держави; розвиток стратегічного мислення менеджерів і власників; об'єктивні ресурсні обмеження. Інтегрована система управління підприємства передбачає вдосконалення організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства на основі врахування екологічних факторів. Виконаний аналіз показав, що на ступінь важливості

екологічних чинників в маркетингових стратегіях підприємств впливає наступне: галузева приналежність, масштаби діяльності підприємства, особливості екологічного регулювання держави, ринкова стратегія підприємства.

Список літератури: 1. Рудюк Н.В., Бабий В.П., Маркина Л.Н. Новая технология утилизации опасных органических отходов. – Київ: Товариство «Знання України», 2001. – 152 с. 2. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация. Монография. – Луганск: Изд-во ВЛУ, 2000. – 315 с. 3. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг. – М.: Интел-Синтез, 2000. – 640 с. 4. Фатхутдинов Р.А. Стратегический менеджмент: – 3-е изд., – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1999. – 416 с.

Надійшла до редколегії 06.02.2013.

УДК 658.567.1:005.332.4-027.235

Механізм підвищення конкурентоспроможності підприємств по утилізації промислових відходів / О.Ю. Лінькова, І.І. Шаповалов // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 122-125. Бібліогр.: 4 назв.

В статье рассматривается механизм повышения конкурентоспособности предприятий по утилизации промышленных отходов.

Ключевые слова: конкурентоспособность, промышленное предприятие, предприятие по утилизации промышленных отходов, механизм повышения конкурентоспособности.

In the article the mechanism of increasing the competitiveness of enterprises in recycling industrial waste.

Key words: competitiveness, industrial enterprises, the utilization of industrial waste, the mechanism of increasing competitiveness.

УДК 004.7

О.Ю. ЛИНЬКОВА, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ»;
В.Й. ОГОНОВСЬКИЙ, студент, НТУ «ХПІ»

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

У статті досліджені економічні проблеми харчової промисловості України. Проаналізовані основні чинники виникнення економічних проблем харчової промисловості та шляхи їх подолання. Розглянуті особливості харчової промисловості України. Бібліогр.: 10 назв.

Ключові слова: попит та пропозиція, система збуту, економічні проблеми, харчова промисловість, промисловість України.

Вступ. На ринку продовольства України продовжує зменшуватися попит у зв'язку з погіршенням купівельної здатності населення і різко збі-

© О.Ю. Лінькова, В.Й. Огоновський, 2013

льшується пропозиція імпортованих продуктів. Значна частина вітчизняної сільськогосподарської продукції не знаходить збуту, згодовується худобі або псується а сільськогосподарські підприємства зазнають збитків.

Основними категоріями є попит і пропозиція, які реалізуються через купівлю-продаж товарів через оптово-роздрібну торгівлю. Саме значення попиту і пропозиції зумовлює і зміни виробництва, впливає на динаміку цін, викликає переміщення ресурсів виробництва між галузями і регіонами. Попит формується під впливом демографічних якісних і вартісних факторів, тобто він залежить від кількості населення, розміру доходів, якості товарів, реклами тощо. Пропозиція і вартість товарів, поданих до реалізації залежить від природних, організаційних і технологічних факторів. Основними сегментами системи пропозиції є: вітчизняне сільськогосподарське виробництво, імпорт, переробка, зберігання, товарна обробка й пакування продукції, транспорт і зв'язок. Центральне місце в ринку належить оптовій і роздрібній торгівлі, ринковій інфраструктурі. Саме ці елементи ринку здійснюють товарний обіг продуктів.

Аналіз досліджень та літератури. Дослідженням економічних проблем харчової промисловості України займалися Дейнеко Л.В., Мельник А.Н. Борщевський П.П.; теоретичні й практичні аспекти економічних проблем харчової промисловості вивчали Савчур-Шекмар Н.А., Лукінов І.І. та інші.

Метою статті є аналіз економічних проблем харчової промисловості. В роботі розглядаються проблеми харчової промисловості, умови їх виникнення та шляхи подолання.

Матеріали досліджень. Ринкові відносини в Україні формуються за збутовою концепцією. Вона виходить із необхідності максимізації доходів через збут товарів. Регулювання ринкових відносин відбувається переважно економічними методами. Провідна роль у регулюванні ринкових відносин належить державі, яка здійснює це через цінову та кредитно-податкову політики і створює відповідні умови для зміцнення матеріально-технічної бази господарств, посилюючи стимули до інвестування й прискорення науково-технічного прогресу [1].

Державне регулювання ринку потрібне для ліквідації суперечностей товаровиробників і споживачів. Товаровиробники зацікавлені в тому, щоб кількість товару, яка надходить на ринок, не перевищувала справжній попит. Споживачі, навпаки, в тому, щоб кількість товару, яка надходить на ринок, перевищувала справжній попит. Необхідність державного регулювання ринку продуктів харчування зумовлюється також порушенням паритету обміну, що склався між містом і селом. Сучасна мінова вартість сільськогосподарської продукції у 1,5-2 рази нижча від мінової вартості промислових товарів.

Потреба державного регулювання ринку зумовлюється й характером

перерозподілу капіталу [2].

Ринкова економіка змінює мету й завдання виробництва. Якщо головною метою виробництва за часів адміністративно-командної було виконання плану, то в умовах ринкових відносин – одержання максимального прибутку на капітал. Основними принципами функціонування цих відносин є: ощадливість, конкуренція, захист споживачів і товаровиробників. Ощадливість зберігає й нагромаджує капітал. Усе те, що зберігається з одержаного, додається до свого капіталу. Потім ці збереження витрачаються на розширення виробництва, переробку продукції чи на розвиток торгівлі, а також створюють можливості і іншим господарям дати позички під проценти тобто за певну частину прибутку. Отже, ощадливість приводить у рух додаткову кількість праці, яка створює додаткову вартість.

Конкуренція – це вільне суперництво товаровиробників. Конкуренція спонукає кожного спрямувати зусилля на підвищення певного рівня виробництва, родючості та ефективності виробництва в інтересах самозахисту та збільшення прибутку на вкладений капітал. Ринкова система – це механізм перерозподілу доходів. Олігополія, яка переважає до цього часу, є великою проблемою такого господарства. Усі нові джерела доходу: заробітна плата, рента і прибуток на капітал, завдяки монополії стають менші, ніж за умов конкуренції (Адам Сміт). Переваги конкуренції: сприяє насиченню ринку товарами і примушує продавати їх дешевше. Формування ринку продовольства відбудеться коли в конкурентній боротьбі за споживачів буде впроваджена технологічна дисципліна. Побоювання втратити замовника стримуватиме виробників від шахрайства і стимулюватиме виробництво високоякісної продукції.

Захист споживачів і виробників продукції повинен здійснюватися у результаті реалізації антимонопольних законодавчих актів. Серед останніх вирішальне значення мають роздержавлення, правовий захист, обіг капіталу, приватизація та оподаткування прибутків монополістів. Існує потреба врегулювання питань власності, продажу, оренди й закладання землі, що стимулюватиме розвиток конкуренції. Захист сільськогосподарських товаровиробників продукції від імпорту й монополії у переробці й торгівлі необхідно здійснювати як державними методами впливу, так і через об'єднання виробників, створення власних переробних і торговельних кооперативів. Захист споживачів продукції забезпечується також системою контролю за якістю продукції, встановленням обов'язкових стандартів якості. Спеціалісти-контролери за два тижні до початку збирання врожаю зобов'язані відбирати на місці вирощування культур проби продукції для лабораторного аналізу на рівень забрудненості радіонуклідами, нітратами і пестицидами. Повторному контролю повинна піддаватися кожна партія продукції безпосередньо при надходженні на ринок.

Одним із важливих заходів захисту споживачів є регулювання рівня

цін на продукти, яке може здійснювати держава, нагромаджуючи їх запас і доставляючи на ринок при зростанні попиту.

Умовами розвитку ринкової економіки є: свобода підприємництва й торгівлі, свобода переміщення праці й капіталу від однієї галузі до іншої, наявність різних форм власності на основні засоби виробництва, ліквідація земельної і банківської монополії, розширення прав успадкування, розвиток кооперації (збутової, постачальної, обслуговуючої), використання найманої праці, пробудження в населення підприємницького мислення й забезпечення його широкою інформацією, наявність міцної влади, правове забезпечення виконання договорів і зобов'язань, надійний захист власності.

Ринкова економіка – це сплетена сітка цін, де зміни на одному ринку викликають значні зміни на інших ринках. Особливо великий вплив на формування ринку продовольства справляє розвиток ринку землі, робочої сили й капіталів [4].

За останні п'ять років значно змінилася ситуація на ринку продовольства України – різко скоротилися попит і пропозиція. При цьому темпи зниження попиту набагато перевищили зменшення пропозиції. В Україні виникли певні труднощі з продажем продуктів. Спад попиту на продукти зумовлений зниженням доходів населення та зростанням розміру податків, обмеженістю експортних можливостей сільськогосподарської продукції. Пропозиція продуктів зменшилася через скорочення їх вітчизняного виробництва: мала зацікавленість працівників в ефективному використанні ресурсів і поліпшенні стану реалізації продуктів харчування, низька матеріально-технічна база переробних підприємств і торговельних організацій, недостатньо розвинута інфраструктура ринку. В 2010 р. організаціям споживчої кооперації було продано лише 7,6 % усіх реалізованих овочів і 18,2 % фруктів та ягід. Диспропорції попиту і пропозиції продуктів зумовлені також впровадженням принципів саморегульованого ринку, яке сприяло розвитку інфляційних процесів і зниженню мінової вартості сільськогосподарської продукції, зменшило можливість для розширеного відтворення виробництва та економічного зміцнення господарств, сприяло значному скороченню місткості внутрішнього ринку через зниження купівельної здатності населення.

На внутрішньому ринку продовольства України продовжується зростання цін. Проте темпи підвищення їх істотно різняться по окремих продуктах, зокрема: за період із серпня 2010 р. по серпень 2011 р. найнижчі вони були на олію, яблука, цибулю, цукор і картоплю, а найвищі – на хліб і хлібопродукти, молоко, кондитерські вироби. Якщо індекс паритету цін у державній і кооперативній торгівлі (порівняно із хлібом пшеничним із борошна I сорту) становив по олії 7,9 %, яблуках – 8,9, цибулі – 14,9, цукру – 19,6, картоплі – 20,3 %, то по хлібу житньому – 100,8 %, молоку – 92, кондитерських виробах – 82-94, м'ясу і м'ясопродуктах – 52-84 %. На міських ринках підвищення цін на продукти харчування відбувається меншими те-

мпамі, ніж у державній і кооперативній торгівлі. У цілому ціни на продукти харчування збільшилися за вказаний період на 4,7 %, а на непродовольчі товари – на 7,6 %.

Аналіз еластичності попиту за доходами показує, що із скороченням своїх доходів споживачі розширюватимуть купівлю продуктів низької категорії (коефіцієнт еластичності становить 0,3-0,35) – картоплі, капусти, столових буряків тощо. Тому виробництво цих продуктів має більші можливості на розширення. А на тваринництво, садівництво, виноградарство, навпаки.

Прогнозоване насичення внутрішнього ринку продовольством й необхідність виконання експортних торгових зобов'язань зумовлюють потребу не тільки стабілізувати, а й збільшити у найближчій перспективі виробництво сільськогосподарської продукції на 5-10 %. Проте наявність потрібної кількості продукції буде лише першою передумовою для формування ринку продуктів харчування. Низькі конкурентоздатні затрати на виробництво це друга передумова. Вирішальне значення матиме постійне забезпечення високої якості запропонованих на ринку продуктів, розширення їх асортименту та поліпшення зовнішнього оформлення товару. Щоб подолати негативні тенденції у розвитку ринку продовольства виникає необхідність посилення державного регулювання ринкових відносин, підвищити ефективність використання ресурсів, розширити державну допомогу господарствам. Держава може здійснювати регулювання ринку через цінову й кредитно-податкову політику. Цінова політика держави буде ефективною, коли ціни на сільськогосподарську продукцію забезпечать необхідні темпи розширеного відтворення виробництва, а прибуток на вкладений капітал буде не нижчим, ніж за інших напрямів його використання. Це можливе з регулюванням мінімальних цін на сільськогосподарську продукцію, наданням державних дотацій сільськогосподарським виробництвам, розширенням експортних субсидій. Актуальне питання безпроцентних кредитів на закладання багаторічних насаджень і догляд за ними до вступу їх в експлуатаційний період [5].

У період переходу до ринкової економіки (поряд із розвитком нових, конкурентоздатних джерел поставок засобів виробництва, а також нових каналів збуту, зберігання, переробки і розподілу продукції) слід поліпшити державні поставки, відновити держзамовлення на всі види сільськогосподарської продукції, розширити заготівлі.

Доцільно укладання ф'ючерсних контрактів, пільгове кредитування сільськогосподарських підприємств, забезпечення зустрічного продажу їм необхідних ресурсів за пільговими цінами.

Слід розширити захист вітчизняних товаровиробників:

- збільшити митний податок на імпорт продуктів;
- скасувати попередню оплату та податок (акциз на спирт) на експорт продуктів;
- увести граничну торговельну надбавку (не більшу 20 %) на вітчиз-

няну сільськогосподарську продукцію;

- створити сприятливі умови для ввезення ресурсів, необхідних для впровадження прогресивних технологій вирощування й переробки продукції;
- реалізувати комплекс заходів щодо розширення зовнішнього ринку сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки.

Державна допомога вітчизняним товаровиробникам повинна мати й непрямий характер – це прийняття законодавчих актів щодо розвитку конкуренції та захисту товаровиробників і споживачів, забезпечення статистичною інформацією, встановлення і контроль за дотриманням стандартів якості тощо.

Головним резервом насичення внутрішнього ринку продуктами й розширення їх експорту є поліпшення використання наявних ресурсів господарств і біокліматичного потенціалу України завдяки впровадженню ресурсозберігаючих технологій, поглибленню спеціалізації виробництва, удосконаленню розміщення культур, поліпшенню структури посівних площ, розширенню переробки і зберігання продукції в місцях її вирощування [7].

Результати досліджень. Розвиток ринку продовольства залежить не тільки від підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та вдосконалення системи маркетингу, а й від добробуту працівників села.

Висновки. Стратегія формування ринку продовольства має ґрунтуватися на врахуванні купівельної здатності населення, на можливостях зміцнення вітчизняного сільськогосподарського виробництва, розвитку системи маркетингу, всебічне стимулювання експорту та обмеження імпорту продуктів, розширення державного регулювання ринкових відносин.

Список літератури: 1. Дейнеко Л.В., Мельник А.Н., Савчур-Шекмар Н.А. Модель за-слуговує на увагу // Харчова і переробна промисловість. – 1995. – № 12. – С. 5-6. 2. Борщевський П.П., Дейнеко Л.В. Важливі проблеми галузі // Харчова і переробна промисловість. – 1996. – № 1. – С. 3-5. 3. Борщевський П.П., Дейнеко Л.В., Савчур-Шекмар Н.А. Методологічні засади оцінки регіонального розвитку харчової промисловості // Економіка АПК. – 1996. – № 3. – С. 23-28. 4. Борщевський П.П., Дейнеко Л.В., Рибалко А.А. Актуальні проблеми розвитку харчової промисловості // Економіка України. – 1996. – № 7. – С. 18-30. 5. Дейнеко Л.В. Шляхи підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва Подільського регіону // Економіка АПК. – 1996. – № 10-11. – С. 23-26. 6. Борщевський П.П., Дейнеко Л.В. Проблеми іноземного інвестиційного забезпечення розвитку продуктивних сил // Фінанси України. – 1997. – № 4. – С. 108-111. 7. Дейнеко Л.В. Регіональні агропромислові комплекси: шляхи стабілізації // Вісник НАН України. – 1997. – № 3-4. – С. 105-107. 8. Дейнеко Л.В., Цимбалюк А.В. Регіональна ефективність використання водних ресурсів в харчовій промисловості // Таврійський науковий вісник. Вип. 5. – Херсон.: Херсонський сільськогосподарський інститут, 1997. – С. 59-61. 9. Борщевський П.П., Дейнеко Л.В. Інвестиційний процес: стан і перспективи // Харчова і переробна промисловість. – 1997. – № 12. – С. 14-15. 10. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / П.Т. Саблук, І.І. Лукінов, В.В. Юрчишин та ін. – К.: ІАЕ УААН, 1996. – 664 с.

Надійшла до редколегії 08.02.2013.

УДК 004.7

Сучасні проблеми харчової промисловості України / О.Ю. Лінькова, В.Й. Огоновський // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 125-131. Бібліогр.: 10 назв.

В статті досліджені економічні проблеми харчової промисловості України, виявлена їх суть. Проаналізовані основні передумови виникнення економічних проблем харчової промисловості і шляхи їх вирішення. Розглянуті особливості харчової промисловості України.

Ключевые слова: економічні проблеми, харчова промисловість, промисловість України.

In this paper the problem of cost-effective food industry in Ukraine, revealed their essence. Analyzed the basic premise of the economic problems the food industry and their solutions. The features of the food promyshlennsoti Ukraine.

Key words: economic problems, the food industry, the industry of Ukraine.

УДК 658.567.1:005.332.4-047.44

О.Ю. ЛІНЬКОВА, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ»;

І.І. ШАПОВАЛОВ, студент, НТУ «ХПІ»

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ПО УТИЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ВІДХОДІВ

У статті пропонуються методи оцінки конкурентоспроможності підприємств по утилізації промислових відходів. Бібліогр.: 4 назв.

Ключові слова: оцінка конкурентоспроможності, підприємство по утилізації промислових відходів, матричні методи, методи оцінки КПП за ринковою часткою, методи, засновані на теорії ефективної конкуренції, методи, засновані на теорії фірми і галузі.

Вступ. Україна відноситься до числа індустріально-аграрних країн. Донедавна частка важкої промисловості складала порядку 60 % валового внутрішнього продукту країни, що значно вище, ніж у західноєвропейських країнах, де цей показник досягає 35 %. Наявність і концентрація підприємств чорної і кольорової металургії, теплоенергетики, хімії і нафтохімії, гірничодобувної промисловості і цементних заводів, на яких зношення устаткування і комунікацій досягає 50-70 %, впливають на екологічну ситуацію багатьох міст.

За статистикою, до 90 % газоподібних, рідких і твердих відходів утворюється в містах і близько 10 % – у сільській місцевості. У зв'язку з чим сьогодні гостро стоїть питання захоронення виробничих і побутових відходів. Причому встановлено, що складність проблеми пропорційна чисельності населення і промислового потенціалу міста. У металургії і теп-

© О.Ю. Лінькова, І.І. Шаповалов, 2013

лоенергетиці для складування відходів використовується до 40 % території підприємства. Площі, займані кар'єрами, розрізами, місцями складування промислових і побутових відходів у виді відвалів, шлаконакопичувачів, териконів, смітників до кінця XX сторіччя склала близько 8 % від загальної території України.

З огляду на те, що відходи виробництв, що забруднюють навколишнє природне середовище, можуть бути використані в народному господарстві, дуже актуальна в даний час проблема їхньої утилізації.

Сучасні умови функціонування промислових підприємств перетворюють процес оцінки конкурентоспроможності промислових підприємств (КПП) на самостійну ділянку аналітичної роботи, результати якої можна використовувати як інформаційну базу при ухваленні управлінських рішень із стратегічних питань, при плануванні інноваційної, технічної і продуктової політики а також при формуванні механізму управління КПП, визначенні резервів конкурентоспроможності і посиленні конкурентних позицій ПП на конкретному ринку.

Сьогодні для успішного функціонування промислового підприємства на ринку оцінка його конкурентоспроможності є об'єктивною необхідністю. Як процес виявлення сильних і слабких місць підприємства вона дає можливість максимального удосконалення його діяльності та виявлення його прихованих потенційних можливостей. Оцінка конкурентоспроможності промислового підприємства (КПП) також є найбільш запитаною процедурою при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності і виході на зарубіжні ринки. Але і в межах внутрішнього ринку підприємства зазнають впливу іноземних конкурентів, що обумовлений посиленням процесу глобалізації. У зв'язку з цим вимоги до процедури оцінки конкурентоспроможності підвищуються.

Питання оцінки КПП розглядалося неодноразово як в окремих наукових публікаціях, так і в фундаментальних наукових працях, зокрема [2-4, 6]. Але до сьогодні не розроблено уніфікованої методики оцінки конкурентоспроможного потенціалу промислового підприємства.

Метою даної роботи є аналіз існуючих підходів до оцінки конкурентоспроможності промислового підприємства і виклад основних засад розроблених авторами методик і рекомендацій з цієї проблеми.

Результати дослідження. Показник КПП має на меті віддзеркалення найістотніших підсумків діяльності і потенційні можливості всіх служб і підрозділів підприємства, а також його здатність реагувати на зміни чинників зовнішнього середовища.

Маємо констатувати, що уніфікованої методики оцінки конкурентоспроможності промислового підприємства не існує. Це обумовлено неоднозначністю розуміння самого поняття «конкурентоспроможність», і, поза сумнівом, спричиняє неоднозначність підходів і методик оцінки КПП.

Існуючи методики оцінки КПП можна поділити наступним чином:

- матричні методи;
- методи оцінки КПП за ринковою часткою;
- методи, засновані на теорії ефективної конкуренції;
- методи, засновані на теорії фірми і галузі;
- методи, засновані на теорії якості товару (зокрема на теорії маркетингу);
- методи, засновані на аналізі порівняльних переваг.

Зараз найбільш «привілейованими» методами в США (країні, де приділяється найбільша увага питанням конкурентоспроможності) є методи оцінки КПП за ринковою часткою: чотирискладовий показник концентрації CR4 (використовувався з 1968 по 1984 р. Департаментом юстиції США) й індекс Херфіндала-Хершмана (з 1984 по теперішній час). Ця методика дозволяє за характером розподілу часток ринку виділити ряд стандартних станів його суб'єктів: аутсайтери; із слабкою, середньою і сильною конкурентною позицією; лідери. Величина зміни ринкової частки дозволяє визначити певні групи господарюючих одиниць. Перехресна класифікація розміру часток і їх динаміки дає можливість побудувати конкурентну карту ринку, на підставі якої легко встановити місце досліджуваного суб'єкта в структурі ринку, ступінь домінування на ринку, особливості розвитку конкурентної ситуації.

Критерієм конкурентоспроможності в рамках даної моделі є завоювання найбільшого конкурентного статусу на ринку в процесі конкурентного суперництва.

Не позбавлена недоліків і решта перелічених вище методик.

Матричний метод, розроблений Бостонською консалтинговою групою, має в основі аналіз конкурентоспроможності з урахуванням життєвого циклу товару (послуги). Сутність оцінки полягає в аналізі матриці, побудованої за принципом системи координат: по горизонталі - темпи зростання/скорочення кількості продажів у лінійному масштабі; по вертикалі - відносна частка товару/послуги на ринку. Найбільш конкурентоспроможними вважаються підприємства, які займають значну частку на швидкозростаючому ринку.

Переваги методу: за наявності достовірної інформації про обсяги реалізації метод дозволяє забезпечити високу репрезентативність оцінки; модель використовується для дослідження взаємозв'язку між діловими одиницями, що входять в організацію, а також їх довгострокових цілей; модель може бути основою для аналізу різних стадій розвитку ділової одиниці (бізнесу) і відповідно до аналізу відмінності її потреб на різних етапах розвитку.

Недоліки методу: виключає проведення аналізу причин і ускладнює розробку управлінських рішень; надмірну увагу приділяє потокам готівки, тоді як для організації не менш важливим показником є ефективність інве-

стицій. Націлений на суперзростання і залишає без уваги можливості оздоровлення бізнесу, покращання методів управління.

Найяскравішим прикладом цього підходу, на нашу думку, є методика консультаційної американської фірми «D and B», яка використовується для оцінки конкурентоспроможності галузі окремо узятій країни і підприємств усередині цієї галузі.

Предметом аналізу тут виступають три групи показників. До першої групи входять показники, що відображають ефективність виробничо-збутової діяльності підприємств: відношення до чистої вартості матеріальних активів, відношення чистого прибутку до чистого оборотного капіталу. Показники другої групи характеризують стан виробничої сфери підприємства – в основному інтенсивність використання основного і оборотного капіталу: відношення чистих продажів до чистої вартості матеріальних активів, відношення чистих продажів до чистого оборотного капіталу, відношення чистих продажів до вартості матеріально-виробничих запасів, відношення основного капіталу до вартості матеріальних активів, відношення матеріально-виробничих запасів до чистого оборотного капіталу.

Третю групу складають показники, пов'язані з фінансовою діяльністю підприємств: відношення оборотного капіталу до поточного боргу, період оплати поточних рахунків, відношення поточного боргу до вартості матеріальних активів, відношення загального боргу до вартості матеріальних активів, відношення поточного боргу до вартості матеріально-виробничих запасів, відношення довгострокових зобов'язань до чистого оборотного капіталу.

Дослідження методів оцінки конкурентоспроможності підприємств показує, що вибір критеріїв та методів визначається об'єктом та метою промислового підприємства. Так, для підприємств по утилізації відходів основною метою оцінки конкурентоспроможності є визначення основних напрямків щодо розвитку основних складових бізнесу, а також своєчасного реагування на зміни ринкової кон'юнктури. Тому доцільно до поставленої мети використовувати сценарний підхід до оцінки конкурентоспроможності.

Висновки. Таким чином, треба резюмувати, що сучасні умови функціонування промислових підприємств перетворюють процес оцінки КПП на самостійну ділянку аналітичної роботи, результати якої можна використовувати в таких напрямках:

- як інформаційну базу при ухваленні управлінських рішень із стратегічних питань, при плануванні інноваційної, технічної і продуктової політики;
- при формуванні механізму управління КПП, визначенні резервів конкурентоспроможності і посиленні конкурентні позиції ПП на конкретному ринку.

Список літератури: 1. *Фатхутдинов Р.А.* Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 312 с. 2. *Воронкова А.Э.* Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация. Монография. – Луганск: Изд-во ВЛУ, 2000. – 315 с. 3. *Фатхутдинов Р.А.* Стратегический маркетинг. – М.: Интел-Синтез, 2000. – 640 с. 4. *Фатхутдинов Р.А.* Стратегический менеджмент: – 3-е изд. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1999. – 416 с.

Надійшла до редколегії 06.02.2013.

УДК 658.567.1:005.332.4-047.44

Оцінка конкурентоспроможності підприємств по утилізації промислових відходів / О.Ю. Лінкова, І.І. Шаповалов // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 131-135. Бібліогр.: 4 назв.

В статье предлагаются методы оценки конкурентоспособности предприятий по утилизации промышленных отходов.

Ключевые слова: оценка конкурентоспособности, предприятие по утилизации промышленных отходов, матричные методы, методы оценки КПП по рыночной доле, методы, основанные на теории эффективной конкуренции, методы, основанные на теории фирмы и отрасли.

The method for assessing the competitiveness of enterprises for recycling industrial waste.

Keywords: evaluation of the competitiveness of the enterprise by recycling industrial waste, matrix methods, assessment methods PPC market share, methods based on the theory of effective competition, methods based on the theory of the firm and the industry.

УДК 339.138

О.О. ЗАМУЛА, канд. техн. наук, доц., НТУ «ХПІ»;

Е.А. ПАРХОМЕНКО, студент, НТУ «ХПІ»

ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЯ» В МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У даній роботі розглянуто проблематику використання поняття "інформації" в маркетингових дослідженнях. Отримані результати допоможуть підприємцям чи підприємствам бути готовими до опрацювання різноманітної маркетингової інформації в умовах ринку.

Бібліогр.: 6 назв.

Ключові слова: інформація, інформаційний ресурс, джерело інформації, маркетингові дослідження.

Вступ. Однією з головних проблем маркетингових досліджень є проблема інформаційного забезпечення. І залежно від того, якого типу ця інформація, якими є джерела інформації, які засоби збирання, передавання, дос-

© О.О. Замула, Е.А. Пархоменко, 2013

лідження та тлумачення результатів, вирішуються питання використання її менеджерами компаній. За допомогою обґрунтованих маркетингових рішень підприємство пристосовує свою продукцію та послуги до потреб споживачів. Ефективність цього процесу залежить від організації зворотного інформаційного зв'язку від ринку до фірми. Він дає змогу оцінити існуюче становище фірми та можливості і напрями його поліпшення.

Постановка завдання. Дослідити поняття інформації в маркетингових дослідженнях.

Методологія. Дослідження теоретичних і методологічних положень роботи ґрунтується на загальнонаукових принципах проведення комплексних досліджень, основах економічної теорії, роботах провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, економістів з питань розвитку національної економіки.

Результати дослідження. Інформація – абстрактне поняття, що має різні значення залежно від контексту. Походить від латинського слова «*informationes*», яке має декілька значень: роз'яснення; виклад фактів, подій; витлумачення; представлення, поняття; ознайомлення, просвіта [1, с. 7].

Терміну «інформація» властива крайня багатозначність. Вона – результат змішання повсякденних і технічних значень. У літературі цей термін використовується самим невизначеним чином у надмірно широкому змісті. Його субстанціалізація в різних філософських працях привела до того, що його стали розглядати поряд з матерією й енергією як поняття, що позначає одну з фундаментальних субстанцій світу [4, с. 8].

У повсякденному слововживанні інформація – це повідомлення про що-небудь, відомості або процес їхньої передачі.

Інформація в маркетингу – засіб зменшення невизначеності, властивий стохастичним процесам ринку [2, с. 79].

При цьому завжди вважається, що інформація була, є і буде, а якщо її бракує, то завжди можна знайти ту, якої не вистачає. Якщо йдеться про вірогідність інформації, то найчастіше розуміють вірогідність представлення і введення, якщо про надійність – то про надійність роботи ЕОМ і програмного забезпечення. Сама ж інформація вважається визначеною. Насправді це далеко не так.

Одержати достовірну і достатню для прийняття рішення інформацію дасть змогу налагоджений механізм роботи з інформацією. Один з таких механізмів запропонував А. М. Яновський [6]. Суть його полягає у такому: формулюються характеристики інформації та вимоги до неї (тобто її специфікації), а потім визначається послідовність процедур аналізу та використання її.

Інформація дозволяє підприємству [4, с. 52]:

- знизити фінансовий ризик;
- одержати конкурентні переваги;
- стежити за маркетинговим середовищем;

- координувати стратегію;
- оцінювати ефективність діяльності;
- підкріплювати інтуїцію менеджерів.

Характеристики інформації і вимоги до неї [5, с. 39]:

- *вірогідність* – наближеність інформації до першоджерела або точність передавання її. Треба враховувати, що джерело інформації може помилятися, знаючи лише ту інформацію, що йому доступна;
- *об'єктивність* – інформація, позбавлена суб'єктивних викривлень психологічного плану, а також тих, що виникли під час передавання;
- *однозначність* – навіть достовірну та об'єктивну інформацію варто повторно перевірити;
- *своєчасність* – інформація необхідна у конкретний момент, відповідний моментам формування, передавання, надходження, обробки, прийняття управлінських рішень, оскільки інформація швидко застаріває;
- *релевантність* – ступінь відповідності інформації розв'язуваній проблемі, необхідність її та здатність сприяти вирішенню проблеми;
- *пертинентність* – придатність інформації (за формою, змістом, з мінімальною обробкою) безпосередньо брати участь у вирішенні проблеми;
- *актуальність* – важливість інформації в конкретний момент часу, у прийнятті конкретного рішення;
- *повнота* – інформація без пробілів за всіма характеристиками, необхідна і достатня для прийняття рішення з управління маркетинговими процесами, тобто для досягнення поставленої мети;
- *цінність* (значимість) – ціннісна характеристика інформації для вирішення конкретного завдання;
- *економічність* – мінімізація усіх витрат, пов'язаних з отриманням маркетингової інформації у повному обсязі для забезпечення потреб управління фірмою.

Цінність маркетингової інформації полягає в тому, що вона:

- створює передумови одержання конкурентних переваг;
- допомагає зменшити міру ризику;
- визначає та попереджує про зміни в навколишньому середовищі;
- сприяє формуванню і координації стратегій;
- підтримує й обґрунтовує рішення;
- сприяє зростанню іміджу фірми;
- дає можливість аналізувати діяльність фірми з метою підвищення її ефективності.

Механізм роботи з інформацією такий [5, с. 49]:

Перевірка інформації. Найбільш надійний і поширений метод перевірки інформації — порівняльний аналіз, тобто одержання однозначної відповіді на одне й те саме питання з різних джерел. Якщо інформація не підтвердилася одним або декількома джерелами чи отримано суперечливі відомості, необ-

хідно поставити під сумнів усю отриману інформацію і підтвердити або спростувати припущення про її помилковість. Така неузгоджена інформація є неякісною і непридатною для прийняття рішення.

Обробка інформації. По закінченні перевірки інформації на вірогідність відбувається аналіз її та формування (синтезування) висновку, тобто узагальнення, що пояснює усі встановлені факти.

Після того, як сформульовано висновки, переходять до рекомендацій. Щоб підготувати вмотивовані висновки та рекомендації, необхідно дотримуватися двох обов'язкових умов: щоб з інформацією працював професіонал і щоб він був досить обережний, обґрунтовуючи рекомендації для керівництва фірми.

Відсіювання надлишкової інформації. Інформація не тільки полегшує і забезпечує швидке обґрунтоване прийняття рішень у будь-якій галузі діяльності з мінімальним ризиком, а й, якщо вона є надлишковою, паралізує аналіз інформації. Прийняття рішення в такій ситуації досить сумнівне, бо виявити ключову інформацію дуже складно, не говорячи вже про можливість отримання дезінформації.

Швидке змінювання інформації веде до перенапруження та прийняття помилкових рішень. Утримування штату кваліфікованих референтів-аналітиків для фірми не завжди можливе. Одним із способів вирішення цієї проблеми є використання «фільтра» на вході сторонньої інформації, яку не запитували.

Керівникам фірм, що планують поліпшити свій бізнес з допомогою інформаційно-аналітичних розробок, варто взяти до уваги такі положення:

1. Наявність інформації сама по собі не вирішує ваших проблем, лише визначає склад заходів, що їх необхідно здійснити.

2. З отриманою інформацією повинен працювати кваліфікований експерт-аналітик профільної сторонньої фірми або власний персонал.

3. Робота з інформацією зменшить запас вільного часу особисто керівника і співробітників. При цьому можна втратити контроль за перебігом розроблення, а отже, приймати невиправдані інтуїтивні рішення за браком часу на роздуми.

4. Стримуйте опір осіб середнього менеджменту фірми, мотивація якого зрозуміла: їм не подобається присутність сторонніх; робота запрошеного фахівця розкриває недоліки в їх роботі, вони не бажають змінювати будь-що у своїй роботі; ймовірність застосування нестандартних підходів; вони просто заздрять заробітку запрошеного фахівця.

5. Оцінюйте вартість одержуваної інформації, щоб її ціна не стала вище за комерційну вартість результату її використання.

Висновки. Таким чином, інформація, що надана маркетологу, є для нього вихідним пунктом для проведення маркетингових досліджень. Чим добротніша інформація, тим ефективніше буде результати досліджень і

продуктивнішою буде праця маркетолога при вирішенні проблем підприємства чи установи.

Список літератури: 1. Асонов Г. Ф., Желтан Т.А. Інформація в сучасному світі. – 1993. – 360 с. 2. Бронніков М. До питання про ціну інформації // Проблеми теорії і практики управління, 2008. – № 1. – С. 79-83.. 3. Бучацька І.О. Процедури управління маркетинговою діяльністю підприємства та їх інформаційне забезпечення // МиР, 2007. – № 2. – С. 36. 4. Дера В.Г. Методи збирання та аналізу інформації в системі маркетингу. – М.: ФиС, 2004. – 396 с. 5. Єжова Л.Ф. Інформаційний маркетинг: Навч. посібник. – К.: Київ, 2008. – 560 с. 6. Яновський А.М. Інформація – товар ринковий // Організація та методика інформаційної роботи, 2009. – № 6. – С. 58-60.

Надійшла до редколегії 20.02.2013.

УДК 336.458

Поняття «інформація» в маркетингових дослідженнях / О.О. Замула, Е.А. Пархоменко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 135-139. Бібліогр.: 6 назв.

Сформулированы преимущества малого предпринимательства по сравнению с крупным бизнесом, охарактеризовано современное состояние малого сектора предпринимательства в регионах Украины, исследованы зарубежный опыт его становления и функционирования, охарактеризованы неоднородность Украины в экономическом и социально-политическом отношении как причину неэффективной государственной поддержки малого бизнеса.

Ключевые слова: малый бизнес, региональная экономика.

Formulated advantages of small business versus big business, the present condition of small business sector in the regions of Ukraine, studied international experience of its establishment and operation, describes the heterogeneity of Ukraine in the economic and socio-political terms as the cause of inefficient state support of small business.

Keywords: small business, regional economy.

УДК 004.7

О.Ю. ЛІНЬКОВА, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ»;
В.Й. ОГОНОВСЬКИЙ, студент, НТУ «ХПІ»

АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті досліджені основні чинники виникнення економічних проблем харчової промисловості України. Проаналізована харчова промисловість України. Розглянуті шляхи вирішення проблем харчової промисловості. Бібліогр.: 10 назв.

Ключові слова: харчова промисловість, проблеми промисловості, шляхи вирішення.

© О.Ю. Лінькова, В.Й. Огоновський, 2013

Вступ. Однією з умов ефективної діяльності підприємств харчової промисловості в процесі перетворень відносин власності повинна бути свобода вибору різних форм господарювання. Кожна з них має як свої переваги, так і певні недоліки. Останні є результатом дії підприємстві різних суб'єктивних та об'єктивних факторів: рівня розвитку підприємств стану основних фондів, матеріально-технічної бази та соціальної інфраструктури, екологічного клімату в колективі, наявності потенційних власників – членів трудового колективу, співвідношення сил формальної та неформальної влади і т.д. Але всі організаційні форми підприємництва мають право на існування і повинні довести свої переваги на практиці. Тільки при свободі їх вибору вони можуть знайти належне їм місце в ринковій економіці.

Аналіз досліджень та літератури. Дослідженням шляхів вирішення проблем харчової промисловості України займалися Сандул О.В., Осадчук І.В. Чернявська К.А.; теоретичні й практичні аспекти економічних проблем харчової промисловості вивчали Якимчук Т.В., Кваша С.В. та інші.

Метою статті є аналіз та розробка шляхів вирішення проблем харчової промисловості.

Матеріали досліджень. Формування різних ринкових форм господарювання у харчовій промисловості пов'язане в першу чергу з певними особливостями та специфікою цієї галузі порівняно з іншими, тому що задоволення потреб населення продуктами харчування – досить складна, багатопланова і незмінна проблема, яка стоїть перед суспільством на всіх ступенях його розвитку. Це зумовлюється рядом обставин: дефіцитом багатьох сировинних ресурсів, різним ступенем розвитку галузей, які безпосередньо виробляють продукти харчування, і пов'язаних з ними інших галузей, організацією надходжень продуктів харчування до споживача та багатьма іншими причинами.

Причому, якщо сьогодні проблема забезпечення продуктами харчування населення, в силу їх недостатнього виробництва, вирішується в напрямі кількісного збільшення продуктів, то в майбутньому вона буде видозмінюватися в напрямі максимізації особистого споживання. Це знаходить свій вияв у розробці раціональних норм харчування для різних груп населення. При цьому характерною рисою тут є не тільки забезпечення різноманітності продуктів при споживанні, але й стабільність споживання деяких з них протягом всього року (фрукти, овочі тощо).

На практиці це означає перехід від сезонного споживання окремих продуктів харчування до цілорічного їх споживання. Така постановка питання породжує проблему тривалого зберігання, що в ряді випадків неможливо зробити по багатьох продуктах. Виходом з цього становища стала промислова переробка первинних продуктів харчування, яка дає змогу не тільки зберігати їх протягом тривалого часу (без втрати поживної цінності), але й значно розширювати їх асортимент, що дуже важливо для органі-

зації раціонального харчування, а також забезпечує їх зберігання при транспортуванні на великі відстані. Вирішення цих питань передбачає відповідну організаційну структуру галузі, а саме – певне поєднання великих, середніх та малих підприємств. У найзагальнішому вигляді при вирішенні цієї проблеми необхідно виходити з особливостей сировинного забезпечення підприємств харчової промисловості та специфіки споживання окремих продуктів харчування (масовість, щоденне споживання в поєднанні з іншими) [4].

Справа в тому, що по багатьох продуктах харчування склалися великі сировинні зони (овочі, соняшник, пшениця, цукрові буряки, картопля тощо), на базі яких були створені великі промислові підприємства.

В умовах централізовано-планової системи господарювання, яка забезпечувала роботу сировинної зони для підприємства, ефект від масштабу виробництва певною мірою досягався. З переходом до ринкових відносин у роботі великих підприємств з'явився ряд труднощів, які знижують ефективність їх діяльності – вони слабо реагують на зміни в споживацькому попиті, нечутливі до новацій.

В цих умовах малі підприємства стають тією необхідною ланкою, яка, з одного боку, робить систему забезпечення населення продуктами харчування більш ефективною (швидко реагують на зміну попиту, менші витрати сировини, більш ефективно доводять до споживача Продукти харчування – підвищують загальну ефективність виробництва продуктів на основі поглиблення спеціалізації та кооперування з великими і середніми підприємствами.

Але результативність роботи малих підприємств у виробництві продуктів харчування буде досягнута тільки тоді, коли вони займуть належне місце і становище в системі переробних підприємств. А цього досягти досить складно. Справа в тому, що харчова промисловість являє собою конгломерат підгалузей, кожна з яких сама собі має різні види виробництв. Усі вони різняться між собою не тільки щодо виробництва продуктів, але й умовами виробництва. Найбільш специфічні особливості харчової промисловості такі:

- практично харчова промисловість характеризується як не одна галузь, матеріалом продукції, що виробляється, та її величезною різноманітністю;

- для ряду її підгалузей (цукрова, консервна, виноробна, олійно-жирова її характерне сезонне виробництво, яке призводить до нерівномірного використання виробничих потужностей;

- необхідність розміщення виробництва значного виду продуктів харчуванні і організацій їх споживання, і на невеликій відстані від сировинної бази;

- значна залежність якості ряду продуктів від тривалості переробки

сировини;

- строки зберігання більшості продуктів, як правило, обмежені;
- велика залежність від тари та упаковки продуктів;
- високі вимоги до якості продукції (свіжість, наявність вітамінів, смакові естетичність та ін.);
- часта змінність асортименту з багатьох продуктів;
- велика залежність якості продукції від якісних характеристик сировини;

– по ряду продуктів їх виробництво вимагає великої кількості сировини. Усі вищевказані особливості визначають специфіку організації і технологій виробництва продуктів харчування, пошук нових форм господарювання в період ринкових відносин.

В умовах адміністративно-командної системи господарювання кожне підприємство знало, що виробляти, кому, скільки і коли поставляти продукцію, хто є постачальником сировини, обладнання та за якими цінами [8].

При ринкових відносинах рішення цих питань є справою кожного підприємства. Це в свою чергу змушує підприємство самому формувати свою господарську, і збутову політику. В цих умовах великі підприємства повинні самостійно формувати раціональні виробничі та збутові зв'язки. Світовий досвід розвитку виробництва продуктів харчування показує, що ці проблеми ефективніше вирішуються з розвитком малих підприємств. Особливістю функціонування малих підприємств є спрямування діяльності на конкретне виробництво якого-небудь товару чи надання послуг. разі ми маємо справу з різко виявленою спеціалізацією, яка забезпечує зі затрат виробництва.

Найбільші можливості повсюдного розвитку малих підприємств в Україні має хлібо-круп'яна галузь. За багато десятиліть постачання населення хлібобулочними виробами здійснювалось головним чином хлібозаводами потужністю 100-150 т за добу. Такі дріди-велетні, особливо у великих містах (Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Львів та інші) до цього часу працюють в основному на технічно відсталому устаткуванні, яке потребує заміни або модернізації. В умовах економічної кризи здійснити це досить важко. Виходом з цього становища може бути створення розгалуженої сітки малих підприємств з виробничою потужністю від 0,5 до 25 т за добу і з невеликою чисельністю працівників.

На основі аналізу технологічних зв'язків та організації виробництва різноманітних продуктів харчування можна виділити кілька способів створення малих підприємств у харчовій промисловості. По-перше, це організація виробництва на базі недостатньо цілком невикористовуваних сировинних ресурсів. Наприклад, у консервній промисловості близько 25 % становлять відходи та вторинні продукти. У цьому випадку малі підприємства можуть створюватися державними або іншими виробничими структурами, місцевими органами влади, акціонерними товариствами, колектива-

ми громадян з метою комплексного використання сировини [5].

Другим напрямом створення малих підприємств є розукрупнення великих виробництв. В такому разі розділення великого підприємства буде раціональним при відсутності між окремими ланками жорстких виробничих зв'язків. Тут можливе використання технологічного принципу – розділ єдиного технологічного циклу на окремі основні стадії із створенням на їх базі малих підприємств. Прикладом цього може бути виробництво різних видів продукції з картоплі, різноманітних напівфабрикатів, чіпсів, сушеної картоплі тощо. Для ряду галузей технологічний принцип розукрупнення підприємства неприйнятний, оскільки ланки основного технологічного процесу мають жорсткі виробничі зв'язки. За приклад можна взяти хлібопекарню та в ряді випадків кондитерську промисловість. Створення малих підприємств тут доцільно на базі організації виробництва окремих технологічно нескладних видів продукції: національних ласощів, різних видів хлібобулочних виробів та ін.

Серед усіх форм господарювання у харчовій промисловості найбільшого поширення набувають акціонерні товариства. Нині АПК потребує значних капіталовкладень, які, однак, при теперішній економічній кризі держава йому надати не в змозі. Саме через акціонерні відносини можливе активне залучення вільних коштів з інших галузей економіки, участь іноземних інвесторів у фінансуванні АПК.

Про переваги акціонерної форми господарювання над іншими свідчить, наприклад, такий факт. За даними Укрцукру, серед 194 підприємств цукрової промисловості країни, станом на 1 травня 1996 р. 101 перетворене в акціонерне товариство, 24 підприємства працюють на оренді, 69 – державні підприємства, з них 62 перебувають у стадії Реформування власності. Крім того, необхідно зазначити, що частка акціонерних підприємств у валовому виробництві цукру становить більш як 65 %, причому надалі цей показник зростатиме.

Специфічною особливістю окремих галузей промисловості є необхідність розміщення виробництва значного виду продуктів харчування у місцях розташування сировинних зон. У процесі приватизації підприємств цих галузей важливо забезпечити збереження їх спеціалізації та виробничих зв'язків, що склалися протягом тривалого періода їх діяльності. Тому виправданим є надання права працівникам господарств сировинних зон брати участь у приватизації таких державних підприємств на тих же умовах, й членам зайнятих на них трудових колективів. При такому порядку приватизації гасниками акціонерних товариств, створених на базі державних підприємств, будуть також працівники підприємств-суміжників (партнерів). Так, приватизація цукрових заводів здійснюється, як правило, за участю сільськогосподарських товаровиробників, яким належить від 10 до 40 % акцій частка акцій у статутному фонді акціонерного товариства

При приватизації підприємств, які переробляють сільськогосподар-

ську сировину, але не мають договірних зв'язків на її поставку безпосередньо з господарствами, частина акцій передбачається в плані приватизації відповідного підприємства з урахуванням пропозицій підприємства та відповідних сільськогосподарських органів. Це стосується насамперед олійно-жирових підприємств, підприємств по випуску пива, солоду, цукру. Переважну кількість насіння соняшнику та ячменю одержують з хлібоприймальних підприємств [2].

Слід зазначити, що акціонування в переробних галузях харчової промисловості гальмується через відсутність чіткого законодавства з цього питання. Верховна Рада України, як відомо, прийняла Закон України «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» Ряд положень цього закону суперечить або не узгоджується з рядом діючих законодавчих актів. Тому Президент України наклав вето на цей Закон до приведення окремих його положень у відповідність з чинним законодавством [9].

Тривалий час у харчовій промисловості широко застосовувалась як одна з форм господарювання оренда цілісних майнових комплексів. В умовах переходу до ринку проблема становлення орендних відносин набула найбільш драматичного характеру. За нетривалий період приватизації вже кілька разів змінювались оцінки орендованого майна та розрахунку орендної плати. При цьому кожні нові методики не тільки ускладнювали діючий порядок розрахунку цих показників дедалі менше зацікавлювали виробничі колективи в переході на оренду. Віді до нормативних документів в оренду передаються тільки основні засоби, нематеріальні активи, не встановлене устаткування та незакінчене будівництво. Матеріальні повинні викупатись орендарем протягом 30 календарних днів з моменту укладення договору, а кошти та цінні папери передаються орендарю в кредит на термін договору оренди. За користування кредитом орендар повинен сплатити процентні ставок рефінансування Національного банку. Такий порядок розрахунків за матеріальні засоби ще більше ускладнює умови переходу на оренду, оскільки підприємства що мають значні матеріальні засоби, не зможуть у визначений термін розраховуватися з орендодавцем. Це свідчить про те, що оренда цілісних майнових комплексів знецінена і це негативно позначається на використанні цієї форми господарювання в харчовій промисловості.

У 1995 р. в умовах оренди в аграрно-промисловому комплексі країни при майже 150 підприємств. Серед них близьку 40 % договорів укладено з правої орендованого майна трудовими колективами. З урахуванням останніх змін переходу на оренду можна передбачити, що надалі матиме місце розторгнення цих договорів та скорочення числа підприємств, які б виявили бажання пеіоренду з подальшим викупом.

Вище підкреслювалося, що у розвитку переробних галузей є проблеми, якій створюють з характерної їм специфіки виробництва. Вони пов'язані з такими особливостями цих галузей, як сезонність, можливість багатоварі-

антного випуску різних продуктів з однієї сировини, специфічність протікання біохімічних процесів, високі вимоги до сировини і обладнання.

Результати досліджень. Взагалом ці проблеми набувають нового змісту. Справа в тому, що в умовах централізованої системи планування всі ці проблеми вирішувалися в межах директивних рішень. З переходом до ринку вони у своїй більшості повинні вирішуватися керівниками підприємств, багато з них часто ні психологічно, ні професійно не готові. Тому разом з тим, це не означає, що держава в умовах ринкових відносин не бере участі.

Відбувається зміна самої участі. За державою залишається відповідальність за розробку раціональних норм харчування, стимулювання розвитку найновіших напрямів виробництва продуктів харчування, створення умов взаємовигідного співробітництва промисловості і сільського господарства, встановлення дійових зв'язків між ними і максимальне використання переваг територіального поділу праці з урахуванням природно-кліматичних умов.

Водночас функції держави не обмежуються лише розв'язанням перелічених проблем. Забезпечення продовольством населення в умовах ринкових відносин передбачає визначення тих галузей аграрно-промислового комплексу, за якими повинен зберігатися контроль держави і які особливо впливають на формування доходної частини бюджету.

Згідно з законодавчими актами України у харчовій промисловості є об'єкти, які не підлягають приватизації. Серед них підприємства спиртової, лікєро-горілчаної, соляної промисловості та деякі інші. Крім того, треба зауважити, що, залишаючись неприватизованими, ці підприємства можуть переходити на оренду і працювати, як орендні підприємства, оскільки засоби виробництва є власністю держави. В цьому випадку оренда виступає не тільки одним з проміжних шляхів до роздержавлення та приватизації, а й важливою організаційною формою господарювання для підприємств тих галузей, які і не підлягають приватизації.

Висновки. Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що розвиток акціонування, малого підприємництва та орендних відносин у відповідних переробних галузях АПК є і важливим напрямом підвищення їх ефективності в сучасних умовах.

Список літератури: 1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua> 2. *Кваша С.* Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектору вітчизняної економіки // Харчова і переробна промисловість, 2009. – № 4-5. – С. 4-7. 3. Міністерство аграрної політики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://minagro.kiev.ua>. 4. *Мостенська Т.* Стан і перспективи розвитку ринку продовольчих товарів в Україні // Харчова і переробна промисловість, 2009. – № 1. - С. 8-12. 5. *Осадчук И.В.* Задачи развития оборудования для молочной промышленности // Молочное Дело, 2008. – № 8. – С. 15-16. 6. Промисловість України у 2001-2008 роках: Збірник / Державний комітет статис-

тики України; За ред. Л.М. Овденко. – К.: Держаналітінформ, 2009, – 304с.
7. Сандул О. Економічна стратегія галузі // Харчова і переробна промисловість, 2009. – № 1. – С. 4-6. 8. Статистична інформація щодо основних показників соціально-економічного, демографічного розвитку України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>. 9. Чернявська І. Плата за качество // Ивестгазета, 2008. – № 6. – С. 37-40. 10. Якимчук Т.В. Стан і перспективи розвитку підприємств харчової промисловості України // Економіка та управління підприємствами, 2010. – № 4 (106). – С. 162-168.

Надійшла до редколегії 08.02.2013.

УДК 004.7

Аналіз та шляхи вирішення проблем харчової промисловості / О.Ю. Лінькова, В.Й. Огоновський // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 139-146. Бібліогр.: 10 назв.

В статье исследованы основные факторы возникновения экономических проблем пищевой промышленности Украины. Проанализирована пищевая промышленность Украины. Рассмотрены пути решения проблем пищевой промышленности.

Ключевые слова: пищевая промышленность, проблемы промышленности, пути решения.

In this paper the main factors of the economic problems of food industry of Ukraine. Analyzed the food industry of Ukraine. The ways to solve the problems of food industry.

Key words: food industry, industry challenges and solutions.

УДК 65.290.2

О.І. ЧАЙКОВА, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ»;
Т.А. ПОЛЯКОВА, магістр НТУ «ХПІ»

АНАЛІЗ РИНКА КАНЦТОВАРІВ УКРАЇНИ

У статті розглядається ринок канцтоварів України. Досліджується вплив виробників на розвиток канцтоварної продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках. Бібліогр.: 4 назви.

Ключові слова: міжнародна торгівля, ринок канцтоварів, виробник, товари для офісу, товари для учнів.

Рівень розвитку торгівлі канцтоварами в Україні ще досить невеликий та відносно молодий. Більш менш цивілізовані риси він став обирати лише в 2000 році. Його прийнято називати ринком товарів для офісу та

© О.І. Чайкова, Т.А. Полякова, 2013

школи, оскільки десь 40 % продавців мають в асортименті не тільки канцелярські товарні категорії. І це при тому, що зараз період комп'ютеризації. Ділові аксесуари, щоденники, предмети, якими пишуть успішно реалізуються і на інших ринках. А канцелярський ринок складається з багатьох сегментів : письмові атрибути, паперова продукція, продукція для офісів та багато іншого. Тому специфіку діяльності компаній, які зайняті на цьому ринку, розрізняють, в основному, в залежності від характеру реалізації: через дистриб'юторів, оптових посередників, роздрібну торгівлю, а також шляхом обслуговування корпоративних клієнтів.

Торгівлю канцтоварами умовно можливо поділити на два основних напрями: для офісів та для учнів (школярів, студентів тощо).

Перший напрям планувати трудніше, чим другий. Перший напрям залежить від кількості діючих та підприємств, що з'являються, їхнього рівня фінансування, моди, інших факторів, які можуть впливати на кількість використаного канцелярського товару.

При другому напрямі попит залежить від наповнення учбових закладів, а воно – прямий наслідок демографічної ситуації в країні. Маючи знання в цій області, легко вичислити, чи буде попит в канцелярських товарах або навпаки. Відомо, що за останні 7-8 років народжуваність в Україні не падає, а залишається на тому ж рівні.

На ринку канцтоварів українських виробників відносно мало. А нових давно вже не з'являлось. Вхід на ринок ускладнений високою конкуренцією як серед виробників, так і серед імпортерів.

В даний час, залишилось шість компаній, які продають зошити на українському ринку. Причому потужність їх заводів в два рази перевищує потрібність населення. Канцелярський бізнес досить тяжкий і термін окупності вкладень в нього великий.

Деякі західні виробники канцтоварів мають столітню історію. Особливо досягли успіху американські виробники ручок. Всесвітньо відома компанія ParkerPenCompany майже все минуле століття входила до четвірки найбільших виробників письмових інструментів на планеті. Ручки Parker без збільшення стали еталоном на ринку. Це видно і зараз, інші компанії використовують технічні та дизайнерські рішення Parker. До прикладу, ще в 1905 р. засновник компанії Джорш Паркер запатентував кнопкову систему заправки ручок, а до цього чорнила заливалися в ручку піпетками. Нині брендом Parker володіє американська компанія NewellRubbermaid, а вся продукція виробляється на підприємствах Великобританії та Франції.

Ще одна відома марка ручок – італійська Tibaldi, славиться не тільки своєю надійністю, но і вартістю. В квітні минулого року була встановлена рекордно висока ціна за ручку з пера цієї компанії – більш EUR 6 млн. Ексклюзивна ручка FulgorNocturnus італійської марки була випущена в оди-

ночному екземплярі та стала однією із кращих творінь виробників письмових інструментів. Корпус ручки вироблений із 18-каратного золота з платиновим нанесенням і інкрустований більше тисячі чорних діамантів. Ще 945 діамантів розміщено на ковпачку ручки. В додаток до цього 123 рубіна прикрашають кільце, що опоясує ковпачок, ще 16 рубінів розташували на верхівці ковпачка.

Ці дві фірми випускають ексклюзивну продукцію, та більше половини доходів дає продаж простих шарикових ручок (окрім сезону шкільних канцтоварів). Ті з них, які стоять 2-3 грн., складають біля 70 % ринку. Далі йдуть маркери та олівці.

Взагалі, споживачі ручок обирають середній сегмент, де позиції вже зайняті брендами Pilot, Cabinet, Pentel и Zebra (до 25 % ринку).

Зараз нове життя отримали щоденники – як ділові, так і особисті. Аналізуючи ринок на майбутнє лідируючі позиції будуть займати такі компанії: «Планета Сервіс К» (м. Дніпропетровськ), «Локси» (м. Харків) «Папірус», «Бюрократ» та V&V (м. Київ).

Взагалі ринок канцтоварів в Україні представлений невеликою кількістю компаній – виробників. Виділимо і розглянемо деякі з них (див. табл.).

Таблиця – Компанії-виробники канцелярських товарів

Компанія	Вид канцтоварів	Переваги
«Economix»	Офісні та шкільні канцтовари	Доступна ціна, широкий асортимент продукції
«Optima»	Офісні та шкільні канцтовари	Широкий асортимент товару. Відношенням ціна – якість
«Kores»	Засоби коректування, клей, клейкі блоки (стикери), клейкі стрічки, диспансери	Має міжнародний сертифікат ISO 9002. Екологічна чистота товару, економічність продукції та фірмовий дизайн продукції
«Schneider»	Письмові засоби	Вся лінійка письмових засобів являє собою високу якість, довговічність та сучасний дизайн
«Mondi Business Paper»	Пакувальні матеріали та пакувальний папір	Включає гофрування, спеціальні пакувальні матеріали. Високоякісний без деревини не крейдованого паперу, яка має широку відомість в усьому світі

Продовження табл.

«Brilliant System Australia Ltd»	Електрона продукція (калькулятори, електроні записні книжки, органайзери, словники та ін.)	Невисока вартість виробництва в співвідношенні з високою виробничою потужністю. Висока якість і надійність
«Buromax»	Офісні канцтовари	Інноваційні розробки та дизайнерські рішення, також найкращі матеріали та якість виконання
«2x3»	Всі види досок (з керамічною по верхньою, проекційні екрани, меблі для проекційної техніки, рекламні носії)	Широкий асортимент та незмінно висока якість
«International Paper»	Папір та пакувальний матеріал	Невикористання деревини із лісу, які знаходяться під загрозою

По оцінкам експертів журналу «Експрес-обзор», в 2011 році об'єм ринку канцелярських товарів збільшився на 5,2 %, при цьому інфляція по висновкам року склала 6,1 %, а приріст цін на непродовольчі товари – 6,7 %. Таким чином, в співвідношенні цін, фактичного росту ринку канцелярських товарів не було.

В 1 півріччі 2012 р. тренд змінився на позитивний: рост продаж був більш помітний. Якщо в першому кварталі 2012 р, на ринку канцтоварів є невеликий спад (– 1,3 % в роздрібних цінах по зрівнянню з 1 кварталом 2011 року), то за висновками 2-го кварталу 2012 року ринок канцтоварів збільшився на 11,6 % у зрівнянні з аналогічним періодом 2011 року. Отже, ринок канцтоварів в Україні, починаючи з 2000 році почав набирати швидкість та об'єм. А за останній рік зріс на 11,6 %, що говорить про позитивний настрій по відношенню до майбутнього.

Список літератури: 1. Електроний ресурс – <http://officemax.com.ua/a60528-analiz-proizvoditelej-kantstovarov.html>. 2. Електроний ресурс – <http://www.souz-inform.com.ua>. 3. *Шершньова З.Є.* Стратегічне управління: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.:КНЕУ, 2004. 4. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: Навч.посібник: 2-ге вид., випр. і доп. / За заг. ред. *А.І. Кредісова*. – К.: ВІРА-Р, 2004.

Надійшла до редколегії 23.04.2013.

УДК 65.290.2

Аналіз ринка канцтоварів України / О.І. Чайкова, Т.А. Полякова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 146-150. Бібліогр.: 4 назв.

В статье рассматривается рынок канцтоваров Украины. Исследуется влияние производителей на развитие канцтоварной продукции на внешнем и внутреннем рынках.

Ключевые слова: рынок канцтоваров, торговля, производитель, товары для офиса, товары для учащихся.

The article written about the stationery market in Ukraine. Examines the impact of the leaders of office supplies in the domestic and foreign market.

Keywords: market of office supplies, trade, manufacturer, office supplies, products for students.

УДК: 339.138

В.А. МІЩЕНКО, докт. економ. наук, проф., НТУ «ХП»;
Н.П. ГАРБУЗ, магістр, НТУ «ХП»

ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА РОЗРОБКУ МІЖНАРОДНОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ КОНДИТЕРСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

В статті досліджується вплив зовнішніх факторів при формуванні міжнародної маркетингової стратегії підприємствами кондитерської галузі. Бібліогр.: 2 назви.

Ключові слова: маркетингова стратегія, маркетинг, кондитерська промисловість, кондитерські вироби, ринок, експорт, імпорт

У сучасних умовах розвитку маркетинг розглядається як провідна функція управління, яка визначає стратегію підприємства, засновану на знанні споживчого попиту. Маркетинг являє собою систему організації діяльності підприємства, фірми, корпорації по розробці, виробництву і збуту товарів на основі вивчення запитів споживачів з метою одержання високого прибутку.

Основним у маркетингу є взаємодоповнюючий підхід. Це ретельне і всебічне вивчення ринку, у також активний вплив на ринок, формування потреб і купівельних переваг. Зв'язати виробника й споживача, допомогти їм знайти один одного – в цьому і є основна мета будь-якої маркетингової діяльності.

Маркетингова діяльність з кожним роком стає дедалі важливішим аспектом функціонування підприємств. Від цієї діяльності значною мірою залежить успіх бізнесу в середньо- та довгостроковій перспективі. Тому, підприємства повинні приділяти суттєву увагу розробці та реалізації маркетингової стратегії підприємства, спираючись на останні досягнення стратегічного управління.

Приклади застосування різних стратегій підприємствами, підтверджу-

© В.А. Міщенко, Н.П. Гарбуз, 2013

ють велику різноманітність видів міжнародних маркетингових стратегій. Незважаючи на те, що базова мета функціонування всіх підприємств-виробників на ринку є одержання прибутку, не існує єдиної маркетингової стратегії щодо досягнення цієї мети, яка була б прийнятна для всіх підприємств.

Збільшення прибутку підприємства може бути досягнуто реалізацією різних маркетингових стратегій, які класифікують за різними ознаками, що наведені нижче [1]:

- глобальні маркетингові стратегії – стратегії, які визначають принципові рішення щодо вибору напрямку розвитку підприємства;
- базові стратегії базуються на певних конкурентних перевагах підприємства;
- стратегії росту визначають напрямок розширення масштабу підприємства;
- залежно від методу обрання цільового ринку – стратегії, що дозволяють визначити, які товари й для яких сегментів ринку буде виробляти підприємство;
- залежно від ступеня сегментування ринку – стратегії вибору комплексу маркетингових засобів (маркетинг-міксу) для певних сегментів споживачів.

Формування та реалізація тієї чи іншої міжнародної маркетингової стратегії залежить від впливу багатьох факторів. В першу чергу, починаючи розробку міжнародної маркетингової стратегії підприємству необхідно провести аналіз факторів зовнішнього середовища, які включають вплив факторів мікро- та макросередовища.

Так, кондитерська промисловість України – одна з найважливіших галузей харчової промисловості. Обсяг виробництва кондитерської промисловості становить 3% ВВП України. На рис. 1 представлені основні виробники кондитерської продукції України.

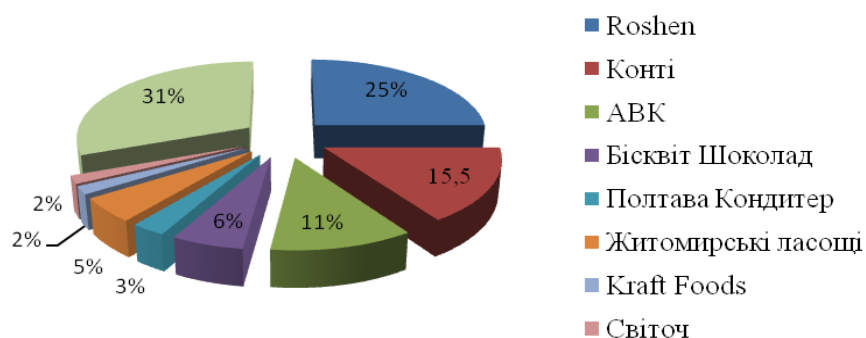

Рис. 1 – Доля українських виробників у натуральному виразі, 2012 р.

Показники роботи кондитерської галузі за останні роки говорять про те, що спостерігається невелика негативна динаміка обсягу виробництва.

За даними Держкомстату, в 2011 р. в порівнянні з 2010 р. обсяги виробництва основних видів солодошів зменшилися на 4,4%, до 950 тис. т [2]. Динаміку виробництва кондитерських виробів наведено на рис. 2.

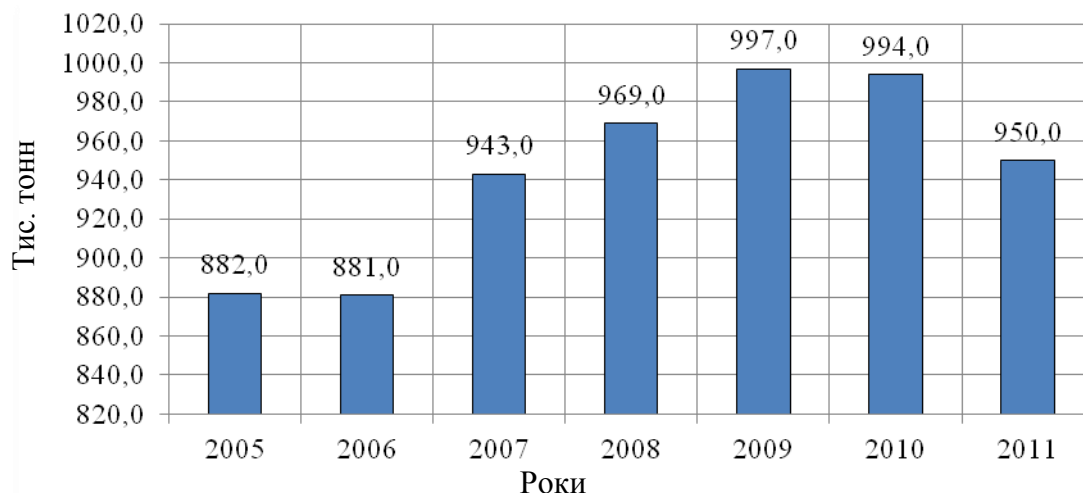

Рис. 2 – Динаміка виробництва кондитерських виробів в Україні

Потрібно відміти, що домогтися збільшення показників виробництва продукції кондитери зуміли не за рахунок зростання внутрішньої реалізації, а за рахунок експорту.

Важливою складовою зовнішньої торгівлі України є експорт кондитерської продукції в інші країни. При цьому співвідношення експорту і імпорту у зовнішньоторговельному обороті України становить: 86:14 – у натуральному вираженні і 77:23 – в грошовому. В останні роки експорт України демонструє позитивну динаміку.

На рис. 3 відображена динаміка експорту та імпорту кондитерських виробів за останні роки. Найбільшу частку експортерів становлять великі підприємства. Частка продукції, що експортується, дуже різна. Так, більше 50 % підприємств експортують до 30 % виробленої продукції, близько 40 % підприємств – експортують від 30 до 70 % виробленої продукції. Є невеличка кількість підприємств, в яких за кордон йде більше 71 % виробленої продукції.

Ринок продуктів харчування відрізняється від інших ринків найбільшою стабільністю попиту. Значимим фактором впливу на кондитерську галузь є культурні особливості й звички людей у різних країнах. Майже одна третина молодих людей у США їдять цукерки або шоколад один і більше раз у день, а в Італії приблизно стільки ж вживають їх один раз у тиждень або рідше. Найвищий відсоток споживаючих щодня кондитерську продукцію на Мальті (54 %), за котрою ідуть Шотландія й Ірландія (відповідно 45 % і 49 %).

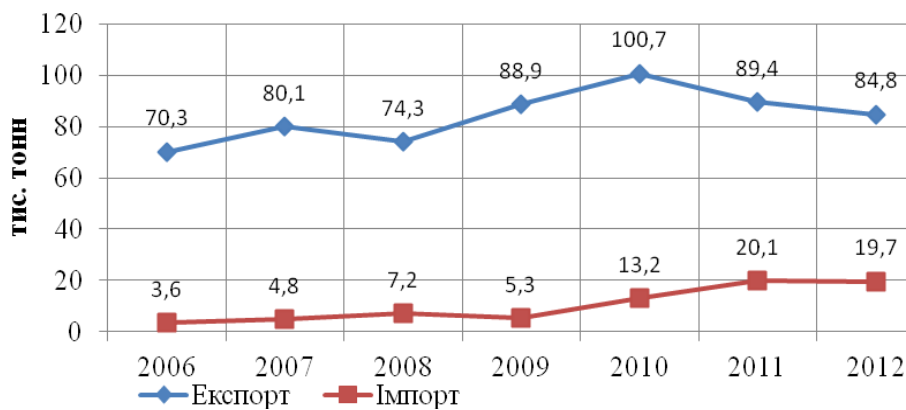

Рис. 3 – Динаміка експорту та імпорту кондитерських виробів

По рівню споживання кондитерських виробів на душу населення Україна посідає 8-ме місце в світі. Рівень споживання складає 10,4 кг на душу населення на рік. Лідером по споживанню кондитерських виробів на душу населення в 2009 р. була Німеччина, в якій цей рівень споживання становить 14,9 кг солодоців, в 2010-2012р. – Швейцарія (15,2 кг). Нормою споживання є 15,4 кг.

Серед кондитерських виробів найбільш популярним продуктом є шоколад. Споживання шоколаду на душу населення в найбільш розвинених країнах становить майже 11 кг на людину. Найбільше шоколад споживають у таких країнах, як Швейцарія, Великобританія, Бельгія. Найменше шоколад споживають в Японії та Болгарії. Швейцарія вважається провідною шоколадною країною Європи, там виробляється 172000 тонн шоколаду в рік. Самими популярними вважаються шоколадні цукерки з різноманітними начинками, багато з яких робляться вручну. За останні роки тенденція споживання шоколаду збільшилась на 4-5 % у порівнянні з попередніми роками і ця тенденція буде продовжуватись. Особливої популярності набуває преміум-шоколад, а також темний шоколад з великим вмістом какао. За останні роки набрали популярності органічний шоколад та темний шоколад, за цими позиціями відповідно відбулось зростання з початку 2008 року до 2011 на 20 % та 15 %.

За останні роки в кондитерській галузі склалася тенденція до збільшення обсягів виробництва, розширення ринків збуту за рахунок підвищення конкурентоспроможності продукції.

На світовому ринку йде бурхливий пошук нових продуктів, ідей і концепцій. Деякі виробники намагаються випускати новинки за принципом «сполучити раніше несумісне» і «уразити оригінальністю», часом навіть на шкоду смаку.

У цей час виробники кондитерської продукції вкладають величезні кошти в розробку нових насолод і їхнє просування. Ніж сильніше конкуренція між брендами, чим більше розвинений той або інший ринок, чим силь-

ніше споживачі стурбовані своїм здоров'ям, тим більше коштів іде на розробку інноваційних продуктів і на їхню рекламу й у виробника. Експерти відзначають, що маркетологи як ніколи творчо підходять сьогодні до розробки нових продуктів і їхньому просуванню на ринку. Тепер уже продукт просувається не сам по собі, головний упор робиться на те, наскільки він безпечний для здоров'я споживачів і яку користь він може принести організму людини. Новинки на ринку шоколаду очікуються в преміальному сегменті. Крім того, різні інноваційні рішення йдуть за рахунок появи нових форм і матеріалів упакування, а також за рахунок введення екзотичних, модних смаків. Виробник самих незвичайних у світі цукерок це – Фінляндія. Фіни виробляють їх кислими (без солодкого присмаку), солоними (до пива) і навіть зі смаком, схожим на нафту. У Японії в 2010 році створені цукерки з різноманітними смаками – зі смаком риби під соусом, гамбургера й курки.

Виробники кондитерських виробів України орієнтуються на всі верстви населення. Широкий асортимент продукції розраховано на будь-який смак і купівельну спроможність покупців. Також, підприємства беруть до уваги специфічні потреби людей, яким не можна вживати солодкого (хворі на цукровий діабет), виробляючи продукцію із використанням цукрозамінників.

З метою зміцнення конкурентних позицій на ринку виробники кондитерських виробів пильно стежать за станом ринку і запитами споживачів, беруть активну участь у різноманітних маркетингових заходах, виставках, ярмарках, дегустаціях та здійснюють іншу рекламну діяльність.

При формуванні міжнародної маркетингової стратегії виробникам треба враховувати, що застосування цієї стратегії має певні обмежувальні фактори:

- при формуванні комплексу маркетингових засобів вибір комплексу засобів, який був ефективним під час формування певної частки ринку, може бути неефективним при спробі її збільшення;
- при забезпеченні збільшення ринкової частки зростають витрати фірми, оскільки зростають витрати на систему просування, боротьбу з конкурентами, які втрачають цю частку ринку;
- законодавче обмеження (через антимонопольне законодавство).

Список літератури: 1. Балабанова Л.В., Балабанич А.В. Маркетинговый аудит системы сбыта. Монография. – Донецк: ДонГУЭТ им. Туган-Барановского, 2003. – 189 с. 2. Офіційна статистика України: <http://www.ukrstat.gov.ua> – Електронний ресурс.

Надійшла до редколегії 30.05.2013.

УДК 65.290.2

Вплив зовнішніх факторів на розробку міжнародної маркетингової стратегії підприємств кондитерської галузі України / В.А. Міщенко, Н. П. Гарбуз // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 150-155. Бібліогр.: 2 назви.

В статье исследуется влияние внешних факторов при формировании маркетинговой стратегии предприятиями кондитерской отрасли.

Ключевые слова: маркетинговая стратегия, маркетинг, кондитерская промышленность, кондитерские изделия, рынок, экспорт, импорт

In the article influence of external factors is probed at forming of marketing strategy the enterprises of pastry industry.

Keywords: marketing strategy, marketing, confectionery industry, confectionery, market, export, import

УДК 658.5.:339.13.027.

П.В. БРІНЬ, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХП»;

А.Ю. БОНДАРЕНКО, студент, НТУ «ХП»

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІНСТИТУТУ БАНКРУТСТВА УКРАЇНИ

У статті визначено сутність поняття банкрутства відповідно до вітчизняного законодавства. Автором виявлено основні чинники впливу на кризовий стан та банкрутство підприємств, охарактеризовано стан банкрутства суб'єктів господарювання в Україні протягом останніх років та визначено наслідки банкрутства підприємств на розвиток економіки в цілому. Бібліогр.: 9 назв.

Ключові слова: банкрутство, санація, ліквідація, економічна криза, арбітражний керуючий.

Вступ. Формування економіки України на принципах ринкових відносин та стрімкий розвиток світових процесів глобалізації сприяли виникненню нових функцій держави, у тому числі щодо захисту усіх суб'єктів права власності і господарювання. З'явилися раніше не відомі українському суспільству правові інститути, що регулюють правовідносини в цій сфері. Одним із таких став інститут банкрутства. За своєю суттю банкрутство як цивільно-правова категорія є невід'ємною частиною ринкової економіки, природним процесом конкурентної боротьби, у ході якої слабкі підприємства вибувають з цього процесу, а натомість держава отримує економічно міцних, конкурентоздатних суб'єктів господарювання. У той же час у процесі банкрутства набули поширення порушення законодавства, що його регулює, факти фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства та незаконних дій у разі банкрутства, що й визначає актуальність даної проблеми.

Відмічається, що однією з причин виробничої і фінансової неплатоспроможності українських підприємств, кризи неплатежів, які призвели за останній час до значного зменшення реального валового внутрішнього про-

дукту, полягає в тому, що дотепер українерішуче та неефективно застосовується такий визнаний у всьому світі спосіб цивілізованого врегулювання відносин боржників і кредиторів, як банкрутство.

Про неефективність процедури банкрутства в нашій державі свідчать наступні цифри: тільки 9 % справ про банкрутство в Україні закінчується відновленням платоспроможності (в порівнянні з 60-85 % у розвинених країнах); лише 9 % вимог кредиторів вдається повернути (в країнах Східної Європи і навіть Середньої Азії – 31 %). При цьому в Україні на супроводження справи про банкрутство уходить близько 42 % бізнесу, в той час як у більшості країн – не більш 13 %.

В розділі «Припинення діяльності підприємств» рейтингу Світового банку Doing Business-2010 Україна знаходилась на 145-му місці з 183 держав, далеко позаду Білорусі, Молдови, Казахстану і Киргизії. При цьому процедура банкрутства українських підприємств може тягнутися роками. А вже у 2011 році, згідно з даними дослідження Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації «Ведення бізнесу» за показником «закриття бізнесу», до якого належить банкрутство, Україна посіла 150 місце серед 183 країн світу, бізнес-клімат яких досліджувався. Таким чином, ситуація є катастрофічною і до того ж постійно погіршується.

В сучасних умовах, що характеризуються політичною та економічною нестабільністю, діяльність українських підприємств може бути ускладнена різними кризовими ситуаціями, які в подальшому призводять до неплатоспроможності або банкрутства. Тому на сьогоднішній день в Україні спостерігається збільшення кількості неплатоспроможних підприємств, що є наслідком фінансової кризи, від якої потерпають підприємства та економіка держави в цілому. Отже, проблема банкрутства суб'єктів господарювання в Україні з кожним роком стає все більш актуальною. Таким чином банкрутство має негативний фінансово-економічний, політичний та соціальний вплив на ситуацію в нашій країні.

Аналіз основних досягнень і літератури. Проблематику формування та розвитку системи запобігання банкрутству підприємства розглядають у своїх наукових працях такі вітчизняні та іноземні вчені, як Наливайко А.П., Нікітіна Н., Телін С.В., Терещенко О., Тинний І.В. та інші. В роботах даних авторів розкрита сутність та природа таких понять як «економічна криза», «банкрутство підприємств» та «санация», проаналізовані причини та наслідки настання кризи для підприємства та економіки в цілому [5].

Метою дослідження є аналіз сучасного стану банкрутства підприємств в Україні та визначення основних його недоліків. Але ж ситуація в Україні постійно змінюється, тому інститут банкрутства потребує постійного моніторингу.

Матеріали досліджень. Банкрутство підприємства безпосередньо пов'язане з погіршенням його фінансового стану і отриманням збитків. За

даними Державного комітету статистики в 2009-2011 роках збитки підприємств України суттєво зросли. Найнижча чисельність збиткових підприємств спостерігалася в 2007 році – 32,5 %. В 2008 році їх кількість зросла до 38,9 %, а в 2009 – 47,2 %. Що ж стосується 2010 року, то кількість збиткових підприємств зменшилась і склала 38,3 %, а вже в наступні роки знову почала зростати. Тобто, негативний вплив фінансової кризи на фінансовий результат діяльності підприємств став відчутним в 2008 році, що і призвело до різкого зростання банкрутств у 2009-2012 роках [7].

Державний департамент з питань банкрутства наводить останні аналітичні дані щодо ситуації банкрутства в Україні станом на 01.05.2012, які представлені в табл. [6].

Таблиця – Аналітична інформація Державного Департаменту з питань банкрутства станом на 01.05.2012р.

Інформація щодо підприємств	Кількість
Загальна кількість підприємств, які перебувають в процедурах банкрутства, з них:	14 265
державних підприємств;	331
підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25%	236
Кількість припинених протягом квітня 2012 року справ, з них:	674
державних підприємств;	11
підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25%	4
відсутнього боржника	445

Варто відзначити, що під загрозою банкрутства в Україні перебувають у переважній більшості малі та середні підприємства, а стабільність розвитку ринкової економіки, як відомо, залежить від ефективності функціонування в країні малого та середнього бізнесу. В Україні спостерігається стабільна тенденція до підвищення ролі малого підприємництва в економіці [2].

А ось Forbes склав рейтинг найбільших банкрутств України в 2012 р., які наведені на рис. Більшість з них були ініційовані, щоб відбитися від кредиторів або вивести хороші активи на інші юрисдикції.

Аналізуючи, сучасний стан інституту банкрутства України, можна виділити три його основні проблеми.

Перша проблема полягає в тому, що основним підходом до вирішення проблем існування збиткових підприємств у справі про банкрутство є не відновлення платоспроможності таких підприємств, а їх ліквідація.

Другою значною проблемою інституту банкрутства в Україні є так звані «схемні» справи, коли банкрутство використовують з метою «відмивання»

коштів або ж рейдерського захоплення майна боржника. Хоча їх статистики в України і не існує, але всім відомо, що вони є, і механізм здійснення таких зловживань також ні для кого не секрет.

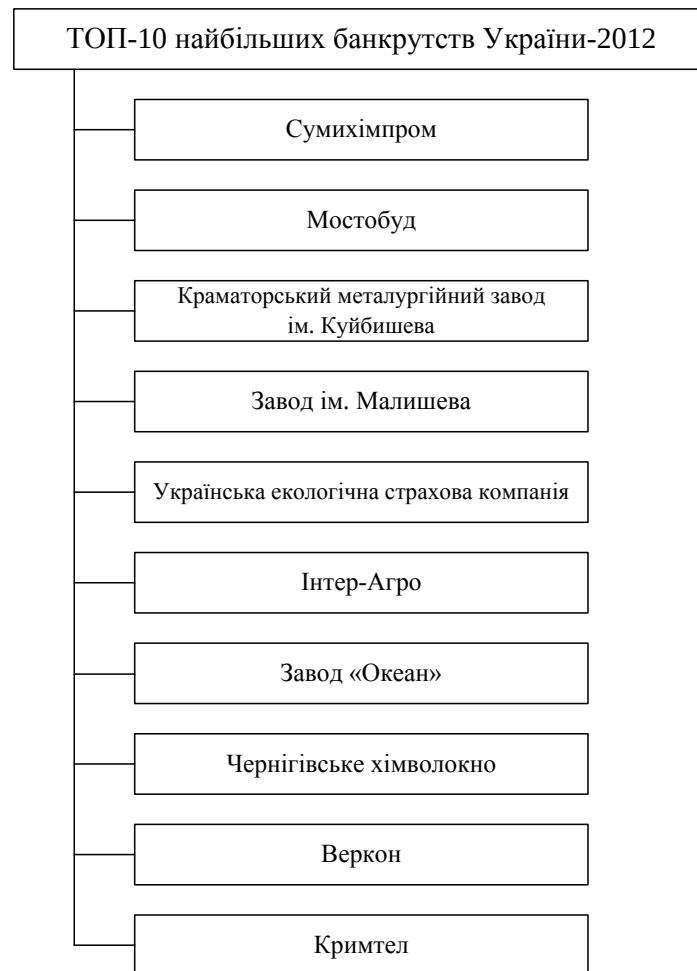

Рис. – ТОП-10 найбільших банкрутств України-2012 за даними Forbes

Іншим аспектом є використання банкрутства як спосіб протидії «рейдерству». Отже, процедуру банкрутства можна використовувати і як спосіб протидії «рейдерської» атаки.

Основними принципами антикризового управління є постійна готовність до реагування та превентивність дій. Згідно з даними положеннями краще запобігти кризі, а ніж забезпечувати нейтралізацію негативних наслідків, необхідно повністю реалізувати внутрішні можливості виходу з кризової стану та використовувати в разі необхідності відповідні форми санації підприємства для запобігання банкрутству підприємства.

Цілями запобігання банкрутства підприємств повинні бути:

- забезпечення ліквідності і платоспроможності підприємства;
- отримання прибутку і забезпечення відповідного рівня рентабельності.

Існують певні напрями дій які сприяють підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання і запобіганню банкрутства підприємства:

- технологічні нововведення;
- рівень ефективності використання устаткування;
- ресурсозберігаючі технології [3].

Динаміка банкрутств в Україні істотно збільшилася в період кризи. Також характерною особливістю є зростання чисельності державних підприємств-банкрутів. Одночасно збільшується кількість підприємств, що отримують збитки від своєї діяльності, а отже мають передумови для банкрутства в майбутньому. Більшість підприємств України знаходяться або в кризовій ситуації або на межі кризи. Підприємствам необхідно створити систему заходів, що допоможе завчасно спрогнозувати банкрутство, виявити негативні кризові явища та застосувати заходи антикризової політики управління щодо недопущення чи подолання фінансової кризи.

Розглядаючи сучасний стан інституту банкрутства в Україні неможливо оминати питання про те, що з 21 листопада 2011 року виконання повноважень центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації політики з питань банкрутства фактично перейшло з Міністерства економіки України до Міністерства юстиції України [8].

Розпорядження, яким визначено момент початку виконання Мін'юстом цих повноважень і, відповідно, фактичне припинення повноважень Державного департаменту з питань банкрутства було прийнято 16 листопада 2011 року, на засіданні Кабінету Міністрів.

Отже, Мін'юст був визначений головним центральним органом виконавчої влади в даній сфері в результаті оптимізації системи центральних органів виконавчої влади та ліквідації Державного департаменту з питань банкрутства.

Таким чином, згідно з розпорядженням Кабміну, з 21 листопада 2011 р. Міністерство юстиції та його територіальні органи (Головні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі) почнуть фактичне виконання повноважень у сфері банкрутства.

Роблячи висновки, можна сказати, що інститут банкрутства в Україні ще розвивається і не є досконалим. Реформи законодавчого регулювання системи банкрутства повинні покращити регулювання в цих сферах та має сприяти кращому захисту прав власності та підвищити інвестиційну привабливість Української економіки.

Необхідність законодавчих змін зумовлена неефективністю процедур банкрутства в Україні. Як наслідок, Україна за показником «закриття бізнесу» займає неприпустимо низьке 150 місце серед 183 країн світу (згідно з дослідженням Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації «Ведення бізнесу – 2011»). За даними останнього дослідження міжнародної

юридичної фірми Кліффорд Чанс (Clifford Chance) «Європейські процедури банкрутства 2011», у відповідь на світову економічну та фінансову кризу, починаючи з 2009 року суттєвого реформування зазнало законодавство про банкрутство Чехії, Польщі, Угорщини, Росії, Іспанії; в процесі реформування знаходяться Франція та Німеччина.

Зрозуміло, що оновлення законодавства про банкрутство назріло давно.

Головними недоліками діючого законодавства України про банкрутство є значна тривалість процедури (від 3 до 10 років), її висока вартість (до 42 % вартості майна боржника) та неефективність (сума відшкодування кредиторам до 7,9 %). Діючий закон є вигідним переважно для недобросовісних боржників та сприяє існуванню неплатоспроможних та збиткових підприємств.

Реформа законодавства про банкрутство в Україні передбачена Програмою економічних реформ Президента України на 2010-2014 рр.

Висновки. Для усунення перерахованих вище недоліків інституту банкрутства України необхідно:

- становити більш стислі строки процедур банкрутства;
- мінімізувати видатки на проведення процедури;
- підвищити ефективності процедури;
- змінити статус арбітражних керуючих та контроль за їх діяльністю;
- збалансувати захист інтересів усіх учасників.

В результаті запропонованих змін буде досягнуто балансу інтересів кредитора та боржника (шляхом забезпечення послідовного дотримання принципу незворотності, швидкості та повноти повернення боргу), забезпечено пріоритетність збереження бізнесу (а не власника), створено систему попередження недобросовісної поведінки та фіктивного банкрутства.

Список літератури: 1. Про відновлення платоспроможності боржника або визначення його банкрутом: Закон України [прийнято ВР 30 червня 1999 р. № 784-XIV/784-XIV] // Голос України. – 1999. – 30 липня. 2. Біловол Р.І. Методологічні підходи до розробки концепції антикризового управління підприємством / Р.І. Біловол // Регіональні перспективи, 2007. – №7. – С. 12-14. 3. Наливайко А.П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку: Монографія. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 153-158. 4. Сажієнко С.А. Роль антикризового управління в запобіганні банкрутства підприємств // Вісник Хмельницького національного університету, 2009. – № 6. – Т. 2. – С. 52-55. 5. Терещенко О. Банкрутство підприємства // Економіка України, 2007. – № 10. – С. 14-15. 6. Державний Департамент з питань банкрутства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sdb.gov.ua. 7. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. 8. Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/news/37547>. 9. Газета Trust.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.trust.ua>.

Надійшла до редколегії 07.06.2013.

УДК 658.5.:339.13.027.

Аналіз сучасного стану інституту банкрутства України / П.В. Брінь, А.Ю. Бондаренко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 155-161. Бібліогр.: 9 назв.

В статті определена сущность понятия банкротства согласно отечественному законодательству. Автором выявлены основные факторы влияния на кризисное состояние и банкротство предприятий, охарактеризовано состояние банкротства субъектов хозяйствования в Украине в последние годы и определены последствия банкротства предприятий на развитие экономики в целом.

Ключевые слова: банкротство, санация, ликвидация, экономический кризис, арбитражный управляющий.

The article defines the essence of the concept of bankruptcy in accordance with national legislation. The author identifies the main factors of influence on the state of crisis and bankruptcy of enterprises, the state bankruptcy of businesses in Ukraine in recent years and determined the effects bankruptcy on the economy as a whole.

Keywords: bankruptcy, reorganization, liquidation, economic crisis, the trustee in bankruptcy.

УДК 338.45.01

В.А. СОКОЛЕНКО, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХПІ»;
М.І. УСАЧОВ, студент, НТУ «ХПІ»

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розкрито суттєві закономірності, які відображають діяльність окремих підприємств в умовах нерівноважного економічного середовища. Подано рекомендації щодо вдосконалення управління підприємством в таких умовах. Бібліогр.: 12 назв.

Ключові слова: економічне управління, нерівноважне економічне середовище, сталий розвиток підприємства, стратегічне планування, фінансова стабільність.

Вступ. Сучасний стан розвитку економіки та суспільних відносин відзначається низкою ознак, які, практично, не спостерігались в попередні історичні періоди. Це насамперед – підвищення інтенсивності перебігу економічних процесів, скорочення часу різноманітних економічних дій – від проектування виробу до тривалості його експлуатації, підвищення швидкості економічних операцій – від перевезення вантажів до розробки нових технологій, зближення учасників виробництва, виявлене у простоті транспортування чи доступності електронних телекомунікацій. Цей, далеко не повний, перелік ознак сучасного стану економіки показує, що за існуючих умов економіка набула (в порівнянні з попередніми іс-

торичними періодами) ознак системи, в якій швидко відбуваються нерівноважні виробничі, споживчі, технологічні процеси. У ході цих процесів виникають різні економічні утворення – бізнес-проекти, рекламні компанії, виробництво товарів з новими методами їх просування на ринок. З такою ж інтенсивністю такі економічні утворення зникають, трансформуються, набувають нових ознак.

Виклад основного матеріалу. Сучасна економіка вступила в епоху, яку характеризують «комодизація» (перетворення колись унікальних продуктів на звичайні), стрімкість змін, швидке старіння технологій, маркетингових ідей. Економіку з таким суттєвим вираженням внутрішньої нерівноважності називають «новою економікою», економікою знань, глобальною або електронною економікою. Зміна характеру економіки обумовлює потребу нових підходів до управління, актуалізує дослідження цієї проблематики в контексті нових концепцій розвитку.

Питання управління економічним об'єктом в умовах нерівноважної зміни середовища перебуває в центрі уваги сучасних дослідників. Так, до праць, щодо цієї теми, належать публікації [1, 2, 5]. Зазначеною проблематикою займаються такі автори, як [6, 7, 8]. Продовжують працювати у цьому напрямі науковці [9, 11] та інші. Зауважимо, що в роботах [1, 8, 9] сформульовану концепцію розвитку, названо рівноважним розвитком. У публікаціях [2, 5, 6] таку особливість розвитку автори називають сталим або збалансованим розвитком. Підтримана ця позиція і авторами [7, 11]. Значний внесок у становлення методів, придатних для управління підприємством в умовах нерівноважності середовища належить І. Пригожину [10], І. Юхновському [12]. У роботах цих дослідників розкрито закономірності управління підприємством в мінливих, хаотичних зовнішніх умовах.

Постає важливе завдання – встановити реальні закономірності, які відображають діяльність окремих підприємств в умовах надто нерівноважного економічного середовища і на цій основі виробити рекомендації щодо вдосконалення управління окремим підприємством в умовах реального нерівноважного ринкового середовища. Спосіб розв'язання цього завдання, який ґрунтується на якісному аналізі тенденцій, які відбуваються в сучасному економічному середовищі, наведено далі. Зазначене підкреслює актуальність аналізу стану діяльності підприємства і даного дослідження.

Метою статті є вироблення нових підходів, які полягають у концептуальній переорієнтації – від переважного вивчення стану економічних систем до дослідження змін цього стану. Спочатку розглянемо особливості діяльності підприємства в умовах сучасного економічного середовища. Такі ознаки ринкового середовища як скорочення часу операцій, тривалості функціонування економічних утворень, збільшення швидкості руху різних елементів економічної системи впливають на деяку зміну внутрішньої суті цієї системи. А саме – технологічне її вдосконалення призвело до відкрит-

тя шляхів такого скорочення підготовки економічних операцій, що виробнику стало вигідно постійно змінювати номенклатуру товару. Це спричинило якісно нову ситуацію в економічному плануванні. Справді, за часів виникнення товарного виробництва для отримання прибутку виробник спочатку дізнавався, що споживають громадяни, тоді виготовляв технологічне устаткування для виробництва цих предметів споживання, а пізніше – пропонував їх на продаж. У такому виробничому плануванні період збуту товару був незрівнянно коротший за виробничий цикл.

У сучасній економіці типовою є така ситуація. Виробник проектує новий товар, хоч дійсно цей товар новий, здебільшого, лише за маркетинговими ознаками, одночасно починає виробництво та просування товару на ринок. Коли потенційні споживачі перестають цікавитися «новинкою», виробництво цього товару та його збут припиняється. У даній ситуації тривалість виробничого циклу дорівнює тривалості взаємодії з рекламними та торговими компаніями, споживачами. Значною мірою зближення тривалості цих операцій є наслідком автоматизації проектування й технологічного виробництва, автоматизації торгівлі й транспортно-складських операцій, автоматизації фінансового, банківського супроводу цих операцій, спрощення ділових комунікацій за допомогою засобів зв'язку.

Однак, зближення тривалості різних складових виробничого процесу призводить до виникнення нових способів стратегічного планування. Зокрема – виникла форма стратегічного планування, яка принципово зорієнтована на виробництво та збут деякого товару протягом обмеженого часу. Адже при цьому не виникають ефекти конкуренції та насичення ринку. Умовою виникнення таких короткочасних виробничих програм стали власне доступність засобів автоматизації технологій, зв'язку, фінансових, торгових операцій. Якщо стратегічна поведінка мінливості виробничих стратегій вигідна хоча б декільком виробникам, наприклад – технологічно досконалим підприємствам з кваліфікованими кадрами, тоді, вже лише вони, ці підприємства, «втягують» у своєрідну нерівноважність багатьох інших учасників виробництва й споживання. Справді, коли підприємство вибрало стратегію короткочасного виробничого циклу, тоді такими ж нетривалими будуть й угоди між цим підприємством та контрагентами із виробничого, фінансового й торгового секторів економіки. Для цих контрагентів ринкові умови виглядатимуть як «сильно» нерівноважні. Адже їхні стратегії економічної поведінки мають значно триваліший виробничий цикл, ніж стратегія підприємств з мінливим виробничим асортиментом.

Оскільки способів управління, які стосуються різноманітних економічних та виробничих ситуацій та ринкових (споживчих) умов розроблено надзвичайно багато, тому залишається об'єднати їх в своєрідний комплекс, який на світоглядному рівні охоплює всі розроблені рекомендації щодо організаційних заходів під час керування економічним об'єктом. Таке широ-

ке об'єднання управлінських заходів, методик, рекомендацій, емпіричних закономірностей, побажань, які охоплюють цілі галузі знань – психологію, конфліктологію, ергономіку та інші дисципліни, становлять своєрідну управлінську парадигму.

Для розв'язання поставленої задачі, – вдосконалення управління підприємством в нерівноважних умовах, – важливо наголосити на окремих складових цієї парадигми, які мають ознаки практичних критеріїв її втілення, тактичних цілей щодо її досягнення. У багатьох дослідженнях, які стосуються якісних аспектів розвитку економіки автори вважають, що учасники економічного процесу повинні здійснювати динамічний рух як власний розвиток [3, 4]. Тут під розвитком розуміють досягнення деяких кращих, вищих, більш продуктивних показників у порівнянні з попередніми їх значеннями на основі двох способів – якісного вдосконалення свого внутрішнього ресурсу, можливо, його кількісного збільшення, і шляхом залучення потрібних зовнішніх ресурсів.

До зовнішніх ресурсів належать передусім – новітні, досконаліші (економічніші) матеріали, точніші технології з меншими витратами енергії, з вищим ступенем автоматизації та коротшим терміном виконання окремих робіт. До важливих складових розвитку належить підвищення кваліфікації працівників підприємств та залучення високо освіченого персоналу. У «новій економіці» сукупні знання та кваліфікація колективу стають основним багатством підприємства. За умов «сильної» нерівноважності розвиток підприємства повинен продовжуватися, не зважаючи на хаотично мінливі обставини. Справді, допустимо, що затримка розвитку є прийнятною. Це означає, що за деяких обставин підприємству вигідно припинити вдосконалення своєї внутрішньої структури й перервати зовнішні запозичення. Хаотичні зміни умов середовища при цьому тривають. Отже, вони викликатимуть спорадичні зниження показників ефективності роботи підприємства. Якщо підприємство відмовилося від «неперервного» розвитку, тоді для компенсації зниження показників ефективності щодо співпраці з окремими контрагентами, в нього немає ніяких ресурсів. Так починається занепад, економічне руйнування підприємства.

Отже, необхідність сталого розвитку викликана не стратегією інтенсивного чи екстенсивного розширення, а особливостями поведінки в нерівноважному економічному середовищі. У нерівноважному середовищі стійкість підприємства зберігається за умови, якщо на цьому підприємстві вдосконалюють технології, поліпшують освіту кадрів, як шляхом зовнішніх запозичень, так і через вдосконалення на основі внутрішніх резервів підприємства. Завдяки цьому підприємство встигає адекватно, вчасно і повністю зреагувати на зміну зовнішнього середовища. Це дозволяє зберегти його виробничу діяльність, зменшує її ризики.

Розвиток, як зовнішні запозичення та внутрішні вдосконалення, має

окремі ознаки. Як було зазначено, розвиток повинен бути неперервним. Одна з ознак неперервності розвитку – кількісна міра вдосконалення підприємства за одиницю часу. Є підстави вважати, що за одиницю часу (тривалість одного виробничого циклу) підприємство повинно бути вдосконалене приблизно на одну й ту ж величину. Справді, послаблення процесів вдосконалення призведе до втрати здатності реагувати на швидкі впливи зовнішнього оточення. Посилення інтенсивності вдосконалення підприємства призведе до того, що його технології переважатимуть своєю досконалістю технологічний рівень середовища. У результаті цього почнеться процес переходу «ресурсів» з підприємства в зовнішнє середовище. Або підприємство володітиме надмірно складними ресурсами, для яких немає споживачів у зовнішньому середовищі.

Отже, інтенсивність розвитку – обмежена. Нижнє обмеження запобігає руйнуванню, а верхнє спричинене економічною ефективністю інновацій та інтенсивністю розвитку ринкового середовища. Ці, верхня та нижня, межі швидкості розвитку задають приблизно сталу величину (деяку область значень прийнятної інтенсивності розвитку в часі). Так приходимо до висновку, що розвиток повинен рівноважно належати до області прийнятної його інтенсивності. З практичного погляду це означає, що управління підприємством повинно здійснюватись на основі критерію сталості розвитку. Важливо, що для оцінки сталості розвитку підприємства підходить аналіз динаміки основних показників його роботи (фондовіддача, рентабельність, капіталоозброєність тощо). Як зазначалося, – сталість розвитку є втіленням способу управління підприємством, який має як кількісні, так якісні критерії, поділених на певні тактичні завдання. Серед них – вдосконалення окремих виробничих ланок, їх модернізація, виправлення раніше допущених недоліків у роботі, запобігання загрозам тощо. Ще одна особливість сталого розвитку – його скоординованість з таким же сталим розвитком зовнішнього середовища. Зауважимо, що сукупність виробників, які становлять це зовнішнє середовище, складається з підприємств, які задають інтенсивність його розвитку, слідує цій інтенсивності розвитку. Це, відповідно, – підприємства, які випускають засоби виробництва, і підприємства, які купують засоби виробництва, а виробляють продукцію кінцевого споживання. Очевидно, що виробники засобів виробництва повинні володіти дещо вищим рівнем інтенсивності сталого розвитку, ніж підприємства, що купують ці засоби виробництва і виробляють продукт кінцевого споживання. А для підприємств, що виробляють товари масового споживання, допустимим є відставання показника величини сталого розвитку від його середнього значення для економіки. Ці зауваження зрозумілі. Адже порушення першої умови веде до того, що нове виробниче обладнання ставатиме гірше за існуюче. А порушення другої умови свідчить про надмірні (надто високі) капіталовкладення в реінжиніринг, які об'єктивно не

потрібні споживачу. Сталість розвитку веде за собою прискорене, більш інтенсивне зростання обсягів виробництва. Тобто програми інтенсифікації виробництва, прискорення виробничого зростання за умов хаотичної нерівноважності економічного середовища втілюють через дотримання сталості розвитку. Отже, сталість розвитку є управлінською концепцією, яка слугує критерієм та тактичним засобом для практичного здійснення управління підприємством у відповідності до деякої стратегії в умовах економічної нерівноважності. Ця концепція дозволяє втілити сутнісні складові парадигми сучасного економічного управління. Крім того, сталість розвитку включає інші важливі елементи, які входять в сучасну парадигму економічного управління. Так, кожне підприємство, виходячи зі специфіки діяльності, цільових настанов і обмежень, а також отриманих результатів досліджень сталості на кожному рівні економічної системи, повинне розробляти та реалізовувати сукупність заходів, спрямованих на забезпечення сприятливих умов для досягнення поставлених цілей діяльності та розвитку. При цьому, плануючи кожний захід, важливо заздалегідь оцінити, чи призведе він до поліпшення сталості розвитку підприємства. Це дозволить вибрати із сукупності запропонованих заходів ті, реалізація яких здатна зміцнити сталість економічної системи підприємства. Зрозуміло, розвиток можна вважати сталим лише при дотриманні балансу між виробничою діяльністю і навколишнім природним середовищем, при дотриманні рівноваги між економічними інтересами різних соціальних груп. Основною суттю сталості розвитку є комплексне оновлення фінансових механізмів, технологій, інноваційного пошуку. Важливим компонентом загальної сталості підприємства є фінансова сталість. Адже від ефективної організації управління фінансовою сталістю залежать перспективи успішної діяльності підприємства. Прискорений перехід до ринкової економіки потребує засвоєння нових, нестандартних підходів до вибору стратегії розвитку системи управління фінансовою сталістю підприємств. Ці підходи повинні спиратися на науково-обґрунтовані стратегії розвитку, широко розгалужену інформаційну мережу. Проблеми фінансового оздоровлення та ефективного управління сталістю фінансового стану стоять перед будь-яким підприємством і вимагають оперативного вирішення. Це вимагає вироблення універсального підходу до управління з урахуванням індивідуальних особливостей діяльності підприємств. Такий підхід повинен ґрунтуватися на об'єктивних закономірностях функціонування і розвитку економічних систем, враховувати вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, особливості його діяльності.

Сталий розвиток підприємства неможливий без впровадження нововведень (новітніх технологій, удосконалення технічних операційних засобів, управлінських форм і методів господарювання, новітніх наукових досягнень, в тому числі і науково-технічного прогресу) для створення необхідних умов виробництва конкурентоспроможної продукції (послуг). Інновації – це най-

важливіша ланка доведення науково-технічних розробок до стадії їх використання у виробництві з метою збільшення прибутку, утримання відповідної ніші на внутрішньому ринку та спроб її зайняття на світовому через підвищення конкурентоспроможності продукції товаровиробників.

Сталість дає можливість побудувати діяльність підприємств шляхом залучення технологій та інновацій для вирішення проблем і негараздів, з якими щоденно зустрічаються споживачі. Реінжиніринг – це інструмент, спеціально розроблений з метою використання за обставин, що вимагають масштабних змін, які не здатні забезпечити попередні схеми поліпшення процесів. Але це не означає, що він заміняє собою постійні покращення. Якщо на підприємстві вже проведений реінжиніринг певного процесу, то далі будуть потрібні методи безперервних поліпшень, що носять технологічний характер, які потрібно застосовувати для успішного функціонування й у майбутньому.

Висновки: Підсумовуючи сказане, необхідно зазначити, що основними складовими нової парадигми управління є: соціальна та екологічна сталість; сталість споживання; сталість функціонування; освіта; реінжиніринг; науково-технічний прогрес; економічна наука; технічна наука. У комплексі ці перелічені складові є парадигмою сталості розвитку. Впровадження парадигми сталості розвитку в діяльність виробничих підприємств сприяє поліпшенню їхньої продуктивності, відкриває шляхи до врівноваженого розвитку економіки, природнього середовища, соціальних відносин. Постійне вдосконалення управління окреслює перспективи подальших досліджень.

Список літератури: 1. *Благодетелева-Вовк С.Л.* Особливості становлення методології дослідження глобальної нерівноважної економіки // Зб. наук. праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. Вип. 16. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – С. 14-19. 2. *Герасимчук В.* Управлінський вектор економічної складової сталого розвитку: Україна та світ // Економіст, 2007. – № 9. – С. 7-9. 3. *Дейлі Г.* Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. – К.: Інтел-сфера, 2001. – 312 с. 4. *Єрмохін С.А.* Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): Наукова монографія. – К.: Видавництво «Світ знань», 2002. – 528 с. 5. *Єфремов О.* Сталий чи гармонійний (з екосистемою) розвиток – чому віддати перевагу? // Економіка України, 2008. – № 2. – С. 85-90. 6. *Іванов В.* Экономическая устойчивость предприятий как фактор обеспечения устойчивого функционирования и развития региона // Економіст, 2007. – № 8. – С. 46-48. 7. *Карпінський Б. А.* Макроекономіка: зростання і сталий розвиток. – К.: ВД Професіонал, 2006. – 272 с. 8. *Кривицун Л.А.* Структурні зрушення в нерівноважних системах: Монографія. – Харків: НТУ «ХПІ», 2007. – 428 с. 9. *Островерх Н.М.* Нерівноважні соціально-економічні системи // Комунальное хозяйство городов: Наук.-техн. зб. Вип. 59. – К.: Техніка, 2004. – С. 328-335. 10. *Пригожин И., Стенгерс И.* Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ. / Общ. ред. В.И. Аршинова, Ю.Л. Климонтовича и Ю.В. Сачкова. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с. 11. *Шубарська О.* Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень // Економіка України, 2005. – № 1 (518). –

С. 36-42. 12. Юхновський І. Базові принципи вдосконалення українського суспільства // Вісник НАН України, 2006. – № 1. – С. 3-13.

Надійшла до редколегії 29.05.2013.

УДК 338.45.01

Удосконалення управління підприємством в контексті сталого розвитку/ В.А. Соколенко, М.І. Усачов // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 161-168. Бібліогр.: 12 назв.

В статье раскрыты существенные закономерности, отражающие деятельность отдельных предприятий в условиях неравновесного экономической среды. Даны рекомендации по совершенствованию управления предприятием в таких условиях.

Ключевые слова: экономическое управление, неравновесное экономическую среду, устойчивое развитие предприятия, стратегическое планирование, финансовая стабильность.

The article reveals significant patterns that reflect the activities of individual enterprises in the non-equilibrium economic environment. Recommendations for improving the management of such conditions.

Keywords: economic management, unbalanced economic environment, sustainable enterprise development, strategic planning, financial stability.

УДК 65.012.34

П.В. БРІНЬ, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХПІ»;

О.В. НІКІТЕНКО, магістрант, НТУ «ХПІ»

УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИКОЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті розглядаються основні фактори які визначають актуальність логістики, а саме: економічний, організаційно-економічний, інформаційний, технічний, та способи державної підтримки процесів руху товарів. Визначено чинники розвитку логістики в сучасних умовах. Бібліогр.: 5 назв.

Ключові слова: логістична система, економічний ефект логістичної системи, економія витрат.

Вступ. Обґрунтовуючи актуальність використання логістики, слід врахувати кардинальні зміни, що відбулися в останнє десятиріччя у сфері реалізації готової продукції. В умовах перенасиченого ринку будь-яке підприємство повинно використовувати всі резерви зменшення витрат та підвищення ефективності господарської діяльності, одним з яких є використання логістики.

Метою даної статті є дослідження теоретико-методичних засад

© П.В. Брінь, О.В. Нікітенко, 2013

управління логістикою.

Основні результати дослідження. Значимість логістики у нашій країні ще не усвідомлена на належному рівні, особливо стосовно до сектору інформаційних послуг, аналізу загальних витрат і ризиків. Адже рівень організації та впровадження логістики на підприємстві - це один з визначальних факторів його конкурентоспроможності. Розвиток логістики крім прагнення підприємств до скорочення часових та грошових витрат, пов'язаних з рухом товарів, визначили наступні два чинники: ускладнення системи ринкових відносин і підвищення вимог до якісних характеристик процесу розподілу; створення гнучких виробничих систем. Значний вплив на розвиток логістики зробив перехід від ринку продавця до ринку покупців, що супроводжувався істотними змінами в стратегії виробництва і системах руху товару.

Основне завдання логістики — досягнення фірмою найбільшого прибутку. На жаль, логістика розглядається крізь призму досягнення фірмою стратегічних цілей і оптимізації її основних оперативних процесів (наприклад, транспортування і зберігання вантажів). У зв'язку з цим розрізняють загальні та підпорядковані їм локальні завдання логістики. Для виконання загального завдання необхідно забезпечити з найменшими витратами максимальну пристосованість фірм до мінливої ринкової ситуації, збільшення їх частки товару на ринку та переваги перед конкурентами. Одним із загальних завдань логістики є створення ефективної інтегрованої системи регулювання матеріальних та інформаційних потоків і контролю за ними, що забезпечувало б високу якість постачання продукції. З цим завданням тісно пов'язані такі проблеми, як забезпечення взаємної відповідності матеріальних та інформаційних потоків, контроль матеріального потоку та передача даних до єдиного центру, визначення стратегії і технології фізичного переміщення товарів, розробка способів управління операціями їх руху, встановлення форм стандартизації напівфабрикатів та пакування, визначення обсягу виробництва, транспортування і складування, розбіжностей між бажаними та можливими закупівлями і виробництвами.

Концепція комерційної логістики передбачає такі її напрями:

- формування господарських зв'язків;
- визначення потреби в об'ємах і напрямках перевезень продукції;
- визначення послідовності проходження продукції через пункти складування;
- оперативне регулювання поставок та перевезень;
- формування і управління залишками товарів;
- розвиток складського господарства;
- надання комерційних і транспортно-експедиційних послуг.

Викладене вище показує значні переваги логістичної концепції управління перед традиційною (див. табл.).

Таблиця – Порівняльний аналіз традиційної та логістичної концепцій управління

Ознаки традиційної системи управління	Ознаки логістичної системи
Низький рівень виробничої інтеграції	Високий рівень виробничої інтеграції
Прагнення до максимальної продуктивності	Забезпечення гнучкості
Оптимізація функцій виробництва	Оптимізація матеріального потоку
Високий рівень використання виробничих потужностей	Висока пропускна спроможність
Залишки матеріалів для з забезпечення виробництва	Залишки у вигляді потужностей
Подовжений годинний цикл диспозиції	Дуже скорочений цикл диспозиції, добові та годинні проміжки
Високий рівень готовності вироблюваної продукції	Низький або середній рівень готовності продукції до кінцевого споживання
Колективне виробництво, орієнтоване на виробничу програму та складування	Виробництво орієнтоване на замовлення з боку клієнтів, тобто на попит

Різноманіття логістичних операцій і послуг дозволяє значно розширити можливості комерційно-посередницьких організацій з обслуговування підприємств постачальників і споживачів продукції. Багатоплановий вплив мають логістичні підходи на функції органів державного управління в умовах розвитку ринкових відносин. Затребуються їх координаційні функції. Це пов'язано з тим, що в останній період господарські зв'язки формуються спонтанно, з ініціативи окремих підприємств-постачальників і споживачів, а також і з тим, що отримали розвиток численні посередницькі структури зі своїми складами.

За допомогою використання логістичних методів управління товаропотоками органи управління вишукують додаткові джерела для поліпшення бюджетних можливостей.

Використання логістичних підходів на рівні органів управління повинне сприяти розвитку міжгалузевих зв'язків підприємств промисловості, транспорту, торгівлі.

Логістичні методи управління одержують розвиток в області між-державних зв'язків. Тому вони можуть враховуватися і широко використовуватися в системі зовнішньоекономічних відносин України з іншими країнами при утворенні транснаціональних фінансово-промислових груп. Таким чином, розвиток функцій державних структур під впливом використання методів логістичного управління вплине на вдосконалення економічної політики, на підвищення ефективності проведених реформ.

Висновки. В умовах переходу економіки України до ринкових відносин значимість логістики зростає. Можна зробити наступні висновки про те, що використання логістики є одним з резервів підвищення економічної ефективності будь-якого підприємства.

Список літератури: 1. Зборовська О.М. Логістичні аспекти управління оборотним капіталом промислових підприємств: Монографія. – Д.: Вид-во ДУЕП, 2008. – 200 с. 2. Комарницький І.М., Питуляк Н.С. Теоретичне обґрунтування організації логістики на підприємствах / І.М.Комарницький, Н.С. Питуляк // Регіональна економіка, 2007. – № 4. – С. 61-68. 3. Математика и кибернетика в экономике. Словарь-справочник. Изд. 2-е перераб. – М.: Экономика, 1975. – 700 с. 4. Николайчук В.Е., Кузнецов В.Г. Теория и практика управления материальными потоками. Монография. – Донецк: «КИТИС», 1999. – 485 с. 5. Окландер М.А. Логістична система підприємства: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2004.

Надійшла до редколегії 07.06.2013.

УДК 65.012.34

Управління логістикою на підприємстві / П.В. Брінь, О.В. Нікітенко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 168-171. Бібліогр.: 5 назв.

В статье рассматриваются основные факторы которые определяют актуальность логистики, а именно: экономический, организационно-экономический, информационный, технический и способы государственной поддержки процессов товародвижения. Определены факторы развития логистики в современных условиях..

Ключевые слова: логистическая система, экономический эффект логистической системы, экономия затрат.

In the article are examined basic factors which determine actuality of logistic, namely: economic, organizationally economic, informative, technical, and methods of the state support of the commodities' motion processes. The factors of logistic development are determined in modern terms.

Keywords: logistics system, logistics system economic benefit, cost savings.

П.В. БРІНЬ, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХП»;
Л.О. ПЕРЕХОДОВА, магістрант, НТУ «ХП»

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглядаються причини і мотивації, за якими промислові компанії вдаються до стратегії диверсифікації. Досліджуються передумови і критерії диверсифікації промислових компаній, а також її вплив на забезпечення їх конкурентоспроможності. Аналізуються різні види диверсифікації, їх переваги та негативні сторони, що впливають на розвиток компанії. Бібліогр.: 6 назв.

Ключові слова: стратегія, менеджмент, диверсифікація

Вступ. В сучасних умовах підприємства шукають нові шляхи збільшення бази для отримання прибутку. При цьому, найбільш вдалою стратегією можна назвати стратегію диверсифікації, так як саме вона охоплює усі напрямки діяльності підприємства і дає змогу діяти так, щоб закріпити свої позиції у різних галузях і забезпечити отримання найкращого результату. Актуальність статті полягає у тому, що використання стратегії диверсифікації має безліч переваг, але необхідно зауважити, що диверсифікація, як і будь-який економічний процес, також має низку недоліків, які необхідно враховувати при виборі саме цієї стратегії.

Метою даної статті є дослідження позитивних та негативних рис стратегії диверсифікації.

Основні результати дослідження. Аналіз наукових досліджень і публікацій. Обрана тема наукової статті розглядалася багатьма зарубіжними і вітчизняними вченими, а саме проблеми переваг і недоліків диверсифікації розглядалися в наукових працях Т. Алімова, М. Корінько, Р. Лемана, Є. Новицького, М. Портера, А.А. Томпсона, А.Дж. Стрикленда та інших.

Вибір і впровадження будь-якої стратегії діяльності потребує усвідомлення недоліків та переваг цього процесу. Нами були опрацьовані наукові джерела, зроблені висновки при проведенні власних досліджень. Відтак ми змогли виділити основні переваги та недоліки диверсифікації діяльності підприємства і класифікувати їх.

Основними різновидами стратегії диверсифікації є споріднена та неспоріднена диверсифікація. Кожна з цих стратегій має свої переваги та недоліки. Як зазначає І. Ансофф, недоліки існуючих різновидів стратегії диверсифікації є значними, тому серед можливих стратегій росту стратегію диверсифікації бажано застосовувати лише тоді, коли вичерпані можливості інших стратегій [6]. Що стосується основних переваг диверсифікації, то

при втіленні стратегії диверсифікації існує стратегічна відповідність між існуючим і новим різновидами бізнесу фірми, що є джерелом її конкурентної переваги, з'являється можливість маневрування інвестиціями в межах портфеля бізнесу фірми, зменшується залежність фірми від діяльності на одному цільовому ринку, який поступово може зменшитися [5]. До переваг диверсифікації можна віднести досягнення синергічного ефекту в різних видах діяльності підприємства, який проявляється в зниженні інтегральних корпоративних витрат за рахунок багатофункціонального використання ресурсів. Важливим моментом є те, що диверсифікація виступає як «спосіб підвищення адаптивних якостей підприємства» та виникає як «ефект різноманітності». Диверсифікація служить страховим механізмом і підсилює конкурентні позиції бізнес-лідерів. При впровадженні стратегії диверсифікації відбувається розширення ключового профілю діяльності – досягнення критичної величини об'єму робіт, що дозволяє обійти конкурента, отримати цінові скидки, знизити питомі затрати на рекламу, взаємна підтримка репутації товару на ринку, покращення технології обслуговування і підвищення завантаженості відповідних потужностей. Відбувається перетворення стратегічних відповідностей у конкурентні переваги та розподіл фінансових ризиків з різними напрямками [1].

Диверсифікація, як і будь-який економічний процес, окрім переваг, має також певні недоліки, а саме, як зазначає М. Портер, ними є: складність пошуку резервних коштів і підприємств для придбання, потреба у нових знаннях і навичках управлінського персоналу, відсутність методологічної бази [4]. Для проведення більш детального стратегічного аналізу конкурентів потрібні великий об'єм інформації та особлива увага і знання управлінського персоналу. Тому стратегію диверсифікації слід визначати із врахуванням конкретних можливостей підприємства, його цілей і умов функціонування, необхідно постійно проводити комплексне дослідження визначення шляхів досягнення поставленої перед ним мети, що потребує залучення великих фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів. Варто зауважити, що не існує єдиного обумовленого часу, коли підприємство має прийняти рішення про застосування стратегії диверсифікації. Важливим є час виходу на ринок, так як підприємство має з'явитися на ньому або першим, як провідне підприємство, або другим, як найперший послідовник, або після основних конкурентів як останній послідовник. Висока вартість входження на нові ринки зобов'язує пам'ятати, що не можна ризикувати більше, ніж може дозволити власний капітал, необхідно враховувати наслідки ризику, адже ризик при проведенні диверсифікації діяльності підприємства зростає при вторгненні в нову для себе галузь. Необхідним є розуміння того факту, що «диверсифікація має зміст лише тоді, коли менеджер упевнений у прекрасних перспективах бізнесу» [3].

Розглянувши та проаналізувавши основні недоліки та переваги стра-

тегії диверсифікації діяльності підприємства, можна виділити позитивні та негативні чинники, які впливають на здійснення диверсифікаційних процесів, тобто впровадження стратегії диверсифікації. Необхідно зазначити, що чинники успіху та невдач є як об'єктивні, так і суб'єктивні, що важливо враховувати при аналізі можливості та доцільності впровадження стратегії диверсифікації діяльності підприємства. На нашу думку, чинниками успіху є: привабливість галузі з точки зору рентабельності і можливості розвитку; стабільний фінансовий стан та місце даного підприємства в галузі на момент диверсифікації; асоціативні зв'язки між профілем підприємства та потребами галузі, куди диверсифікує підприємство; диференціація, ціна та якість продукції. До основних причин невдач можна віднести: відсутність стабільного фінансового та економічного стану даного підприємства на момент диверсифікації; відсутність зв'язків або слабкий зв'язок між сферою діяльності підприємства та потребами галузі та інші [2].

Висновки. Аналізуючи результат виконаної роботи, можна зробити певні висновки. Визначення основних переваг та недоліків здійснення процесу диверсифікації підприємства є важливим для вибору вірної стратегії розвитку, для визначення точного часу початку втілення стратегії диверсифікації, якщо рішення про впровадження стратегії диверсифікації вже прийнято. Таким чином, підприємство повинно здійснювати диверсифікацію з найбільшою для себе вигодою і найменшим ризиком, тобто вибрати оптимальний варіант вкладення капіталу із максимально можливим прибутком і забезпеченням фінансової стійкості підприємства. Для цього і враховуються усі переваги та недоліки цього процесу. Важливим моментом також є з'ясування основних чинників успіху та невдач, які визначають успішне проведення диверсифікації діяльності підприємства.

Список літератури: 1. Цогла О.О. Формування конкурентних переваг підприємства шляхом диверсифікації його діяльності // Актуальні проблеми економіки, 2006. – № 4. – С. 104-109. 2. Цогла О.О. Переваги та недоліки стратегії диверсифікації діяльності підприємства // Актуальні проблеми економіки, 2007. – № 5. – С. 148-152. 3. Корінько М.Д. Диверсифікація як економічний процес // Актуальні проблеми економіки, 2007. – № 4. – С. 48 - 53. 4. Корінько М.Д. Ризики при диверсифікації // Актуальні проблеми економіки, 2003. – № 7. – С. 69-74. 5. Корінько М.Д. Оцінка результатів диверсифікації діяльності підприємства. // Актуальні проблеми економіки, 2006. – № 3. – С. 52-56. 6. Ансофф І. Стратегический менеджмент. – 2009. – С. 256-267.

Надійшла до редколегії 31.05.2013.

УДК 631

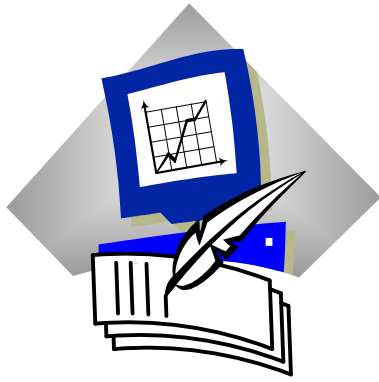
Диверсифікація господарської діяльності підприємства / П.В. Брінь, Л.О. Переходова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 172-175. Бібліогр.: 6 назв.

В статье рассматриваются причины и мотивации, по которым промышленные компании прибегают к стратегии диверсификации. Исследуются предпосылки и критерии диверсификации промышленных компаний, а также ее влияние на обеспечение их конкурентоспособности. Анализируются различные виды диверсификации, их преимущества и отрицательные стороны, влияющие на развитие компании.

Ключевые слова: диверсификация, менеджмент, стратегия

In this article, the author analyzes the strategy of diversification, explores the different types of diversification strategies. The author also explores the positive and negative characteristics of diversification strategies.

Keywords: diversification, management, strategy.

ПАМ'ЯТКА АВТОРАМ

Статьи и материалы в сборник научных трудов серии «**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА**», который выпускается как Вестник НТУ «ХПИ», принимаются по следующим рубрикам:

- Летопись: даты, события, личности;
- Право. Государство. Гражданское общество;
- Социально-политические грани украинского общества;
- Духовная культура украинского общества;
- Проблемы воспитания и образования молодежи;
- Философские проблемы науки и техники;
- Интеграция филологии и технических наук;
- Научно-технический прогресс: история и современность;
- Экономические аспекты развития предприятий.

В сборнике также могут быть опубликованы **открытые письма**, адресованные широкому кругу читателей, авторам опубликованных и будущих статей, редакционной коллегии или ее отдельным членам. Кроме того, редакционной коллегией сборника предусмотрена рубрика «**Дискуссия**» для обсуждения наиболее острых вопросов развития украинского общества. На страницах сборника могут быть опубликованы **поздравления** с юбилеями и другими значительными событиями.

Для опубликования статьи в сборнике необходимо подать в редколлегию следующие документы:

1 заявку на публикацию статьи, подписанную всеми авторами, с указанием количества страниц, сведений об авторах, контактного телефона, адреса электронной почты;

2 текст статьи на листах белой бумаги формата А4 плотностью 80-90 г/м², напечатанный на лазерном принтере в 1 экземпляре и подписанный всеми авторами;

3 рецензию на статью, подписанную доктором или кандидатом наук (не ниже ученой степени авторов статьи);

4 дискету 3,5" или CD-R диск с текстом статьи.

Адрес редколлегии: 61024, г. Харьков, ул. Пушкинская, 79/2, учебный корпус № 5, Факультет интегральной подготовки, к. 409 в, тел. (057)7076396, 7076296.

Текст статьи излагается в следующем порядке: постановка проблемы в общем виде и ее связь с научными или практическими задачами; анализ последних исследований и публикаций; определение нерешенных ранее частей общей проблемы; формулировка цели статьи; изложение основного материала с обоснованием полученных научных результатов; выводы и перспективы дальнейших исследований.

Правила оформления статей смотри на сайте Вестника НТУ «ХПИ» <http://vestnik.kpi.kharkov.ua/page/авторам.aspx>.

Статьи, оформленные без соблюдения правил, рассматриваться редакционной коллегией не будут!

НИЖЕ ПРИВЕДЕН ПРИМЕР ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЬИ.

УДК [316.614:331+340.141:326+349.2](477)

В.В. МАЛІКОВ, аспірант, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, Київ

НАЙМАНА ПРАЦЯ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

У статті розкривається значення звичаєво-правового інституту наймитування для соціалізації дітей і молоді в українській традиційній культурі. Досліджується вплив даного інституту на засвоєння трудових навичок, гендерних ролей та реалізацію життєвого сценарію в українському селі другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Бібліогр.: 20 назв.

Ключові слова: звичаєве право, наймана праця, соціалізація, дитина, агент соціалізації, сім'я, пастух.

Вступ. Доцільність звернення до проблеми соціалізації у традиційній народній культурі пов'язана із вагомою участю дітей та молоді в найманні на сільськогосподарські роботи у другій половині ХІХ – на початку ХХ століть. Найману працю дитини/підлітка варто розуміти як працю поза межами власної сім'ї на користь іншої особи або групи людей за умови надання ними певних благ за цю працю ...

Метою даної статті є виявлення сутності найманої праці дитини, її оцінки в тогочасному суспільстві, сфер застосування цієї праці та значення наймитування дітей та молоді в процесі соціалізації.

© В.В. Маліков, 2013

Основні результати дослідження. Перші роки свого життя селянська дитина проводила у власній родині, власному селі між своїми родичами, іншими дітьми, її життя було унаочнене для сільської громади. Відправлення в найми дитини, якій не виповнилося 8-9 років, передчасне залучення до заробітчанства вважалося небажаним і засуджувалося. Так, М. Грушевський називає егоїстами тих батьків, які віддавали своїх дітей на заробітки, коли тим виповнилося лише п'ять років, а також вказує, що дитину відправляли в найми з рідної хати до інших людей мачуха чи вітчим або таке вчиняли в сім'ях п'яниць. Негативною характеристикою наділялися і самі діти, які з чужої чи власної волі йдуть у найми [5, с. 148, 194-195]. ...

Висновки. Існування в середовищі українського селянства найманої праці дітей і підлітків може розглядатися як частина їх трудової соціалізації, враховуючи статевовікові аспекти селянської праці, прилучення дітей ...

Список літератури: 1. Білокінь Ф. Села Полтавщини за Генеральним описом Лівобережної України 1765-1769 рр. / Ф. Білокінь // Сіверянський Літопис. – 2003. – № 1. – С. 40-55. 2. Бржеский Н. Очерки юридического быта крестьян / Н. Бржеский. – СПб.: Тип. В. Киришбаума, 1902. – 194 с. 3. Бюллетень сельского хозяйства за 1886/87 сельскохозяйственный год по Одесскому уезду / Сост. А. Бориневич. – Херсон: Типография Горбунова и Чулакова, 1887. – 30 с. ...

Надійшла до редколегії 00.00.0000.

УДК [316.614:331+340.141:326+349.2](477)

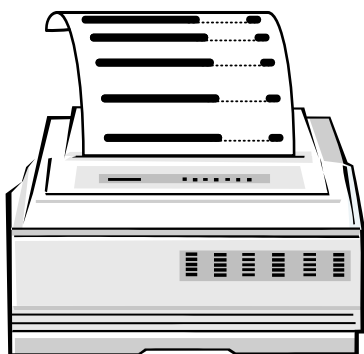
Наймана праця у процесі соціалізації в українській культурі другої половини XIX – початку XX століть / В.В. Маліков // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 00(000). – С. 00-00. Бібліогр.: 20 назв.

В статті розкривається значення обычного-правового інституту батрачества для соціалізації дітей і молоді в українській традиційній культурі. Исследується вплив даного інституту на усвоєння трудових навичок, гендерних ролей і реалізацію життєвого сценарію в українському селі другої половини XIX – початку XX століть.

Ключевые слова: обычное право, наемный труд, социализация, ребенок, агент социализации, семья, пастух.

This study reveals the significance of customary law institute of hiring laborers for socialization of children and youth in Ukrainian traditional culture. The author analyzes its influence on the formation of work skills, gender roles and realization of life scenario in Ukrainian rural society of the 2nd half of the 19th – early 20th Centuries.

Keywords: customary law, wage labor, socialization, child, agent of socialization, family, pastoralist.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ЛІТОПИС: ДАТИ, ПОДІЇ, ОСОБИСТОСТІ	5
<i>Мищенко В.</i> Філософія и религия в поисках духовных приоритетов современного мира.....	5
ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО	8
<i>Киян М.Ш., Окладна М.Г., Перевалова Л.В.</i> Деякі історичні аспекти формування виборчих технологій в українських землях	8
<i>Перевалова Л.В., Марченко Т.М.</i> Проблеми правової охорони торговельної марки в Україні.....	13
<i>Окладна М.Г., Перевалова Л.В., Зайцева А.О.</i> Про деякі проблеми використання деклараційних патентів як способу охорони прав на об'єкти промислової власності	20
<i>Перевалова Л.В., Киян М.Ш., Разіна О.І.</i> Проблеми вдосконалення правового статусу державних службовців.....	24
<i>Гаряева А.М., Муренко Е.Л.</i> Принцип презумпции невиновности в украинском законодательстве.....	31
ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	37
<i>Маліков В.В.</i> Вплив обрядової практики на звичаєво-правовий інститут наймитування українців другої половини ХІХ – початку ХХ століть	37
<i>Фрадкіна Н.В.</i> Харківське історико-філологічне товариство: історія і сучасність.	45
ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ	50
<i>Кузьменко О.В., Решетняк Н.Б.</i> Інтерактивна педагогічна технологія організації і проведення практичного заняття	50
<i>Коновалова В.Б., Мирошниченко В.М.</i> Крос-культурний підхід у викладанні іноземної мови у вищому навчальному закладі	57
ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОЛОГІЇ І ТЕХНІЧНИХ НАУК	62
<i>Цибізова Ю.С., Шаронова Н.В.</i> Лексикографічний аспект прикладної лінгвістики: словниковий опис лексичних паралелей	62
<i>Калюжная А.Б.</i> Реализация концепта-сценария ТАЙНА.....	66

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ	73
<i>Погорелов М.І.</i> Договірне регулювання заробітної плати	73
<i>Брінь П.В., Черна В.В.</i> Теоретичні засади оцінювання конкурентоспроможності	77
<i>Соколенко В.А., Клиженко А.С.</i> Механізм впливу мотивації персоналу на підвищення рівня продуктивності праці	83
<i>Горбунов М.П., Дятлова В.О.</i> Покращення автомобільних доріг завдяки інвестиціям у майбутньому	87
<i>Брінь П.В., Черпак А.Ю.</i> Управління антикризовою діяльністю підприємства.....	92
<i>Горбунов М.П., Дятлова В.О.</i> Рівень розвитку автомобільної інфраструктури України	98
<i>Максименко Н.Д.</i> Взаємодія держави та малого бізнесу в Україні	105
<i>Горбунов М.П., Сидоренко І.Г.</i> Про державно-приватне партнерство вугледобувних підприємств в Україні.....	110
<i>Брінь П.В., Акулова М.В.</i> Проблеми інвестиційного клімату	112
<i>Соколенко В.А., Комарєвцева Д.І.</i> Підвищення соціально-економічного розвитку будівельних підприємств через впровадження процесного менеджменту	117
<i>Лінькова О.Ю., Шаповалов І.І.</i> Механізм підвищення конкурентоспроможності підприємств по утилізації промислових відходів.....	122
<i>Лінькова О.Ю., Огоновський В.Й.</i> Сучасні проблеми харчової промисловості України.....	125
<i>Лінькова О.Ю., Шаповалов І.І.</i> Оцінка конкурентоспроможності підприємств по утилізації промислових відходів	131
<i>Замула О.О., Пархоменко Е.А.</i> Поняття «інформація» в маркетингових дослідженнях	135
<i>Лінькова О.Ю., Огоновський В.Й.</i> Аналіз та шляхи вирішення проблем харчової промисловості	139
<i>Чайкова О.І., Полякова Т.А.</i> Аналіз ринка канцтоварів України	146
<i>Міщенко В.А., Гарбуз Н.П.</i> Вплив зовнішніх факторів на розробку міжнародної маркетингової стратегії підприємств кондитерської галузі України.....	150
<i>Брінь П.В., Бондаренко А.Ю.</i> Аналіз сучасного стану інституту банкрутства України.....	155
<i>Соколенко В.А., Усачов М.І.</i> Удосконалення управління підприємством в контексті сталого розвитку.....	161
<i>Брінь П.В., Нікітенко О.В.</i> Управління логістикою на підприємстві	168
<i>Брінь П.В., Переходова Л.О.</i> Диверсифікація господарської діяльності підприємства	172
ПАМ'ЯТКА АВТОРАМ	176

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ХПІ»

Збірник наукових праць

Серія
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»

№ 69(1042)

Науковий редактор д-р. техн. наук, проф. А. В. Кіпенський
Технічний редактор А. І. Пухаренко

Відповідальний за випуск канд. техн. наук Г. Б. Обухова

АДРЕСА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 79/2,
НТУ «ХПІ», факультет інтегральної підготовки
Тел.: (057) 707296, 7076396, E-mail: ip_dekanat@ukr.net

Обл. вид. № 49-13

Підп. до друку 23.12.2013 р. Формат 60×84 1/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 9,4.
Наклад 300 прим. Зам. № . Ціна договірна.

Видавничий центр НТУ «ХПІ». Свідоцтво про державну реєстрацію
суб'єкта видавничої справи ДК № 3657 від 24.12.2009 р.
61002, Харків, віл Фрунзе, 21

Центр оперативної поліграфії ТОВ «Тім Пабліш Груп»
Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта видавничої справи
ДК № 4252 від 29.12.2011 р.
61035, Харків, пр-т Гагаріна, 129